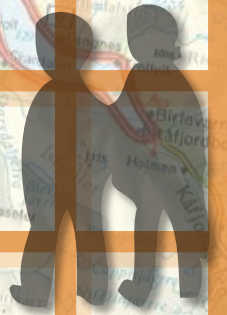

TROMS fylkeskommune

ROMSSA fylkkasuohkan

Árktalaš eanadoallu - ealáhus mas leat ollu vejolašvuodát

ROMSSA REGIONÁLA EANADOALLOPLÁNA 2014-2025

Almmuheaddji:

Romsa fylkkasuohkan, 9296 Romsa
Telefovdna 77 78 80 00. Telefákssa 77 78 80 01
Interneahtta: <http://www.tromsfylke.no>

Gráfalaš buvttadeapmi: Romsa fylkkasuohkan
Illustrašuvnnat: Stein Berntzen

Árktalaš eanadoallu
- ealáhus mas leat ollu
vejolašvuodát

ROMSSA REGIONÁLA EANADOALLOPLÁNA 2014-2025

DIEHTOBOKSA

DIEHTOBOKSA 1	ÁRKTALAŠ KVALITEHTA	10
DIEHTOBOKSA 2	RIIKKA BUOREMUS MEAHCCEGUOHTUMAT ..	15
DIEHTOBOKSA 3	DAVVI-NORGGA EANADOALLORÁÐDI	16
DIEHTOBOKSA 4	GÁICADOALU GEALBOGUOVDDÁŠ	27
DIEHTOBOKSA 5	ROMSSA EANADOALLOFÁGALAŠ GUOVDDÁŠ	48

Sisdoallu

OVDASÁTNI	7
1 ÁLGGAHUS	8
Ulbmil plánain	9
2 RÁMMAEAVTTUT JA DOAIBMANSADJI	12
2.1 Njuolggadusat, plánat ja strategiiijat	13
2.2 Eará rámmafáktorat	14
2.3 Ekonomaláš dilli	16
3 OANEHAČČAT ROMSSA EANADOALU BIRRA	20
4 FÁDDASUORGGIT	22
4.1 Biebmobuvttadeapmi	23
4.2 Vuovdedoallu ja dálkkádatdoaimmat vuovddis	35
4.3 Giliealáhusat	39
4.4 Opmodat-, areála- ja ássanpolitihkka.....	42
4.5 Geasuhit eanet olbmuid.....	45
4.6 Gelbbolašvuohta.....	47
4.7 Boraspire	50
4.8 Meahcielliid hálddašeapmi/vahágat	52
4.9 Eanaresurssat ja oktasaš buriid buvttadeapmi	53
4.10 Servodatsihkarvuohta ja eanadoalu gearggusvuohta.....	56
5 ORGANISEREN JA MIELDEVÁIKKUHEAMI LÁHČIN	60
MIELDDUS 1 STÁHTUS JA OVDÁNANMEARKKAT	62
1. Eanadoallu	63
2. Vuovdedoallu ja dálkkádatdoaimmat vuovddis	69
3. Giliealáhusat	71
4. Opmodat-, areála- ja ássanpolitihkka	74
5. Rekrutteren ja gelbbolašvuohta.....	75
6. Boraspiret.....	76
7. Meahcielliid hálddašeapmi/vahágat	77
8. Biras, kultureatnamat ja kulturmuittut.....	77
9. Ekonomaláš dilli	78
10. Romssa eanadoalu treandat.....	82
MIELDDUS 2	84
1. Hálddašan ja ovddidanoassádallit.....	85
2. Eará assádallit, eavttuidbiddjit.....	88
MIELDDUS 3	
EKONOMALÁŠ VÁIKKUHAN - GASKAOAMIT EALÁHUSOVDDIDEAPMÁI	92
1. Giliid ovddidandoarjagat (GO-doarjagat)	93
2. Sámedikki váikkuhangaskaoamit ealáhusovddideapmái.....	95
3. Boazodoalu ovddidanfoanda.....	95
4. Eará loatna-/doarjjaortnegat	96
5. Prográmma báikkálaš biepmuide ja ruoná mátkeealáhussii.....	97
6. Regionála ovddidandoarjagat (fylkkasuohkana doarjagat)	97
7. Doarjagat boraspirehálddašeapmái	99
MIELDDUS 4	
STATISTIHKKA ROMSSA EANADOALLU 2002-12	102
MIELDDUS 5	
BUHTADAN- JA DÁHKÁDUSORTNEGAT ROMSSA ŠADDOBUVTTADEAMIS	104
Buhtadus ja doarjja vahágiid ovddas maid dálkkádagat dahket šaddo- ja honnetbuvttadeapmái.....	105
Luondduvahágat.....	106
Priváhta dáhkádus mii gokčá šaddovahágiid.....	106
Vuovdevahágat	106

Fylkkadikki mearrádus áššis 61/14 (14.10.2014)

1. Fylkkadiggi mearrida Regionálaplána Romssa eanadollui 2014 - 2025.
2. Fylkkadiggi mearrida Doaibmaprogramma 2014 - 2017.
3. Fylkkadiggi galgá jahkásaččat gieđahallat Romssa eanadoalu regionálaplána doaibmaprogramma 2014-2017.

OVDASÁTNI

Romssa eanadoalus leat ollu hástalusat, muhto maiddái ollu mii lea ovdamunnin ja mii addá vejolašvuodaid. Lea dehálaš áimmahuššat árbevirolaš eanadoalu, seammás go oaidná ahte leat eará suorggit maid maiddái ferte atnit ávkin ja oainnusindahkat. Romssa eanadoallu lea hui dehálaš dan dáfus ahte olbmot sáhttet viiddis guovlluin ássat, atnit ávkki luonddus dan gierdanrájiid siskkobealde ja bisuhit kulture-atnamiid, ja nu doalahit maid ollu bargosajiid.

Eanadoalu regionála pláνας lea fylkkaráđđi välljen viidát čalmustahttit eanadoalu. Mii leat dárkileappot čilgen mak-kár vejolašvuodát ja hástalusat Romssa eanadoalus leat, go guoská čuoovvoaš fáttaide: biebmobuvttadeapmi, vuovde-doallu ja dálkkádatdoaimmat, giliid ealáhusat, opmodat-, areála ja ássanpolitihkka, rekrutteren ja gelbbolašvuohta, meahcieallit, meahcielliid hálddašeapmi, eanaresurssat ja servodatsihkarvuohta ja gearggusvuohta.

Plána bajilčála – «Árktalaš eanadoallu – ealáhus mas leat ollu vejolašvuodát» - čujuha dan miellagiddevaš rámmii mii davviguovlluid eanadoalu birastahttá. Dat earenoamáš dilli mii Árktalaš guovllus lea, nugo earet eará dálkkádat-gat ja čuovgadilli, addá eanadollui vejolašvuodaid mat eai leat lulliguovlluid eanadoalus. Fylkkaráđđi dáhttu váikku-hit dasa ahte nagodit nannet báikkálaš biebmoráhkadeami ja árktalaš eanadoalu.

Romssa lea dál ožžon regionála plána maid leat guhkit áiggi juo váillahan. Plána áigodat lea guoktenuppelohkái jagi, ja addá

Fylkkaráđđi jodiheaddji Line Fusedahl. Govven: Lars Áke Andersen

ge vejolašvuoda eanet guhkitáiggi ángiruššandoaimmaide. Doaimmaprogramma mii plánii lea ráhkaduvvon lea hábme-juvvon njealji jahkái, nu ahte vuoruhemiid sáhttá heivehallat dadistaga dárbbu mielde.

Eanadoalu regionála plána lea dehálaš plána fylkka eanadoalu viidásit ovddideami dáfus. Lea dehálaš ahte buohkat geain lea dahkamuš eanadoaluin, gesset seamma guvlui, ja ahte árjanat oktiiheivehuvvojit, vai nagodit olahit miht-tomeriid. Plána lea dehálaš gaskaoapmi dasa ahte dien mihttomeari olahit. Fylkkaráđđi dáhttu eanadoalu regi-onála plánain váikkuhit buori ealáhusovdáneami mii doaimmá boahttevuoda guvlui.

Illudan viidáseappot joatkit dainna bargguin!

Romssas 06.01.2015

Line Fusedahl
Fylkkaráđđi jodiheaddji

Romssa eanadoalus leat ollu doaimmat ja dehálemos lea buhtis ja oadjebas biebmobuvttadeapmi mii lea heivehuvvon dasa maid márkan ohcala. Dehálemos buvttadeapmi lea roavvafuođarvuđot šibitdoallu. Mearkkašahhti oassi Romssa ealáhusindustriija vuodđun leat eanadoalloávdnasat mat bohtet Nordlánddas, Romssas ja Finnmárkkus. Eanadoallu lea hui dehálaš bargguid ja ássama oktavuodas olles fylkkas. Seammas lea maid nu ahte ealli eanadoallu lea mearrideaddjin dasa ahte nagodit doalahit kultureatnamiid ja maiddái dan dáfus ahte buvttadit biras- ja kulturárvvuid ja eará oktasaš buriid. Eanadoallu lea maid dehálaš go smiehttá dálkkádathástalusaid, dakko bokte ahte vuovddit leat gievrrat čatnat CO2 ja maiddái danin go vuvddiin oažžu ávdnasiid ollu ulbmiliidda ja buhtis energiija.

Romsa lea oassi árktalaš guovllus. Árktalaš ráđđi lea defineeren árktalaš guovlun mearraguovlluid Troandin mearragáttiin ja olles Davvi-Norgga eanaguovlluid. Árktalaš eanadoallu lea buot Davvi-Norgga eanadoallu, ja lea ge ealáhus mas leat ollu vejolašvuodát!

Dálkkádagat, topografija, geologiija ja čuvges guovlu váikkuha dasa ahte árktalaš guovllu eanadoalu roavvaávdnasat leat earenoamážat ja sierraláganat. Dat addá buori kvalitehta mii fas dahká liige árvoásaheami vejolažžan, «árktalaš kvalitehta» namahusain (diehtoboksa 1). Davvi-norgga eanadoalloráđđi (diehtoboksa 3) lea bargan dainna ahte gávdnat konkrehtalaš sisdoalu dien namahussii. Dehálaš olahusmihttu dan barggus olahuvvui dalle go namahus árktalaš eanadoallu geavahuvvui namahussan Davvi-norgga eanadollui Davviguovlluid dieđáhusas (2011) ja Eanadoalldieđáhusas (2011). Eanadoalldieđáhusas lea dáhttu bidjat árjaniid ovddidit árktalaš eanadoalu, earet eará regionála váikkuhangaskaomiiguin. Dat lea vuodđun viidát nannenbargguide.

Árktalaš eanadoalus leat vejolašvuodát lasihit árvoháhkama. Dál lea šaddan nu ahte ollugiin lea dáhttu máksit dan maid dakkár buktagat mákset mat leat earenoamážat sihke smáhka, dearvvašvuoda ja buvttadanmálle dahje historjjá dáfus. Márkanat lea nuppástuhtán njuolggadusaid go lea leamaš garra hadde- ja effeaktadeaddu márkaniin juo olles buolvva. Nannendoaimmat mat fievrreduvvot «árktalaš kvalitehta» namahusain, sáhttet oktiibuot addit stuorat árvoháhkama eanadoalus. Dat sáhttet maid nannet mátkkealáhusaid ja váikkuhit dasa ahte ealáhus oažžu nannosit ja enet geasuheaddji gova.

Lea guhkes gaska višuvnnaid ja buktagiid gaskkas mat sáhttet buktit ruđa ruhtakássii. Vuodđun ferte leat dat ahte systemáhtalaččat identifiseret, ovddidit ja hukset gelbbolašvuoda mii čađat lea ávkin. Dáinna lea ge Davvi-norgga eanadoallu bargamin Árktalaš eanadoalu ovddidanprográmma oktavuodas. Prográmma lea hábmen Davvi-norgga eanadoalloráđđi ja dan váldoulbmil lea nannet ja ovdánahttit buvttadan – ja dienasvejolašvuodaid dán guovllu eanadoalus.

Eanadoalu jodiheapmi árktalaš guovllus guhkin davvin mielddisbukta sihke hástalusaid ja vejolašvuoda. Leat viidát vejolašvuodát roavvaávdnasiid buvttadeamis main lea earenoamáš kvalitehta, ii dušše eanadoalu ja biebmobuvttadeami dáfus, maiddái eará gálvvuid ja bálvalusaid lea vejolaš ovddidit ovdamearkkadihte biebmoma- ja mátkkealáhussuorggis. Dál lea hui dehálaš hukset regionála mearkagálvvuid, mas árktalaš kvalitehta earenoamášvuoha deattuhuvvo, dat ahte biepmut buvttaduvvojit buhtis galbma guovllus.

Ulbmil plánain

Plána - ja huksenlága § 8-1 mielde galgá regionála plánaei-seváldi ráhkadit regionála plánaid daid gažaldagaide mat leat mearriduvvon regionála plánastrategiijas. Fylkkadiggi mearridii áššis 62/12 ahte galgat álgit bargat Romssa eanadoalu regionála plánain.

Romssa eanadoalu regionála plána galgá leat stivrenreaidu mii lea čujuheaddjin ovddidandoaimmain, prošeavttain ja váikkuhangaskaomiid geavaheamis regionála ja suohkandásis. Ealáhusas leat ollu hástalusat, ja plána galgá systematiseret ja hábmet čovdosiid doaimmaiguin mat leat namuhuvvon doaimmaprogrammas. Dasa lassin galgá plána leat vuodđun regionála strategiijadokumeanttaid hábmenbargguin. Eanadoalu regionála plána áigodat lea 12 jagi, 2014 rájes 2025 rádjái.

Plána galgá váikkuhit dasa ahte:

- bidjat eanadoalu regionála politihkalaš beaiveortnegii
- čielggadit ja vuoruhit doaimmaid mat galget čadahuvvot eanadoalu nannema oktavuodas
- láchit dili dán guvlui heivehuvvon eanadoalopolitihkkii
- nannet ovdamuniid mat árktalaš eanadoalus leat

Romssa eanadoalu ulbmilat leat

Biebmobuvttadeapmi

Lasihit dálá buvttadanhivvodaga, unnimusat našuvnnalaš ulbmiliid dássái ja ovddidit Romssa biebmo fylkan

Vuovdedoallu ja dálkkádagat

Buorebut geavahit ávkin vuovderiggodagaid ja nannet dálkkádagaid vuhtiiváldi doaimmaid

Giliealáhusat

Ovddidit viidáseappot eanadoalu mii buvttada buresbirgejeaddjibálvalusaid ja eará giliealáhusaid

Doaimmaprogramma

Plánii lea ráhkaduvvon doaimmaprogramma njealji jahkái (2014-2017) mii guoská dasa movt plána galgá čadahit. Doaimmaprogramma definere doaimmaid, árvoštallá resursadárbbuid ja namuha ovddasvástideaddji orgána

ja ovttasbargoguimmiid strategijaid ja doaimmaid čadaheapmái. Doaimmaprogramma dohkkeha regionála plánaeiseváldi ja dat giedahallojuvvo jahkásaččat.

DIEHTOBOKSA 1

ÁRKTALAŠ KVALITEHTA

Davvi-Norgga biebmobuvttadeapmi dáhpáhuvvá dakkár šaddanguovllus gos leat guhkes, čuvges beaivvit ja oalle galmmas geasset. Vuollegis temperatuvrrat ja guhkes čuvgesáigi dahká davviguovllu šattuide dávjá earenoamáš buori sohkar smáhka go daid bálddastahtá šattuiguin mat leat šaddaduvvon lulli guovlluin. Sihke rušppiin ja goalláruohtasiin mat leat šaddaduvvon davvin lea eanet sohkar smáhka ja dat eai leat nu rihččagat go sullasaš ruotnasat mat leat šaddaduvvon lulit guovlluin. Vuollegis temperatuvrrat ja ollu čuovga bidjá maid johtui streassareakšuvnnaid šattu in mii dagaha ahte dat ráhkadit stoffaid mat doibmet dearvvašlaš antitoksiidnan.

Davviguovlluin ja várrin ja duoddariin šaddet rásit maid eallit guhtot mat šaddet hui njozet, ja danin bissu dain buorre albmi guhká guohtunáigodaga. Diekkár šaddandilli lea buorre guohtunelliide ja dat sáhtá maid váikkuhit biergobuvttadeapmái.

Eanadoalu ovdáneami stivrejit hui dávjá mángga dási njuolggadusat, plánat ja strategijjat. Go galgá nákcet gávdnat doaibmansaji dasa ahte ovddidit Romssa eanadoalu, de ferte vuos buot dieid oažžut čielgasii, ja maiddái eará dilálašvuodaid mat leat Romssa eanadoalu rámmán.

2.1 Njuolggadusat, plánat ja strategiiat

Riikkaidgaskasaččat

Riikkaidgaskasaš šiehtadusain, mat gusket riikkarájiid rastá gávppašeapmái, lea maid dadjamuš go galgá ovddidit Norgga eanadoallopolitihka. Ođđajagimánus 2014 šiehttojuvvui ođđa WTO-šiehtadus mii guoská riikkaidgaskasaš gávppašeapmái. Dan šiehtadusa mielde galget 4 jagi siste šiehtadallojuvot ođđa lánkaásahusat mat gusket eanadoallooarjagiidda. Diet ođđa lánkaásahusat sáhttet miellidiskáhtit hástalusaid duollogeahpedeami oktavuodas ja maiddái go guoská guovddáš eanadoallobuktagiid sisafievrredanmearrái. Ođđa šiehtadus sáhtta muhtun lánkaái mearkkašit eanadoalu doarjjaortnegiid ja márkantortnegiid hábmemii. Maiddái ovdalaš WTO-šiehtadusat leat buktán hástalusaid eanadoallosuorgái, go leat bohtán mearrádusat mat gusket eanadoallooarjaga sturrodahkii ja muhtun buktagiid duollosuodjalussii.

Našuvnnalaččat

Dan várás ahte ovddidit nanu guoddi ovdáneami, de leat 2008 plána- ja huksenláhkii biddjojuvvon ođđa mearrádusat mat dadjet ahte Gonagas galgá juohke njealját jagi hábmet dokumeantta mas leat našuvnnalaš vuordamušat regionála ja suohkandási plánenbargguide. Vuordamušain čujuhit bargguide ja beroštumiide maid fylkkasuohkan ja suohkanat ráđdehusa mielas galggaše čalmmustahttit dehálaš suorgin guoskevaš áigodaga plánenbargguin, vai dat váikkuhit dasa ahte sáhtta čadahiit guoskevaš našuvnnalaš politihka. Mii guoská eanadollui, de celkojuvvo ahte Ráđdehus vuordá ahte:

- plánenbarggut váikkuhit dasa ahte bisuhit ja viidáseappot ovddidit eanadoalu ja buvttandoaimmaid maid vuodđun lea eanadoallu.
- Fylkkasuohkanat ja suohkanat plánenbargguide bokte váikkuhit dasa ahte bisuhit nanu guoddi vuovdedoalu miehtá riikka.

Juovlamánus 2011 ovdanbuvttii Ráđdehus stuoradiggediedáhusa Velkommen til bords (St.died. 9 2011/2012), boahhteavaš eanadoallo- ja biebmopolitihka birra. Das ovdanbohtet njeallje bajitdási mihttomeari mat gusket Norgga eanadoallo- ja biebmopolitihkkii; biebmosiikarvuoha, eanadoallu miehtá riikka, lassi árvoháhkkan ja nanu guoddi eanadoallu.

Eará guovddáš láidesteaddjin leat:

- Jahkásaš bušeahhta ja eanadoallošiehtadus proposišuvnnat
- St. diedáhus 21 (2011-2012) Norgga dálkkádatpolitihkka
- St. diedáhus 39 (2008-2009) Dálkkádathástalusat – eanadoallu oassin čovdosis
- Klimakur 2020. Doaimmat ja váikkuhangaskaoamit mat gusket eanet dálkkádatgássaidda čatnamii vuovdedoalus. TA 2596 (2010). Dálkkádat ja vuoskkidandirektoráhtta.
- Strategiija mii guoská dásseárvui eanadoallosuorggis (2007)
- Doaimmaplána Ekonomalaš, agronomalaš – ekologalaš! (2009)
- Našuvnnalaš strategiija Inn på tunet (2012) ja Doaimmaplána Inn på tunet 2013-17

- Našuvnnalaš strategiija mátkkealáhussii Destinasjon Norge (2012)

Regionála dásis

Romssa Regionála plánastrategiijas 2012-2015 oaidná makár plánat ja strategiiat galget ráhkaduvvot dán áigodahkii. Regionála plánat mat galget ráhkaduvvot dan mielde makár proseassagáibádusat plána- ja huksenlágas leat, ja mat gusket eanadollui:

- Regionála plána Romsa (divoduvvon fylkkaplána)
- Regionála johtalusplána
- Regionála plána mii guoská olguštallamii, meahcielliide ja sáivaguliide (2014-2025)
- Regionála plána mii guoská boazodollui
- Regionála hálddašánplána Romssa čáhceregiovdnii (2016-2021)

Dasa lassin galgá fylkkasuohkan ráhkadit plánaidda/strategiiidda /diedáhusaid maid ii guoskka plána- ja huksenlága mielde proseassagáibádus. Daid ráhkadanbargguide galget ollugat beassat searvat, ja guovddáš servvolaččat galget beassat leat fárus, ja plánabarggu galgá jodihit Romssa fylkkasuohkan. Áigeguovdilis fáttat eanadoalu dáfus leat internašuvnnalaš doaimmat, ealáhusovddideapmi, bálvalusaid buvttadeaddji ealáhusat, kulturealáhusat, joatkka oahpahus ja Dutkan- ja oahpahus (FoU).

2014:s galgá fylkkaplána vuodul hábmejuvvo doaimmaprogramma strategiiaguin, mii galgá giedahallojuvvoit jahkásaččat. Jahkásaš strategiiaplánain galget leat fárus doaimmat maid iešguhtet ge oassálastit mearridit.

Riddovuovdediedáhusas (2008), maid riddoguovlluid fylkkat leat dohkkehan, leat strategiiat ja doaimmat mat gusket vuovdegeavaheapmái ja vuovddi sadii dálkkádat oktavuodas gudege fylkkas.

Fylkkas leat ollu plánat/prográmmat/strategiiat maid eanadoalloplána lea huksejuvvon, ja mat manit áiggiid giedahallamiin fertejit čanastuvvot eanadoalu regionála pláni. Dat leat:

- Ekologalaš doaimmaplána Romssa várás 2008-2012
- Strategiiaplána mii guoská Davvi-Norgga gieddemurjjiide 2013
- Biebmostrategiija Romssas 2013-2016
- Regionála giliid ovddidanprogramma 2013-2016 mas leat fárus:
  - regionála ealáhusprogramma
  - regionála birasprogramma
  - regionála vuovde- ja dálkkádatprogramma

Báikkálaččat

Suohkanplána ja plána- ja huksenlága geavaheapmi leat deháleamos váikkuhangaskaoamit mat suohkaniin leat go galget hábmet oktasaš politihka ja lánčit ja heivehit ealáhusovddideami man vuodđun lea eanadoallu.

2.2 Eará rámmafáktorat

Luondduriggodagat vuodđun

Eanariggodagat

Romssa eanadoalu dovdomearka lea ahte leat smávva doalut. Eana mii sáhtá gilvojuvvot lea dego seakka sáhu mearragáttiin. Stuora vákkiin ja vumiin nugo Málatvuomis, Bearduvuomis ja Ráisavuomis leat stuora jogat maid oktavuodas lea buorre vuodđu bargat eanadoaluin. Diein guovlluin lea stuorát doalut go mearragáttiin ja vuonaid siste.

Romssa fylkka eanaareála lea 24 869 km². Eanadoalloareála lea 239 261 daa ja lea 1 % fylkka ollislaš eanaviidodagas. Dat mearkaša ahte Romsa lea dat fylkka oppa riikkas gos proseanta mielde lea nubbin unnimus gilvojuvvon eana olles riikkas, fylkka ollislaš eanaviidodaga ektui. Riikka dásis lea. 3 % ollislaš eanaareálas gilvojuvvon eatnamat. Ollislaččat eanadoalloareálain lea 83 % mii rehkenasto ollásit gilvojuvvon.

Vuovderiggodagat

Romsa lea šattolaš fylka gos bures šaddet vuovddit, ja vuovdi gokčá sullii 1/3 eanaviidodagas. Dan oktiibuot 8,08 mill. dekára viidosas vuovdeareálas lea badjel 90 % lastavuovdi. Vuovdeareála mas sáhtá buvttadit lea 4,15 mill. daa (Eanavuovdeárvvoštallan 2011). Sullii 2,5 mill. daa lea ekonomaláččat gánnáhahti.

Meahcceguohtumat

Meahcceguohtumat leat dehálaš oassi eanadoalu ja boazodoalu birgenvuodas Romssas. 2011:s ledje 112 000 sávzza, 6 300 gusa ja vuovssa, 12 000 gáicca ja 325 heastta meahcceguohtumiin Romssas unnimustá 5 vahku (SLF). Jagis 2010 ledje norggabeale boazodolliin sullii 56 000 rávis bohcco geasseorogagain Romssas. Dasa lassin geavaha ruotabeale boazodoallu fylkka siskkit guovlluid geasseguohtumiidda, doppe guhtot gesiid birrasii 41 000 rávis bohcco.

Skog og landskap čálus almmuhii 2012:s iskkadeami mas ledje dutkan Romssa meahcceguohtumiid (geahča diehtoboksa 2). Iskkadeapmi čájeha ahte 2011:s geavahii šibitdoallu 20 % vejolaš guohtuneatnamiin šibihiiid guohtumiidda. Go dasa lasihit vel daid sullii 97 000 rávis bohcco mat fylkkas leat, de šaddá lohku 55 %.

.Boazodoalu ja eanadoalu ovttasdoaibman

Boazodoallu lea dakkár vuodđoealáhus mii muhtun oktavuodain definerejuvvo eanadollui guoskevaš ealáhusaid searvá, ja eará háviid fas ii. Romssa eanadoalu regionála pláνας leat välljen ahte eat definere boazodoalu eanadollui guoskevaš ealáhussan. Liikká leat ollu čanastagat eanadoalu ja boazoealáhusa gaskkas. Dat mearkaša ahte leat sihke oktasaš beroštumit ja vejolaš áššit mat dagahit riidduid.

Dat mii lea čielggas, lea ahte eanas eatnamat mat geavahuvvojit eanadollui ja vuovdedollui leat maid definerejuvvon

bohccuid guohtuneamin. Romssas lea bohccuid guohtun gittiin ja ođđa gilvveatnamiid váttisvuohta dovddus fáttát. Muhto go eanadoalloplána ii leat areálaplána, de leat välljen garvit diekkár sullasaš areálaváttisvuodaid. Dat fáddá lea lunddolaš oassi dasto go galgá ráhkadit regionála plána boazodoalu váste, geahča Romssa Regionála plánastrategiija 2012-2015.

Mii guoská daid surggiide gos boazodoalus ja eanadoallus leat oktasaš beroštumit, ja gos sáhttet guhtet guimmiineaset atnit ávkki, de lea dat bargu válđojuvvon mielde plánii.

Dálkkádatnuppástusat

Eanadoallu ollu guovlluin máilmmis lea dál dovdogohtán dálkkádagaid nuppástuvvama, ja ollu guovlluin sáhtá dat mielddisbuktit unnit eanadoallobuvtadeami. Eará báikkiin sáhttet temperatuvra- ja arvin/muohtinnuppástusat buktit buriid váikkuhusaid eanadollui. Ođdaseamos dutkamát čájehit ahte stuorámuš dálkkádatnuppástuvvamat Norggas dáidet dagahit dan ahte šaddet alit temperatuvrrat, eanet arvi ja muohtin ja dávjjibut garra roassodálkkit. Go geasit šaddet lieggaseappot, de šaddá šattuide guhkit šaddanáigi ja nu sáhtá buvttadit eanet sihke eatnamis ja vuovddiin. Nu sáhtá ge dálkkádagaid rievdan buktit ođđa vejolašvuodaid davviguovlluid eanadollui, nugo dan ahte sáhtá mángii geasit láddjet ja ahte sáhtá eanet gilvit, eanet sorttat šattuid ja šlájaid.

Seammás čájehit dutkamát ahte dálkkádagaid rievdan mielddisbukta lieggasit ja eanet molsašuddi dálkkiid dálvet, ja maiddá ollu arvedálkkiid čakčat. Liegga dálvvit ja molsašuddi dálvedálkkit sáhttet buktit hástalusaid dan dáfus movt min guovllu mánggajahkásaš šattut bohtet ceavzit badjel dálvvi, ja njuoska čavččat sáhttet ges dahkat váttisvuodaid go šattuid ja gilvagiid galgá čohkket ja oažžut visttiide, ja maiddá dulveváttisvuodaid ja eanaasi billistemiid.

Romssa eanadoallu lea mañemus jagiid beassan dovdat movt dálkkit leat mearrideaddjin ja rámmaeaktun eanadoalu buvtadeamis. Bivvalis dálvvit leat mañemus jagiid dahkan eanet dálvevahágiid fylkka gittiide ja guohtoneatnamiidda, ja leat mielddisbuktan stuora vahágiid mat unnán buhtaduvvojit. Eanet arvi mielddisbukta dulvviid ja ahte šaddá dárbu eatnamiidda goaivut čáhcerenniid. Diet vásáhusat leat midjiide čájehan man dehálaččat dakkár dáhádus- ja buhtadanortnegat leat, mat dahket vejolažžan bargat gánnáhahti eanadoaluin. Mielddus 5 čájeha Romssa eanadollui gullevaš buhtadan- ja dáhádusortnegiid mat leat vahágiid váste maid dálkkádagaid nuppástuvvan dagaha.

DIEHTOBOKSA 2

RIIKKA BUOREMUS MEHCCEGUOHTUMAT

Romssa eatnamat, vuomit, vákkit ja alla gáissát, leat buorit meahcceguohtoneatnamat olles guohtunáigodaga. Eallit ja šibihat mat guhtot, gorgnot dadistaga badjelii dađi mielde go värregilggain ja váriin runiida, ja nu besset ge olles guohtunáiggi guohtut varas rási mas lea buoremus kvalitehta.

Skog og landskap čáluš almmuhii 2012:s iskkadeami mas leat dutkan Romssa meahcceguohtoneatnamiid. Dat čájeha ahte proseanttaid mielde lea Romssas mihá eanet hui buorit guohtuneatnamat (25 %) go eará fylkkain (geahča govvosa). Iskkadeamis boahtá ovdan ahte 85 % Romssa eanaareálas sáhtta rehkenastojuvvot olahtti meahcceguohtun areálan. Guohtumat sirrejuvvon heajut, buorre ja hui buorre guohtumin. Sullii 65 % olahtti meahcceguohtun eatnamiin leat geavahahtti guohtumat (masa leat sirrejuvvon buorit ja hui buorit guohtuneatnamat).

Iešguđetlágan guohtunkvalitehta areála Romssa šibihiidda ja muđui riikkas, čájehuvvo proseanttaid mielde olahtti meahcceguohtumiid viidodaga.

Riikkaidgaskasaš ovttasbargu

Riikkaidgaskasaš ovttasbargu lea dárbbášlaš davviguovllu eanadoalu ovddideami oktavuodas. Danin lea ge dehálaš láhčit dili rájiid rasttideaddji ovttasbargui vai nákcet viidáseappot ovdidit árkatalaš eanadoalu sihke Davvi-Norggas, Davvikalohtas, Barentsguovllus ja sirkumpoláralaččat. Ráđđehus lea ovdamearkkadihte nannen rájiid lahka ovttasbarggu Norgga-Ruošša šiehtadusas, ja lea namuhan rássegilvima, fuođarbuvtadeami, buoremus siepmaniid ovddideami davviguovlluid šlájaid ja

boazodoalu ovddideami earenoamáš miellagiddevaš ovttasbargodoaiman eanadoallosuorggis.

Ovttasbargu man ulbmil lea ovddidit eanadoalu namuhuvvo eanas ovttasbargošiehtadusain maid fylkkasuohkan lea ráhkadan davvi regiovnnaiguin. Dasa gullá maid dat bargu ahte ovddidit šlájaid mat heivejit earenoamáš bures davviguovlluid dálkkádagaide.

2.3 Ekonomalaš dilli

Eanadoalus lea ollu dál rievdamin. Doalut šaddet dađistaga stuoribun, sihke areála, šibitlogu, mielkeeriid ja vuovdima dáfus. Lea ain dakkár ovdáneapmi gos ealáhusa ekonomii ja marginaliserejuvvo ja gáibádusat johtilisdoaimbi jodiheapmái ja ođđasis jurddašeapmái lassánit. Boanddas lea alddis stuora vejolašvuohta váikkuhit iežas doaimma gánnáhahtimii fágalaš čehppodagain, plánemiin ja heivehuvvon investeremiiguin.

Boanddaid eanadoalodienas sisttisdoallá mánga fáktora, mat leat:

1. Dianas buktagiid vuovdimis
2. Doarjagat (mánga lágan doarjagat, geahča vuolábealde)

Dienasvuođu rámmat biddjojuvvojit eanadoallošiehtadusas. Eanadoallošiehtadus ii dáhkit vissis dienasdási, muhto ásaha vuođu dinenvejolašvuođaide.

Mihttohattit (buktagiid hattit)

Eanadoallošiehtadusas šiehttojuvvojit iešgudetlágan eanadoallogálvvuide mihttohattit. Mihttohaddi lea dat haddi maid eanadoallu duohtavuodas sáhtta olahit go márkaniis lea balánsa (mii mearkkaša ahte buvttadeapmi lea heivehuvvon

gálvvu johtui), ja go lea vuhtiiváldán mearriduvvon sisafievrrerendansuodjaleami ja daid márkareguleren vejolašvuođaid mat leat gávdnamis. Eanadoallu máksá ieš goluid maid badjelmearálaš buvttadeapmi dagaha (márkareguleren ja heajut buvttamáksu).

Doarjjaortnegat

Eanadoalu doarjjaortnegat sáhttet leat oalle váddásat ipmirdit. Ulbmil doarjjaortnegiiguin lea buhtadit dan ahte leat iešgudetlágan jodihaneavttut eanadoalus, nugo geografija, dálkkádagat, doaluid sturrodas ja buvttadeami kanaliseren.

Doarjjaortnegiid sáhtta juohkit joavkkuid mielde ná:

1. Buvttadeapmái čadnon
2. Eai buvttadeapmái čadnon
3. Goluid geahpedeapmi
4. Ovddidandoaimmat

Dieid joavkkuid erohus ii leat álo seamma čielggas. Dás vuolábealde namuhit oanehaččat daid dehálemos doarjjaortnegiid. Leat ain ollu ortnegat mat eai namuhuvvo dás. Daid birra sáhtta lohkat eanadoallošiehtadusas.

DIEHTOBOKSA 3

Davvi-Norgga eanadoalloráđdi (NNLR) lea eanadoalloorganisašuvnnaid ja Davvi-Norgga ovttasdoaimma goavdeorganisašuvdna. NNLR ulbmil lea, dán guovllu eanadoalu organisašuvnnaid oktiiheiveheami ja ovttasbarggu bokte ovddidit Davvi-Norgga eanadoalu beroštumit, ja bargat dan badjelii ahte oazžut buori ovdáneami dán guovllu eanadollui. Ráđdi galgá earenoamážit gieđahallat áigejuovdilis ealáhuspolitihkalaš áššiid mat gusket sihke vuoddoeanadollui ja eanadoalloindustriijai dán oasis riikkas.

NNLR lea juo dan rájes ásahuvvui bargan dan badjelii ahte galgat váldit geavahussii doahpaga *áktalaš eanadoallu*, go lea sáhka davvi norgga eanadoalus. Ulbmil dainna lea oainnusindahkat dan eanadoalu earenoamášvuođa mii doaimmá jur davimus máilmmiguovllus ja márkanaštit ealáhusa earenoamáš kvalitehtaid ja loktet ealáhusa árvvu servodagas.

2005:s vuodđudii NNLR Dutkan- ja *oahppoprográmma Áktalaš eanadollui ja luonddu-dollui*. Dan ulbmilin lea ahte ealáhus, dutkan ja hálddahasat ovddidit Dutkan- ja oahpahus (FoU) doaimmaid mat leat ávkkálaččat davviguovvluid ealáhusaide. Eanadoallu dárbbasa máhtolašvuođa nannema, ja lea ge dehálaš oazžut gealbobirrasiidna ovttasbarggu vai dat nákejit šaddat eanet áigejuovdilin dán guovllu ealáhusovddideamis. Prográmma lea hui bures lihkestuvvan ja lea lokten FoU-doaimmaid dáppe davvin. Dasa leat giddden fuomášumi maid eadái eará guovlluin riikkas, ja lea geavahuvvon ovdamearkan dasa movt ealáhus ja dutkan sáhtta ja berre ovttasbargat.

Buvttadeapmái čadnon doarjagat

Dát leat vuosttažettiin doarjagat juohke šibiha nammii ja / dahje doarjja dan mielde man ollu lea buvttadan ja guovlodoarjja. Doarjja šibihiidda lea juohke ealli nammii, muhto doarjjamearri unnu dađi mielde man ollu oamit leat.

Guovlodoarjja mielkái dahká lassihatti mielkái Romssas mii lea kr 0,92 rájes gitta kr 1,71 rádjái lihttaris (guovllus guvlui erohusat). Guovlodoarjja biergobuvttadeapmái lea aitto jur kr 12,00 stuora oami ja gáiccabirgui, sullii kr 13,50 sávzza ja lábbá birgui ja bures kr 5,00 spíinnebirgui (veaháš iešgudetlágan mearit danin go leat sonarájit doarjagiidda fylkkas). Leat goabbatlágan sonat mielkái ja birgui.

Doarjagat maid vuodđun ii leat buvttadeapmi

Areála- ja kultureanadoarjagat. Areáladoarjja roavva-fuodđariidda lea ordnejuvvon nu ahte lea lea vissis doarjja areálaide mat leat gitta 250 dekára viiddu ja unnit doarjja areálaide mat leat stuorábut go 250 daa. Leat sierra doarjjamearit buđehiidda, ruotnasiidda ja murjjiide. Kultureanadoarjja lea seamma stuoris miehtá riikka, beroškeahtá das man viid-dis areála lea.

Luopmu- ja astoáiggedoarjja lea oassi eanadoalu buresbirgejeddjiortnegiin. Eanemus doarjja maid guhtege doallu sáhtá oázžu, lea kr 72 000,- juohke doaimma nammii ja dat rehkenastojuvvo oapmelogo vuodul.

Jodihandoarjja mielkebuvttadeapmái lea okta submi juohke doibmii, ja lea veaháš stuorát doarjja Davvi-Norggas (earret gáiccaide) go mudui riikkas.

Regionála birasprográmma sisttisdoallá ollu ortnegiid mat galget vuhtiiváldit birrasa.

Doaimmat mat geahpedit goluid

Doarjja ealáhusvistiid huksemii dahje ođasmahttimii. Doarjja meroštallojuvvo goluid estimerema vuodul ja Romssas sáhtá eanemusat oázžut 1 700 000,-.

Doaimmat mat geahpedit goluid

Daid birra čilgejuvvo eanet 5.mildosis.

Ovdánahttin doaimmat

Eanadoalu ovddidanfoanddas ja eará doarjjaortnegiin leat várrejuvvon ruđat ovddidandoaimmaide. Dat doarjagat eai váikkut njuolgut eanadoalu dienasvuđđui, muhto galget leat ovddidanveahkkinn ja dien láhkái nannet eanadoalu.

Ovdamearkkat: Ovddidan- ja heivehandoarjagat, ovddidanprográmma báikkálaš biepmuid ja mátkeealáhusa várás, doarjja vuovdedollui, bioenergiiprográmmii, dutkamii, doarjja oapmenáliide, siepmanšaddademiide jnv.

Boanddaid dietnasiid meroštallan

Leat ášahuvvon fágaášahusat mat fáktadieđuid vuodul galget veahkehit meroštallat boanddaid dietnasiid ja daid ovdáneami. Eanadoalu bušeahttalávdegotti (BFJ) váldobargun lea ovdanbuktit dieđuid maid vuodul sáhtá árvvoštallat eanadoalu ekonomalaš dili. Dat dieđut galget eandalii geavahuvvot eanadoallošiehtadallamiin. Bušeahttalávdegottis leat áirasat mángga departemeanttas, eanadoalu fágaserviin ja statistihkalaš guovddášbyráas.

Norgga instituhtta eanadoalloekonomalaš dutkama várás (NILF) lea Bušeahttalávdegotti čállingoddi. NILF ráhkada juohke jagi «Eanadoalu ja vuovdedoalu jodihanguorahallamiid». Jodihanguorahallamat leat suokkardallat mas bálddastahtet ja giedáhallet 8-900 rehketoalu doaluin mat jodihuvvojit ámmátlaččat, gos doalodáluid dienas lea stuora oassi bearraša dietnasis. Doalodáluat válljejuvvojit dan láhkái ahte galget ovdastit iešgudet guovlluid riikkas, iešgudet doallosturrodagaid ja jodihanmálliid.

Olles Davvi-Norggas ledje 107 doalu jodihanguorahallamiin mielde. Dan 107 oapmedoalus ledje 58 gussadoalu ja stuora njuovvanomiid doalut, 14 gáicadoalu 21 sávzadoalu. Jus dieid searvvis galggašii sirret Romssa doaluid, de dat gártet nu moadde doalu ahte dat attášii eahpesihkkaris statistihka.

Davvi-Norgga dáfus čájehit 2012 jodihanguorahallamat čuovvovaččat, ja das leat buot bohtosat meroštallojuvvon ruvnuid mielde juohke jahkedoaimma várás eanadoalus.

	Gusat ja stuora omiid njuovvan	Sávzadoallu	Gáicadoallu
<i>Doaluid lohku mat leat meroštallamis mielde</i>	60	20	14
<i>Man stuora doallu</i>	22,6 jahkegusa	155 sávzza	115 ársgeiter
<i>badjel dálvvi</i>	115 jahkegáicca	1,13 ársverk	1,83 ársverk
Bargogeavaheapmi	1,95 jahkedoaimma	1,13 jahkedoaimma	1,83 jahkedoaimma
Mielkki, bierggu jna vuovdindienas	536 000	237 078	290 207
+Doarjja	353 132	388 924	444 825
Submi buvttadandietnasat	889 132	626 002	735 814
- Golut	624 538	419 048	543 222
<i>Buorrin eanadoalu jodiheamis</i>	264 594	206 954	192 493
<i>Eará ealáhusdietnasat oktiibuot</i>	34 065	40 645	112 241
<i>Bearraša bálkádietnasat oktiibuot</i>	176 723	282 835	238 139

Eanadoalu jodiheamis buorrin mearkaša buot dietnasat eanadoalus main lea geassán eret buot goluid mat eanadoalus leat. Tabealla boadusmihtut leat gaskamearalaš logut

dain doaluin mat leat guorahallamis fárus. Variašuvnnat ja sullasaččat leat čilgejuvvon gudege buvttadančuoggá vuolde dás vuollelis.

Eará gánnáhahttivuođa mihtideapmi lea eanadoalu goluid gokčannákca. Gokčannákca leat dietnasat main lea geassán eret rievddadalli goluid, goluid mat rievddadallet buvttadans-turrodaga mielde. Oasttogilvagat, gilvingálvvut, fuođđarat, konserverenávdnasat jna. leat hui čielgasit diekkár rievddadalli golut. Goluid gokčannávcca meroštallamis ii váldde mielde fásta goluid. Gokčannákca ii muital maidege šibitdoalu dahje eanadoalu ollislaš ekonomijja birra, muhto dan heive hui bures geavahit vuodđun go áigu bálddastahttit guokte doalu main lea seamma buvttadeapmi, ja dat ii leat čadnon dasa man ollu buvttada. Gokčannákca geavahuvvo maid ollu plánenoktavuođain.

Gusamielkki buvttadeapmi

TINE čadaha «Effeavtta iskkadeami» (EK) mas leat muhtun mielkebuvtadeaddjit fárus. Effeavtta iskkadeapmi lea doaluid gaskka «benchmarking» systema, mii geavaha buvttadan – ja rehketdoalldataid. Dat lea earenoamáš buorre reaidu analysaide, mat sáhttet geavahuvvot vuodđun dasa ahte bisuhit buvttadeami nanu beliid ja árvošallat buoridanvejolašvuodaid, muhto dat ii leat buorre meroštallan go galggašii mihtidit mielkebuvtadeaddji oktiibuot dietnasiid. Guovddáš boadusmihttu maid EK geavaha, lea olahuvvon gokčannákca juohke birrajagi gusa nammii doarjagiin ja doarjaga haga. Romssas leat mii ožžon datadieđuid 23 gusamielkki buvttadeddjiin. Jus ii váldde mielde dan 3 alimus ja 3 vuolemus doalu gokčannávcca, de oaidná ahte juohke jahkegusa nammii lea liikká gokčannákca almmá doarjagiid haga gaskal **kr 18 372,- ja kr 26 451,-**.

Raporta «Analysa – Mielki Romssas» lea namuhuvvon 5.2.1 kapihttalas, ulbmil 4 ja 5.

Gáiccamielki

Eai leat ollu dieđut maid EK lea gáicadoalus čohkken, dušše 6 buvttadeaddjis. Jus ii váldde mielde doaluid main lea alimus ja vuolemus gokčannákca, de oažžu gaskamearálaččat golmma jagis kr 850,-, erohusa gaskal buoremus ja njealji heajumus doalu gokčannávccain.

Gáicca earenoamášvuolta lea ahte dat heive hui bures min guovlluid smávva doaluide. Dat dikšu bures kultureatnamiid ja lea sosiála ealli. Min fylka lea njunuš gáicafylka, ja danin lea ge gáicca namuhuvvon ártkalaš mearkagálvun. Dat miellidibuktá hástalusaid kvalitehta ja gelbbolašvuoda hárrái, seammás go rahpá maid stuora vejolašvuodaid ásaht lassiárvvuid ja dan láhkái buoridit dietnasiid.

Sávzadoallu

Sávzadoalus gávdnojit logut mat oktiivástidit TINE effeavtta iskkademiin. Liikká orro leamen nu ahte sávzadoalu gokčannávccain leat unnimusat seamma ollu variašuvnnat go mielkebuvtadeddjiin.

Deháleamos fáktorat mat váikkuhit sávzadoalu gánnáhahttimii leat:

- Lábbáid lohku juohke badjel dálvi sávzza nammii
- Čakčadeattut
- Njuovvankvalitehta

Ovdamearka mii čájeha gokčannávcca iešguđetlágan lábbálogu ektui ja čakčadeattuid doalus mas leat 100 badjeldálvi sávzza:

Čakča-deaddu kg	Lábbáidlohku juohke badjeldálvi sávzza nammii		
	1,5	1,8	2,0
42	235 000	273 000	298 000
45	243 000	283 000	310 000
48	252 000	294 000	322 000
51	260 000	304 000	333 000

Gáldu: Nortura

Sávzadoalu mihttomearri lea dat ahte buvttadit nu eatnat kilo bierggu go vejolaš mas lea buorre kvalitehta. Lábbáid lohku lea dat oktonas fáktor mii eanemusat mearkkaša buvttandietnasiidda. Ullo dietnasat leat gaskamearálaččat 6-7 % sávzadoalu dietnasiin.

Sávzadoallu lea oalle ekstensiiva buvttadeapmi. Danin lea ge ollislaš ekonomijjai dehálaš ahte fásta golut jođihanvisttiide, mašiinnaide/reaiduide jna. doalahuvvojit govttolaš dásis.

Sávzadoalu mihtilmasvuolta lea dat ahte sávza nagoda buorebut go makkárge eará ealli ávkin atnit meahcceguohtumiid ja dan láhkái lasiha árvoháhkama. Sávzzaide geavahuvvojit unnán oasttofuođđarat. Sávzadoallu lea dat šibitdoallu maid buoremusat heive doaimmahit seammás go lea eará bargu.

Sávzzat ja lábbát leat oalle stuora oassi buvttadanindustriijas ja stuora oassi lábbábierrggus buvttaduvvo smávva ovttađahkan. 1.1.2013 ráđjái lei mis dát struktuvra Romssa sávzadoalus:

Badjeldálvvi sávzzat guđege doalus	Doaluid lohku	Badjeldálvvi sávzzaid lohku	% buot badjeldálvvi sávzzat
≤ 50	153	4 437	9
51 - 100	162	12 164	24
101 - 200	160	23 403	46
201 - 300	30	7 068	14
301 - 400	3	994	2
> 400	5	2 345	5
Sum	512	50 411	100

Gáldu: Stáhta eanadoallohálddahus.

Tabellás oaidnit ahte 33 % (1/3) sávzadoalus leat smávva doalut main leat gitta 100 badjeldálvvi sávzza ja olles 79 % leat doalut main leat gitta 200 badjeldálvvi sávzza. Smávva sávzadoalut leat stuora ávkin njuovahagaide ja nu maiddái njuovahagaide ekonomiiija, ja dat fas váikkuha ruovttoluotta buvttadeddjiide.

Buđehat, ruotnasat ja muorjjit

Mis ii leat seammalágan ekonomiijastatistihkka buđehiid, ruotnasiid ja murjjiid buvttadeapmái go šibitbuvttadeddjiin lea.

Buhtadan dihte dálkkiid ja eará heađuštusaid mat čuhcet eanadollui, de addojuvvo pá kr 1,30 jođihandoarjja juohke kilo ala davvi-norgga biebmobuđehiidda. Dasa lassin juolluduvvo areáladoarjja mii lea kr 930,- juohke dekárii. Olles Davvi - Norggas (ja kr 80,- muđui riikkas).

Ruotnasiidda addojuvvo kr 1 650,- juohke daa areáladoarjja Davvi-Norggas (ja kr 550,- muđui riikkas).

Murjjiide (eanamurjjiide ja eará muorjesorttaide) addojuvvo kr 5,71 kr juohke kilo ala guovlo- ja kvalitehtadoarjja (go murjjiid vuovdá dohkkehuvvon vuovdinladdasa bokte) ja kr 1 450,- juohke daa areáladoarjja Davvi-Norggas ja muhtun eará guovlluin Norggas, ja kr 1 000,- muđui riikkas.

Dáid buvttademiid ekonomiiija lea hui gitta juohke buvttadeddji ja doalu jodiheami gelbbolašvuodas. Buot dain buvttademiin livččii buorre ekonomalaš vejolašvuohtha váldit eambo hatti báikkálaš márkkanis, vaikko dat gáibida ge eambo barggu.

Dás čuovvu oanehaš čilgehus Romssa otná eanadoalu birra, ja nu maiddá dat mii lea vuolggabáikin dán fylkka eanadoalloaláhusa hástalusaid ja vejolašvuodaid dárkilit čilgemii. Mielddus 1 čilge viidábut manemus 10 jagi áigodaga statusa ja ovdánanmihtilmasvuodaid.

Romssa eatnamat ja luondu lea nu ahte dat lea buorre biebmobuvttadeapmái, nugo buorre eana, viiddis guohtunviidodagat gos leat hui buorit guohtumat, galbma dálkkit mat váikkuhit dasa ahte ii dárbbas nu unnán cirgguhanávdnasiid geavahit ja čuvges dálkkit mat dahket buori kvalitehta ja álmme sihke birgui ja mielká, (eahpenjuolga fuođđariid bokte) ja maiddá buori, dearvvašlaš sisdoalu (næringsinhold), smáhka ja ivnni murjiide ja ruotnasiidda.

Romsa lea ain stuorámuš gáicafylka dán riikkas. Romssa buvttadanindustriija lea oalle nanusin birgen TINE ja Nor-tura struktuvra rašonaliserema čađa, mii mearkkašii stuora ođđaáigásaš rusttegat mat sáhttet vuostáiváldit birggu ja mielkki miehtá riikka. Gávdnojit nanu báikkálaš buvttadanbirrasat ja viidáseappot buvttadanfitnodagat fylkkas.

Romssas lea maid nanu gealbobiras dutkamis, oahpahusas ja ráđdeaddin surggiin mat fátmastit dan guovllu eanadoalu.

Romssa fylkkas šaddet stuora soahke – ja goahcevuovddit, mat leat resurssat. Vuovdi lea hui buorre materiálaresursa iešguđetlágan ulbmiliidda ja das oázžu maid energiija.

Romssa eanadoalu váldohástalus dál lea ahte doaluid lohku ja buvttadeapmi njiedjá hui sakka. 2001 – 2012 áigodagas loahpahuvvo badjel 40 % Romssa eanadoallooaimmain. Riikka dásis lei seamma áigodagas vuollel 30 % njiedjan. Eanadoallopolitihkka, odđa gáibádušat jodihanvistiide ja teknologijjaovdáneapmi lea dagahan dan ahte doaluid lohku njiedjá, muhto šaddet stuorát doalut ja seammás doalahuvvo buvttadeapmi riikka dásis. Maiddái Romssas leat šaddagoahtán stuorát doalut, muhto Romssa eanadoallu ii leat nagodan doalahit buvttadanhivvodaga. Dat buktá hástalusaid eandalii industriijai Romssas mii váldá vuostá mielkki ja birggu miehtá Davvi-Norgga, ja galgá dain ráhkadit borramušaid viidáseappot.

Opmodatstruktuvra ja láigoeatnamat leat stuora hástalus-san Romssa eanadollui. Lagabui 60 % eatnamiin main dál jodihuvvo eanadoallu Romssas, leat láigoeatnamat, mat dájvá leat láigohuvvon oanehis áiggi eavttuid vuodul. Dat miel-disbuktá guhkes fievrredanmátkkiid, dájvá duohkot deike vuodjima, stuorát mašiinnaiguin go eanaassi gierddašii, ja ahte šibitduvta ii geavahuvvo nu bures go dan sáhtášii geavahit, váilevaš čázehuhttin (drenering) jnv. Dat lea dagahan dakkár struktuvrra mii ii leat ekonomalaččat ii ge birrasa dáfus nanu bistašas geavahanvuohki.

Eanadoallu lea dakkár doaibma man buvttadeapmi gáibida hui intensiiva gelbbolašvuoda. Juohke doalu doalli lea iešheanaláš ealáhusjodiheaddji guhte berre hálddašit iešguđetlágan áššesurggiid, nugo ekonomijja ja jodiheami, šibihiid biebmama ja dikšuma, eana- ja šaddokultuvrra, mekanihka, vuovdedoalu, birrasa, energiija, kvalitehtagáibádušaid, dearvvašvuoda, birrasa ja sihkarvuoda, giliealáhusaid jna. Dat ahte oažžut eanebuid eanadollui, alla gelbbolašvuoda ja máhttosystemaid viidášit ovddideapmi lea áibbas mearrideaddjin dasa ahte eanadoallo- ja biebmosuorgi galgá olahit eanadoallopolitihkalaš mihttomeriid.

Fylkka šibitdoalloaláhus geavaha meahcceresurssaid biepmu buvttadeapmái guohtoneatnamiid geavaheami bokte. Skog og landskap lea iskan fylkka guohtumiid buorrevuoda ja lea gávnahan ahte Romssas leat riikka buoremus guohtumat. Proseantaid mielde leat Romssas (25 %) mihá viidát hui buorit guohtoneatnamat go ovttage eará fylkkas. Sivvan dasa leat dálkkádagat ja dat makkár eatnamat/várreeatnamat leat. Lassin elliide mat guhtot mehciin, leat fylkkas maid ollu boraspiret.

Boraspirepolitihkka lea stuora hástalus ealáhusdoaimmaide ja elliid birgejupmái eanas osiin fylkkas.

Romssa eanadoalus leat stuora materiálalaš ja olmmošlaš resurssat mat mihá buorebut go dál sáhtáše veahkkin čoavdit suhkaniid ja earáid hástalusaid mat gusket bálvalusaide nugo bajásšaddan, buresbirgejupmi, dearvvašvuoda ja ovddasmoraš.

Romssa eanadoalu vejolašvuodát ja hástalusat

Romssa eanadoalu ovddideamis lea dárbu identifiseret hástalusaid ja vuoritit daid badjel, ja maiddái fuobmát ja geavahit odđa vejolašvuodaid. Eanadoalu regionála plána álgobargguin čadahuvvui Romssa eanadoalus SWOT- analysa. Das boahtá ovdan ahte Romssa eanadoalu dehálemos vejolašvuodát ja hástalusat leat čuovvovaččat:

Stuorámuš vejolašvuodát Romssa eanadoalu ovddideamis leat:

- Dálkkádagat ja čuvges guovlu mii addá árktalaš buori kvalitehta
- Luonddudoalloskuvllat ja fágaguovddážit mat sáhttet veahkehit oažžut dárbbalaš ja heivehuvvon gelbbolašvuoda ovddideami
- Stuora dárbu investerenkapitálii
- Hui buorit meahcceguohtumat ja riikka buoremus sávzaboanddat
- Buoremusat riikkas gussamielkebuvtadeamis juohke gusa nammi
- Riikka stuorámuš ja buoremus gáicafylka
- Stuora vejolašvuodát viidáseappot ovddidit budet-, ruotnasiid- ja muorjebuvtadeami
- Stuora vejolašvuodát muorradoaimmain ja bioenergiija suorggis
- Stuora beroštupmi ovddidit giliealáhusaid mat leat čadnon dálloaluide ja dálloaluid resurssaide

Stuorámuš hástalusat Romssa eanadoalu ovddideamis leat:

- Dálkkádagat
- Opmodatstruktuvra/láigoeatnamat
- Unnán olbmot geat áiget eanadoaluin ja eanadoalut mat heaittihuvvojit
- Kapitálavátnivuohta
- Váilevaš kapasitehta ja máhttu doaibmaapparáhtas
- Beare unnán kapasitehta ja váilevaš oktiiheiveheapmi priváhta bagadallanbálvalusain
- Beare heajos álggahankultuvra
- Unnán olbmot fágabirrasiin ja guhkes gaskkat
- Struktuvra rašjonaliseren šibitdoalus hástala doalu jodihanrolla ja mielddisbuktá birrasii guoskevaš hástalusaid
- Boraspiret
- Dutkan. Beare unnán dutkan man vuodđun leat davvi norgga hástalusat ja min čuvges áigi

4 FÁDDASUORGGIT

Dás viidáseappot mitaluvvo iešgudetlágan fáttáid birra mat leat čadnon Romssa eanadollui. Juohke fáttás čilgejuvvojit vejolašvuodát ja hástalusat ja čujuhuvvo mihttomeriide ja strategijjaide maiguin dieid sáhtášii dustet. Namuhuvvojit maid vejolaš doaimmat ja áigequovdilis oassálastit mat sáhtáše leat veahkkin dieid čadaheamis.

Fáddásurggiid čilgen čájeha ahte gávdnojit ollu vejolaš doaimmat mat sáhtáše leat veahkkin nannemin fylkka eana- doalu. Gáibiduvvojit stuora resurssat jus galggašii nagodit čuovvolit buot doaimmaid ja danin lea ge dárbu oainnusin- dahkat makkár surggiid ferte vuoruhit.

Doaimmaprogrammas mii ráhkaduvvo 4 jahkái ain hávális, oainnusindahkat makkár surggiid/doaimmaid áigodagas ferte vuoruhit.

Bajtdási ulbmilat ja strategijat

Romssa eanadoallu galgá olahit bajemusdási mihttomeriid dakko bokte ahte galgá nannet:

- Rekrutterema, bargat oazžut buori beaggima ja duhtavaš boanddaid
- Gealbonannen mii čalmmustahtá agronomiija ja doalu jodiheami
- Buvttadanvuodu sihkkarastin
- Roavvafuođdarvuodot šibitdoallobuvttadeapmi
- Buresdoaimbi vuogi mielde reguleret ráfáidahttojuvvon

- boraspiriid meari
  - Romsa gáicafylkan
  - Árktalaš kvalitehta man vuodđun leat báikkálaš resurssat ja birasseasti jodihanvuogit
  - Geavahit eanet bioenergiija ja muoraid
  - Iešgudetlágan árvoháhkkan vai sáhttá geavahit stuorát oasi doalu resurssain
  - Nanu buvttadanbirrasat mat nagodit vuhtiiváldit sihke smávva ja stuorát buvttadeddjiid
- Eanadoallovuodot ealáhusávnnasindustriija

Lea dehálaš ahte buohkat geat gullet Romssa eanadollui gaitkot seamma guvlui, vai nagodit mihttomeriid olahit. Dan oktavuodas lea eanadoalu regionála plána hui dehálaš. Dainna mii sáhttit oktiiheivehit árijabidjamiid.

1. ulbmil: Oktiiheivehit árjaniid mat nannejit Romssa ealli giliin buresbirgejeaddji eanadoalu

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- oktiiheivehit váikkuhangaskaomiid mat leat gávdnamis
- bargat ulbmillaččat fylkka politihkkáriid ektui
- oktiiheivehit ovddidandoibmiid
- nannet árktalaš eanadoalu buorre vuoda oktiiheivehuvvon nannendoaimmaiguin miehtá dán guovllu riikkas

4.1 Biebmobuvttadeapmi

4.1.1 Árbevirolaš biebmobuvttadeapmi

Romsa lea hui erenoamáš dilis mii guoská min luonddus addojuvvon eatnatvuhtii. Mis leat buoremus eatnamat dakár šibitbuvttadeapmái mii dárbaša guohtumiid. Dá lea maid buorre guovlu buđehiid, ruotnasiid ja murjjiid šaddadeapmái main lea earenoamáš buorre kvalitehta. Buvttadeapmi lea vuodđun industriijai mii galgá buktagiid gárvvistit viidáseappot ja nu dat lea ge árvoháhkkan ja doalaha bargosajiid fylkkas. Ulbmilin ferte leat dat ahte Romssa biebmobuvttadeapmi lassána gálvvuid ohcaleami mielde ja ahte lassáneapmi eanemus lági mielde galgá huksejuvot báikkálaš resurssaide.

Roavvafuođar šibitbuvttadeapmi

Go fylkkas gearddi leat nu buorit guohtumat (geahča diehtoboksa 1), de lea lunddolaš nannet oapmebuvttadeami man vuodđun lea guohtun.

Roavvafuođar buvttadeapmi gittiin

Go galgá bargagoahtit nannet šibitbuvttadeami man vuodđun lea guohtun, de dat gáibida oalle ollu roavvafuođar buvttadeapmi gittiin vai lea mainna šibihiid biebma dálvvi miehtá.

Buorre agronomiija

Romssa eanadoalus dovdo ahte das leat fágalaš hástalusat mat gusket eana-ja šaddokultuvrii. Buorre eanakultuvra ja gittiid čázehuhttin lea dehálaš vai gieddi ceavzá dálvvi badjel.

Eanadoallu miehtá riikka lea dál ovdáneamen eanet ekstensiiva jodiheami guvlui, muhto dat bárru ja áitta lea garraseamos Davvi-Norggas. Eanet ekstensiiva eanadoallu miellidibuktá dan ahte gilvindilálašvuolta áiggi mielde billašuvvá danin go eanakultuvra ii bearráigehččojuvvo ja ahte lea heajos čázehuhttin gittiin, mii fas dagaha dan ahte lea unnán dikšun ja eana suvru, árvvohisrášit levvet ja boadus šaddá heajut. Dasa leat ollu sivat mat doibmet ovttas, ja mat dávjá oktii dahket dili vel vearrábun. Dat leat fáktorat mat muhtun muddui gusket struktuvrralaš nuppástusaide ja mekani-seremii, ja muhtun muddui šaddoávdnasiidda ja gilvintekniikkii, ja maiddá čázehuhtindillái ja káلكemii. Vel stuorát oassi láigoeana ja unohas eanarájit dahket dili vel vearrábun. Láigoeatnamiin giddejit unnit beroštumi eanakultuvrii, earenoamážit dakkár diliin go leat ráhkaduvvon oanehisáigásaš šiehtadusat. Danin lea váttis čadahit buori eanarádjebidjama (arroneriing).

Davvi-Norggas leat mis leamaš mánga dálvvi goas leamaš dakkár dálkkat mat dahket ahte šattut illá cevzet. Danin lei 2010 katastrofajahki Romssa eanadollui. Statistihkka mii guoská áigodahkii gaskal 2003 ja 2012 čájeha ahte sullii 31 % doarjagiin mat juolluduvvo gittiid dálvevaháigiidda, máksojuvvon Romssa eanadalliide (SLF). Heajos čázehuhttin ja eanakultuvra dahká dálkkádagaide čuovvu vaháigiid vel vearrábun. 5.mildosis bohtá ovdan makkár buhtadus-ja dáhkádusortnegat leat oážžunláhká Romssa šaddobuvttadeddjiide ja movt dat doibmet Romssa eanadoalus.

Ekologalaš eanadoallu lea áibbas dan duohken ahte lea buorre eanakultuvra. Danin lea ge eanakultuvrra buorideapmi eaktun dasa ahte nákcet lasihit ekologalaš eanadoallogálvvuid fáldalaga.

Namahuvvon ovdamearkkat leat ge áittan bohttevaš eanadollui ja biebmobuvttadeapmái. Dat dovdo buot eanemusat Davvi-Norggas. Danin lea ge min guovllus riikkas dárbu

álggahit eastadandoaimmaid nu johtilit go vejolaš. Gávdno ollu buorre máhtolašvuolta eanakultuvrra birra, muhto dan fágasuorgái lea giddejuvvon unnán fuomášupmi manemus 20 jagis. Dán gelbbolašvuhtii ferte giddet stuorát beroštumi, ja lea dárbu váldit atnui sihke dan gelbbolašvuolta mii juo gávdno ja seammás ovddidit ođđa máhtolašvuolta. Dárbbášuvvo maid nannosit Dutkan ja Innovašuvdna (FoI) -ággirdeapmi vai ealáhusat, ráddeaddit ja dutkit ovttasdoaimmas sáhttet ovddidit ođđa máhtolašvuolta ja buoret čovdosiid

Sorttaid ovddideapmi

Dálá šaddosorttat eai leat doarvái nannosat bohttevaš davvinorgalaš eanadollui. Davvi-Norggas lea earalágán ovttasdoaimma gaskal temperatuvrraid ja beaiveguhkkodaga go eanas eará guovlluin. Dat muitala ahte mis fertejit leat earalágán šaddosorttat mat hevejit min diliide, maid ferte välljet ja geahččaladdat daid dálkkádagaide gos dat sorttat galget šaddaduvvot.

Norggas lea Graminor AS ovddasvástádus ovddidit eana- ja gieddedoallošattuid. Muhto manjá go Graminor heaittihit doaimmas Vågonesas, de ballat ahte eai šat leat fágaolbmot šaddoovddidanhoiddus dán guovllus riikkas. Regionála sájiáidat lea dehálaš eaktun dasa ahte ipmirdit ja nákcet čalmmustahttet daid earenoamáš hástalusaid mat davviguovlluin leat.

Dálkkádatheiveheapmi

Ođđa dieđut ja dutkan, earet eará aitto loahpahunvonn prošeavttas «Dálkkádaga ja eanadoallu Davvi-Norggas», bohtá ovdan ahte lea ollu mii orro čájeheamen dan ahte bohtteáiggis šaddá guhkit šaddanáigi ja guhkit bievlaáigi Davvi-Norggas. Dálkkádatrievdamat davviguovlluin sáhttet miellidibuktit stuora nuppástusaide roavvafuodarbuvttadeapmái oalle oanehis áigis. Lea ollu mii čájeha ahte eandalii dálvedálkkat dáidet ollu rievdat, ja dat čuohtá earet eará šattuid dálvvi badjel ceavzimii. Dutkan mii gidde fuomášumi šattuid ovddideapmái mat hevejit Davvi-Norgii, lea ge dehálaš eaktun dasa ahte nagodit doalahit eanadoalu davvin mii bastá gilvalemii birget. Jus dainna galgá lihkestuvvat, de ferte máhtolašvuolta nannet ja dat ferte ain dáhpáhuvat dán guovllus riikkas.

2.ulbmil: Geavahit roavvafuodár gittiid buresdoaimbi ja guoddilis vuogi mielde

Ulbmila galgá olahit dán lánhkái

- hukset buori gelbbolašvuolta agronomiijas buot laddasiin
- sihkkarastit ahte sorttat mat hevejit davviguovlluid dálkkádagaide leat oážžunláhká dál ja bohtteáiggis

Guohtumiid geavaheapmi

Ealáhusat mat geavahit guohtumiid leat okta dán riikka stuorámus meahccealáhusain, muhto guohtumiid geavaheapmi ii hálddašuvvo ja čalmmustahttojuvvo álo dien duohtavuoda ektui. Fylkka meahcceguohtumat leat eanas báikkiin juogaduvvon smávva opmodahkan ja leat ollu seahkesearválaga muorračuollanbáikkid. Dat dahká ahte ealáhusat eai sáhte daid guohtumiid geavahit ávkin. Lea dehálaš ahte lea ovttsabargu gaskal eanaoamasteddjiid, ja gaskal eanaoamasteddjiid ja eará servvolaččaid vai nákke njeaidit cakkat mat hehttejit mehciid ávkkástallama.

Guohtonareáplánat leat dehálaš reaidut maid vuodul sáhtta olahit buori guohtungeavaheami. Diekkár plána ulbmil lea dokumenteret suohkana guohtunriggodagaid, movt dat geavahuvvojat dál, veahkkin giddet fuomášumi dán doaimma árvoháhkamii ja ásahit vuodu man alde politihkkárat, hálddahuš ja birasservodat sáhtta oazžut buori ja ođđaseamos ipmárdusa das mii guoská guohtunealáhussii. Guohtunplánaid ulbmil sáhtta maid leat dat ahte oazžut ipmárdusa das movt mánge ealáhussuorggi sáhttet geavahit mehciid ja njuolggadusaid ja áigumušaid mat gusket guohtumiid geavaheapmái.

Guohtunserviid sadi lea dehálaš Romssa eanadoalus, ja lea čanastat mii ovttahtta giliid sávzadolliid. Birrasii 90 % Romssa sávzadolliin leat mielde muhtun guohtunsearvvis. Guohtunserviid váldobargun lea láchit guohtungeavaheami nu ahte sáhtta guohtumiid geavahit buoremus lági mielde, ja ovttahttit bearráigeahču vai dat šaddá nu buresdoaimbi bearráigeahččun ahte unnimus lági mielde elliid massá guohtumiin. Jahkásaččat juolluduvvo Organiserjuvvon guohtungeavaheapmi ortnega bokte doarjja elliide mat leat guohtumiin. Dat lea oassi Fylkkamánni Regionála birasprográmma doaimmas. Ollu dán serviin doibmet hui bures ja leat hui fuomáseaddji doaimmaláččat, ja eará searvvit dárbašit veahás movttiidahttima.

Go galgá guohtumiid geavahit buoremus lági mielde, de dárbaša buori máhtu guohtumiid birra. Danin lea ge dehálaš sihkkarastit dálodolliide buori máhtu guohtungeavaheamis.

Ja lea maid dárbašit buori boraspirehálddašeami mii vuhtiiváldá sihke boraspiriid ja guohtunealáhusa, vai nagoda buoremus lági mielde geavahit Romssa meahcceguohtumiid. Dán fáttá birra lea čalloguvvon eambo boraspire kapihttal (4.7).

3.ulbmil: Buresdoaimbi ja guoddilis vuogi mielde geavahit Romssa meahcceguohtumiid

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- oainnusindahkat guohtungeavaheami suohkaniid plánain
- nannet guohtunserviid
- nannet gelbbolašvuoda mii guoská guohtumiid geavaheapmái

Visttit

Ealáhusvisttiid ođasmahttin ovdána beare njozet dan ektui ahte nagodit bisuhit buvttadeami fylkkas. Dat guoská buot daid deháleamos árbevirolaš buvttademiide. Kapitalavátni Romssa eanadoalus lea mihá stuorát go oastinovdáneapmi. Seammás dagaha opmodagaid vuollegis pántaárvu váttisin čadahit ođđa investeremiid, ja vejolaš loanat šaddet dasto maid divrasat. Danin lea ge dárbašit oazžut almmolaš doarjagiid investeremiid čadaheapmái. Giliid ovddidanortnet lea dehálaš ortnet mii sáhtta sihkkarastit Romssa eanadoalu ođasmahttima. Muhto Giliid ovddidanortnega rámmat leat unnit dárbbuid ektui.

Mañemus jagiid leat huksenberoštupmi leamaš stuorát go dat man ollu kapitála lea fidnemis. Dálá rámmaeavttuid mielde fertjejit sii geat huksejit ođđa visttiid áinnas duppalastet

buvttadeami vai olahit dárbašlaš gánnahttima. Dat dagaha dávjá váttisvuodaid fuodđariid dáfus ja maiddá fertte gávdnat viidat areálaid, ja dat sáhtta hehttet ealáhusvisttiid huksema.

Dábálaš ipmárdus lea dat ahte ealáhusvisttiid huksen lea mihá divraseabbo Romssas go eará fylkkain mat leat lullelis dán riikkas. Fievrridangolut šaddet oba stuorát go galgá lossa biergasiid fievrredit, nugo betongga, maid fertte fearggain fievrredit. Stuorát oktavuodas lea ge dasto Romssa eanadoalu investerenođáneapmi nu unnán ahte báikkálaš entreprenerrat eai leat beroštan ge dasa giddet fuomášumi. Dat mielddisbuktá ahte lea unnán dahje ii obanassiige gilvu ja entreprenerrain lea unnán gelbbolašvuodta mii guoská eanadoalu vistehukseamiidda. Dát dilálašvuoddat dagahit dan ahte ealáhusvisttiid huksen šaddá divrras.

Manjá go Fylkkamáne plánaovttadat heitojuvvui 2009:s, de lea ealáhusvistehuksen ja earenoamážit prošekteren, oalle ollu gitta dan kapasitehtas mii gávdno Norgga eanadoalu ráddeaddindoaimmahusas. Norgga eanadoalu ráddeaddit

lea ge muhtun oktavuodain váldán badjelasas ráddeaddima ja huksenplánain bearráigeahču. Liikká lea oalle stuora gaska plánenkapasitehta ja huksenplánaid kvalitehtagáibádusaid gaskkas.

4.ulbmil: Ovddidit vistehuksemaid ja teknologiiija mii heive boahhteáiggi buvttadandárbbuide ja almmolaš gáibádusaide

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- bargat buoridit ruhtadanortnegiid mat gusket jodihanvisttiid investeremiidda
- sihkkarastit eanadoallái doarvái ja buori ráddeaddin kvalitehta ja veahki huksenáigodagas, jurddadásis dassáži visttiid váldjuvvojit atnui ealáhusas

Gusamielki

Raporttas «Mielki Romssas» (2011) ovdanboahotá prognosa mii čájeha ahte orro mannamin dan guvlui ahte 40 % Romssa gusamielkebuvttadeddjiin leat heaitán ealáhusain 2015 rájes, jus eai áshuvvo earenoamáš doaimmat. Seammás geahpeduvvo buvttadeapmi 25 proseanttain. Dat lea duodalaš ášši fylkka buvttadanbirrasii ja maiddái TINE Nord vuostáiváldinfitnodagaide.

Leat oalle muddui seamma ollu gusamielkebuvttadeaddjit geat heitet Romssa fylkkas go muđui Davvi-Norggas, ja dat buvttadeaddjit geat báhcet, eai nagot buvttadit dan buvttadanmeari mii báhcá. Dat ovdáneapmi ii oro buorre. Romssas lea oktiibuot sullii 6 miljovna lihttara stuorát gusamielkevohta go dat mii buvttaduvvo. Dat čájeha ahte lea vejolaš lasihit buvttadeami fylkkas. Dat ahte eai nagot deavdit eari mii lea gusamielkebuvttadeamis, lea hástalus. Kvohtahaddi Romssas lea ja lea leamaš hui vuollin, ja muhtun jagiid ii vuvdojuvvo buot kvohta mii lea deavddekahtá ruovttoluotta ealáhussii.

Dat doalut main leat bohččigusat ja mat leat viiddidan doalu oppa ollu, geavahit dájvái ollu jagiid ovdal olahit dan muddui ahte nagodit geavahit buot kapasitehta maid sáhttet geavahit. Sivvan dasa sáhttet leat sihke plánen, čadaheapmi ja buvttadanšibihiid háhkanvejolašvuohta. Lea dehálaš doallat čalmmis dan ahte galgá jođáneamos lági mielde sáhttit váldit atnui buot kapasitehta maid lea vejolaš váldit atnui go lea

huksen jodihanvisttiid, sihke dinema dáfus ja maiddái danin vai nagoda deavdit fylkka buvttadanmeari.

Jus ođđaáigásaš mielkebuvttademiin galgá lihkestuvvat, de dat gáibida buori máhtolašvuođa ja čehppodaga hui ollu surggiin ja fágain. Čoavddus veadjá leat ahte «beaivválaš jodiheaddji», boanda ieš, gávdná čovdosa dasa movt son galgá buoremus lági mielde doaibmat fitnodatjodiheaddjin. Dat mearkkaša dan ahte ferte čalmmustahttit ja vuoruhit sihke strategiijaid, analysaid ja plánenbarggaid. Ja boandá dáidá dájvái dárbbasit veahki dien bargui, nugo eará fitnodatjodiheaddjit ge, muhto liikká sus ferte leat ipmárdus mii goská sihke ekonomijai ja buvttadanfágii.

Prošeakta «Gánnáhahtti kapasitehtageavaheapmi» lea čadahuvvomin Romssas. Dan prošeavttas beassá juohke mielkeboanda meroštallat dan movt eanemus gánnáhahtti vugiin sáhttá ávkin atnit iežas eanadoalu kapasitehta almmá investeremiid haga, dahje smávva investeremiiguin. Meroštallamat čájehit ahte diekkár optimaliseremiin sáhttá juohke doallu buvttadit eanet ja oážžut buoret ekonomijai, mii buktá stuorát árvoháhkama. Dien mállet jodihan- ja stivrenreaidduid berrejit áinnas stuora mielkebuvttadeaddjit jámma geavahit, ja maiddái earát.

Kapihttalis gos čállit huksemaid birra, čilget man dehálaš ja dárbbalaš lea nannet jodihanvisttiid huksema.

5.ulbmil: Buvttadit nu ollu gusamielkki go lea vejolaš Romssas

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- geavahit eanadoalu kapasitehta gánnáhahtti vuogi mielde
- čadat čalmmustahttit mielkebuvttadeami ja dan vejolašvuođaid
- viidáseappot nannet gelbbolašvuođa ja ovddideami gusamielkki buvttadeamis

Gáiccat/gihccit

Nu stuora gáicafylka go Romsa, berre bargat dan badjelii ahte álo leat ovddemusas ovdánahttit juoidá odđasa ja váldit atnui odđa gelbbolašvuoda. Eará sániiguin dadjat: Romsa galgá leat mohtor mii ovdánahtta riikka gáicacaláhusa.

Mañemus jagiid leat čadahuvvon ollu stuora prošeavttat fylkkas mat gusket Romssa gáicacaláhussii, earet eará NORA-prošeakta, Kompetansesenter geit (geahča diehtoboksa 4), Saneringsprosjektet og Kjøfjøsprosjektet (dat guokte eai leat vel loahpahuvvon).

Romssas buvttaduvvo dál eanet gáiccamielki go masa lea johtu. Berre nannegoahtit ovddidanbargguid main geahččá

odđa buktagiid maid gáiccamielkkis sáhtta ráhkadit, sihke stuorát ja smávít oktavuodas, vai šaddá eanet johtu gáiccamielká.

Gihcci-ja gáiccabiergu lea hersko maid márkaniid ohcalit – earenoamážit stuoradálloaluin. Danin fertešii ge gávdnat ekonomalaš buori biebmán- ja njuovvanvuogi, mii heivehuvvo márkaniid.

Kapihttalis gos čállit huksemiid birra, čilget man dehálaš ja dárbbalaš lea nannet jođihanvistiid huksema.

6.ulbmil: Ovddidit gáicca ártalaš mearkagáivun ja viidáseappot ovddidit Romssa riikka njunuš gáicafylkan

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- doalahit gáicamielkebuvtadeami unnimusat dálá dásis
- viidáseappot ánggirdit nannet gáicadoalu gelbbolašvuoda ja ovddideami
- oččodit eanet gávppálaš ávkki gáicca-ja gihccibierggus
- ovddidit márkana gáicamielkebuktagiidda

DIEHTOBOKSA 4

Gáicadoalu gealboguovddáš ásahuvvui 2010:s 3-jagi prošeaktan. Dat doaimma biddjojuvvui Sázzá joatkaskuvlii, ja prošeavtta váldoulbmil lei nannet gelbbolašvuoda gáicadoalus, ja leahket máhtolašvuoda gaskkusteaddji guovddáš mii ovttastahtta gelbbolašvuoda vuodđun dutkamii, ealáhusovddideapmái ja rekrutteremii.

Gealboguovddáš lea čadahan doaimmaid nugo Gáicaskuvla (20 oahppočuoggá), «Geitnytt» - mi lea sierra diehtočálus gáicaboanddaide, websiidu www.geithold.no, fágačoagganemiid, almmuhan girjjáza gáicavistiid birra, leamaš mielde lágideamen našuvnnalaš gáicabeivviid Romssas jnv.

Prošeakta loahpahuvvui 2013:s, muhto Romssa eanadoallofágalaš guovddáš bargá viidáseappot muhtun doaimmaiguin.

Sávzzat/lábbát

Norgga márkani buvttaduvvo beare unnán lábbábiergu. Ja dađistaga lea lábbábiergovátni lassánan, ja danin leat ge juo bistevaččat oastigoahtán lábbábierggu olgoriikkain. Váldoriikkat gos Norgga márkaniidda boahtá lábbábiergu lea Islánda, Skottlánda ja Namibia. Riikka siste buvttadeapmi lea bisson oalle jámma seamma dásis – unnibuš ja eanebuš jagis jahkái dađi mielde makkár guohtumat leamaš ja man ollu lábbát.

Lábbábierggu buvttadeapmi heive hui bures Romssa dilálašvuodaide, gos leat buorit meahceguohtumat – ja

guohtunvalljivohta (geahča diehtoboksa 2). Dat lea addán buriid buvttadanbohtosiid guhkes áiggi juo. Buorit buvttadanbohtosat eai boađe dušše das ahte leat buorit guohtumat, muhto maiddá das ahte leat čeahpes buvttadeaddjit ja buorit buvttadanbirrasat main lea hui stuora beroštupmi nannet buvttadeami. Ollu birrasat Romssas lea njunnošis bargguin mat gullet šaddadeapmái ja sagaheapmái dán riikkas. Buvttadeami viidásit ovddideamis lea dehálaš ahte ain viidáseappot doallat fuomášumi sagahan- ja šaddanbargguin ja ovddidit buriid birrasiid daidda.

7. ulbmil: Lasihit lábbábiergobuvttadeami man vuodđun leat guohtumat

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- nannet sagahan-ja šaddadanbirrasiid
- nannet buvttadeddjiid gelbbolašvuoda

Geahča maiddá oassekapihttaliid roavvafuodarbuvttadeami ja guohtungeavaheami birra.

Spesialiserejuvvon oamebiergobuvttadeapmi

Maŋemus jagiid leamaš unnit oamebiergu márkaniin go gávpejearru lea. Danin girdet ge márkanat oppa mihá ollu eanet bierggu. Juohke gussa addá dađistaga eanet miellki, ja njamatgusaid lohku boahtá lassánit vai nagoda dárbbu gokčat.

Spesialiserejuvvon stuoraomiid biergobuvttadeami ekonomii ja ii leat leamaš beare buorre. Muhto maŋemus eanadoallošiehtadallamiin nannejuvvui stuoraomiid biergobuvttadeapmi, ja danin lea ge ekonomalaš vuodđu arvat buoret dál.

Njamatgusat ja stuoraomiid biergobuvttadeapmi heivešii bures min fylkii, go dáppe leat buorit guohtumat. Leat leamaš buorit bohtosat geahččaladdamiin gos leat diktán stuora ja smávva šibihiid guohtut searválaga, sihke guohtunbuorrevuoda ja odđasit šaddama dáfus.

Spesialiserejuvvon biergobuvttadeapmi mii guoská gusaide mat njamahit, gáibida áibbas sierralágan gelbbolašvuoda. Jus

dáinna buvttademiin galggaš lihkestuvvat, de ferte máhttit geavahit dan mii dán buvttadeami dahká earenoamážin. Danin lea gelbbolašvuodahuksen dehálaš vuodđu dasa ahte lihkestuvvat dáinna buvttademiin Romssas.

Spesialiserejuvvon stuoraomiid biergobuvttadeapmái gullá maid vuovssaid biebman mat leat bohččigusaid searvvis. Muhtun gálbbit sáddejuvvojit biebmanii olggobeallái fylkka. Ovdáneapmi manná dan guvlui ahte šaddá dađistaga eanet spesialiseren. Boanddaide geain leat stuora šibihat, mearkkaša dát ahte mielki boahtá eanet guovddáži go biergu – ja danin sii vuvdet gálbbiid báikkiide gos daid bibmet. Viidáseappot oaidnit ahte eai nagot háhkat doarvái guiguidd iežaset doaluide. Guiguidd ja gusaid jearru lassána dađistaga.

Orro maid manamin dan guvlui ahte šaddet dađistaga eanet njamatgusat maid gálbbit sáddejuvvojit biebmanii. Dákkár eanadoallu heive hui bures smávva doaluide main leat viid-dis guohtuneatnamat.

8. ulbmil: Buvttadit eanet oamebierggu

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- rekrutteret odđa njamatgusaid buvttadeddjiid
- nannet gelbbolašvuoda dán buvttadeami birra
- lasihit buvttadeami spesialisereama

Šibitjáfuidvuđot šibitdoallu

Spiinnit

Spiinnebierrgu márkandilli lea dál nu ahte buvttaduvvo eanet bierrgu go dat masa lea johtu, ja leat ášahuvvot nanu doaimmat mat galggaše buvttadeami dásset. Dán ealáhusa ovdáneapmi lea gitta das makkár doaimmaid ealáhus oažžu lobi álggahit vai sáhtta heivehit buvttadeami márkaniidda.

Mañemus jagiid ovdáneapmi lea leamaš dakkár ahte spiinnebierrgu buvttadeapmi lea hui sakka lassánan riikkadásis, muhto Romssa fylkkas lea ovdáneapmi bisánan ja mañemus jagiid lea buvttadeapmi mannan ollu mañás. Spiinnedoalus sáhttet leat 2100 njuovvanspiinni almmá konsešuvnna haga. Romssa doalut leat oppalohká arvat unnibut, ja lea maid arvat unnibut go gaskamearálaš sturrodad lea dán riikkas. Dát čájeha ahte spiinnedoalu ovdáneapmi ii leat čuvvon seamma dási go muđui riikkas.

Spiinnebuvttadeapmi lea unna, muhto dehálaš ealáhus Romssas. Das lea mearkkašupmi oapmedáluid bargageapmái, ja

lea hui mearrideaddji dan dáfus ahte sihkkarastit jámma bierrgu njuovahagaide ja bierrguid viidásit buvttadanfitnodagaide fylkkas. Spiidni lea dehálaš oassi bierrgobuktagiid ráhkadeamis, mii geavahuvvo eandalii márfiin ja márfevajahasain. Go galgá ovddidit ártkalaš bierrgobuktagiid maid vuodđun lea bierrgu mii buvttaduvvo Davvi-Norggas, de dárbbášuvvo spiinnebierrgu, vaikko vel váldosisdoallu buktagiin lea ge smávva ja rávis šibihiid bierrgu.

Norgga šibitjáfupolitihka legitimatehta lea dat ahte spiinnedoallu lea mearkkašahtti oassi olles Norgga šibitdoalus. Jus ii livčče spiinnedoallu Romssas ja Finnmárkkus, de ii livčče šat vuodđu doalahit dálá EØS – šiehtadusa ortnegiid, mat leat earenoamážit Norgga váste. Danin lea ge áibbas dárbbášlaš olles riikka spiinnedoaluide ahte Romssa ja Finnmárkkku spiinnealáhus ovdána ja šaddá mihá stuorát go dat smávva doalut mat dál leat.

9. ulbmil: Doarvái spiinnebierrgu buvttadeapmi vai nagoda gokčat ártkalaš bierrgobuktagiid jođu márkaniin

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- doalahit ja ovddidit dálá buvttadanapparáhta
- loktet buvttadeami gelbbolašvuoda

Monit

Monnebuvttadeaddjis sáhttet leat gitta 7500 vuoncá konsešuvnna haga. Romssa monnebuvttadeapmi jođihuvvo eanas hárve doaluin, main eanas oassi buvttaduvvo konsešuvdnaráji alde. Eanas monit sáddejuvvojit Trøndelagi, gos daid čuvget ja páhkkejit.

Monit márkandilli lea nu ahte leat eanet monit márkaniis go lea johtu daidda. Dat lea boadus dan stuora nuppástusas mii čadahuvvui 2012: go Norggas heaittihuvvui buvrriid siste vuoncádoallu. Dál galget vuoncát beassat vázzit luovos dahje birasneahtaid siste. Váldooassi Romssa moniin buvttaduvvo

birasneahtaid siste. Riikkadásis geavahuvvo sullii bealli goappáge buvttadanvugiin.

Monnebuvttadeami dovdomearka lea dájvá ahte leat ollu monit (130 tonna jahkásaččat ja konsešuvdnarádji lea 7500 vuoncá). Dat mearkkaša ahte vel smávva nuppástusat ge sáhttet čuohtat garrasit ekonomiijai. Danin gáibida ge dát buvttadeapmi alla fágalaš čehppodaga ja burriid bohtosiid.

Márkaniin jerret eanet monit vuoncáin mat besset luovos dilis lihkadit.

10. ulbmil: Nanu monnebuvttadeapmi Romssas

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- doalahit ja ovddidit dálá buvttadanapparáhta
- loktet buvttadeami gelbbolašvuoda
- heivehit buvttadeami márkaniidda

Šattuid buvttadeapmi

Muorjjit

Muorjejohtu lea sakka lassánišgoahtán. Olles riikka dásis lassánii muorjejohtu 2011:s detáljagávppiin 25 proseanttain ja 49 proseanttain 2012:s. Dat mearkkaša ahte 2013 mielde dáidá murjjiid johtu gávppiin šaddat eanet go buđetjohtu. Jáhkkinis lea dát govva seammalágan Romssas. Eará ovdánanmihtilmasvuohta lea ahte muorjjit eai šat leat dušše geasi áiggi gálvu, muhto dál leat varas muorjjit gávdnamis birra jagi. Muorjjit leat maid vuoi-tigoahtán juhkamušmárkaniin.

Danin leat ge stuora vejolašvuođat gilvit eanet murjjiid Romssas – ja vuovdit sihke varas murjjiid ja maiddá borramušaid ja juhkosiid mat leat ráhkaduvvon murjjiin – danin vai muorjit leat gávdnamis márkaniin birra jagi. Muorjjit maid Romssas sáhttá gilvit ja vuovdit varas muorjin, leat dán rádjái leamaš eanas eanamuorjjit ja lávetmuorjjit (bringebær). Earenoamážit lávetmurjjiid leat olbmot álgán geavahit hui ollu. Eará muorjesorttat maid sáhttá gilvit leat sáhpesjierelat (solbær), jierelat ja muovvejierelat (stikkelsbær). Dál gal vuos eai geavahuvvo diet muorjjit nu beare ollu, muhto dain sáhttá áinnas ráhkadit buktagiid. Diet muorjesorttat heivejit bures buvttadeami mekaniseremii ja sáhtáše ge nu lasihit buvttadandoaimmaid ja dain sáhttá hui bures ráhkadit iešguđetlágan buktagiid.

Lea dárbu buvttadit eanet, vai nagoda váldit atnui daid vejolašvuođaid mat leat Romssas viiddidit muorjebuvttadeami. Ferte bidjat johtui doaimmaid vai oažžu olbmuid beroštit. Leat unnán nuorra muorjebuvttadeaddjit dál. Muorjebuvttadeami ferte ovdanbuktit ja ovddidit nuoraid eavttuid vuodul. Hárve ealáhusat leat nu gitta buori gelbbolašvuođas go muorjebuvttadeapmi. Mii leat jur dan dálkkádatráji alde gos lea vejolaš šaddadit ja buvttadit murjjiid. Danin gáibiduvvo earenoamáš buorre gelbbolašvuohta. Jus galgat dán ealáhussii oažžut

beroštumi, de fertet nagodit čájehit buvttadanbohtosiid. Buvttadanbohtosat ja gelbbolašvuohta leat nannosit čadnojuvvon oktii.

Muorjebuvttadeapmi dárbbasa váikkuhangaskaomiid investeremiidda. Ealáhusa ovddideapmái dárbbasuovvot váikkuhangaskaoamit sidjiide geat háldit investeret nu ahte sáhttet álgit dainna ealáhusain dahje viidáseappot ovddidit buvttadeami.

Ovddidanbarggut mat gusket min earenoamáš hástalusaide dáppe davvin, fertejit vuoruhuvvot. Dat guoská šaddosorttaid válljemii mat heivejit dáppe dálkkiide, dálkkádagaide heivehuvvon doaimmat (tuneallat, eanagovččas jnv.) ja movt geavahit min earenoamáš dálkkádagaide ávkin (čuovgga, njoammundeattu jnv.).

Murjjiin ferte ráhkadit buktagiid maid sáhttá birra jagi vuovdit, vai nagoda čuovvut dan muorjejođu mii márkaniin lea. Earenoamážit fertešii nagodit geavahit ávkin dađistaga lassaneaddji juhkamušmárkana.

Aitto gárvvistuvvon «Strategiiaplánas mii guoská Davvi-Norgga gieddemurjjiide» namuhuvvot ollu doaimmat mat leat vuodđun dáid strategiijaide. Hástalus dái dáid šaddat doaimmaid čadaheapmi. Dat ii leat dušše ekonomalaš hástalus, muhto lea maid hástalus go ii gávdnat oktasápparáhtta mii sáhttá jodihit ja čadahit daid doaimmaid. Danin lea ge deháleamos doaibman oažžut johtui apparáhta mii sáhttá leat mohtor dán barggus. Dat sáhttá leat unna jovkkoš mas leat mielde muorjegilviid, ráddeaddinapparáhta, dutkama ja háldahusa ovddasteaddjit. Bargu sáhtášii jodihuvvot dábálaš jodiheapmin joavkkus, dahje organiserejuvvo sierra prošeaktan, mat čadnojuvvojit iešguđetlágan doaimmaide.

11. ulbmil: Lasihit gieddemuorjebuvttadeami ja ráhkadit eanet buktagiid murjjiin Romssas

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- ásahtit apparáhta mii sáhttá jodihit ja čadahit strategiiaplána
- sihkkarastit buvttadeddjiide lasi gelbbolašvuođa, oččodit odđa buvttadeddjiid ja nannet bagadallanapparáhta
- lasihit kapitála mii lea oažžumis
- eanet čalmmustahttit dutkama ja ovddideami
- ovddidit odđa buktagii

Buđehat

Romssas buvttadit sullii 3000 tonna buđehiid jahkásaččat. Buđetjohtu Romssa lea sullii 10 000 tonna jahká. Nuppiin sániin dadjat, buđetbuvttadeami sáhtta oba ollu lasihit Romssas, dušše báikkálaš vuovdima várás.

Kvalitehta

Jus buđetealahus Romssas galgá nákcet fállat buriid buđehiid birra jagi, de fertejit gilvit buđehiid mat leat nu buorit ahte cevzet birra jagi vuorkkái – gitta nuppi jagi suoidnemánnui (borgemánnui viidáseappot ráhkadeami várás).

Dála olbmot gáibidit ahte buđet galgá leat čáppat olggosoidnit ja dan galgá jodánit sáhttit ráhkadit gárvvisin. Mii oaidnit ahte lea šaddagoahtán hirbmat buorre johtu smávva herskobuđehiidda mat bohtet olgoriikkain, ja dat lea čielga gielain midjiide diehtu. Jus buđet galgá bissut čáppahin olgguldasat, de ferte das leat nu nanu garra ahte dat bissu čavddisin olles proseassa čada, dan rájes buđeha váldá eatnamis, bidjá vuorkái, sortere ja bassá. Buđetgálaid ferte láddadit bealddus vai dain šaddet buđehat main lea nanu garra. Buđetsorttat mat heivejit guhkesáiggi vurkkodeapmái (omd. Mandel ja Asterix) dárbbasit leat eatnamis birrasii 120 beavvi ovdal go leat ollásii láddan ja ožžon buoremus garrakvalitehta. Romssas lea mis 80-90 beavvi láddadanáigi.

Lea dehálaš giddet fuomášumi ođđa buđetsorttaid ovddideapmái mat heivejit Davvi-Norgga dilálašvuodaide. Dat bargu dahkkojuvvo juo dál earet eará prošeavttain Ođđa buđetsorttaid ovddideapmi Árkatalaš eanadollui. Dat prošeakta čadahuvvon Grundnes dálloalhus Málavuomis. Prošeavtta oamasteaddjit leaba Evy ja Olav Grundnes, ja prošeavtta doarju Graminor, Fylkkamánni, 'Árkatalaš doarjagat', Bama, Gartnerhallen, Tromspotet ja Buvttadeddjiid organisašuvdna OTTAR. Ođđa sorttaid gávdnan lea dego stuora liidni maid galgá báidnit, muhto dát bargu čadahuvvon guovdu Davvi-Norgga biebmogári, ja bargovuohki orro dán rádjái leamaš hui buorre.

Árrabuđehat

Davvi-Norgga árrabuđehiid buvttadeapmi lea bures ovdánan 2010 rájes, go eai buvttadan dadjat juo maidege, ja 2013:s vuvde 300 tonna. Hástalus lea ahte árrabuđet galgá leat árrageasis gávdnamis (áinnas loahpageahčen suoidnemánu) ja

ahte ferte leat jámma leveránsa. Árrabuđehiid haddi gahččá sakka suoidnemánu/borgemánu molsašumis. Biebmogálvuid vuovdit bidjet plánaid ja ráhkadit šiehtadusaid mángama nu ovdal go árrabuđehat leat gárvásat vuovdimii.

Romssa buđetboanddat fertejit bargagoahtit eanet intensiiva buvttademiin, vai nagodit árrabuđetmárkanii háhkat eanet buđehiid. Dat mearkkaša čuovgga ja plastihka ja duhka vuolde šaddadeapmi. Nie sáhtta oalle muddui sihkkarastit doarvái buđehiid márkanii juohke jagi. Dálkkit rievddadit mihá eanet davviguovlluin go eará báikkiin dán riikkas. Liikká galggašii leat vejolaš árabut gaikugoahtit árrabuđehiid eatnamis go dál dahket.

Unnán gilvit

Romssa buđetbuvttadanbiras lea unni ja hearki. Áibbas unnán gilviin leat badjel 100 daa buđehat. Jus ruovttumárkanis rahpasa stuorát sadi, de lea sadi eanet buvttadeddjiide. Go leat eanet buvttadeaddjit, de juohkása risiko eanet gilviide, ja leveránsa páhkkenásahusaide sihkkarastojuvvo buorebut. Earenoamážit árrabuđehiid leveránsii lea buorre go leat mángma buvttadeaddji. Go árrat sáhtta gaikugoahtit smávva hivvodaga buđehiid juohke mihtus -ovdamearkkadihte nu unnán go 600 kg juohke mihtus, de sáhtáše gávppit vuovdigoahtit árrabuđehiid vejolaččat juo gaskkamuttus suoidnemánu.

Gilvvaena mii lea hearki dulvviid vuostá

Oalle oassi buriin buđetbealdduin ja ruotnasiid šaddadanareálain fylkkas leat dakkár báikkiin gos dulvi sáhtta dahkat vahágiid. Ferte movttiidahtit olbmuid gilvigoahtit ođđa areálaide, maidda dulvi ii čuoza, ja láchit dili nu ahte sii sáhttet dan dahkat.

Sivat ja strukturvaháat

Buđetgilvin gáibida ahte galgá sáhttit eatnama jámma lonuhit. Eai ávžžut gilvit buđehiid seamma beldui eanet go 2 jagi. Bealdu ferte bállet orrut 2-3 jagi buđehiid haga, vai njoammusivat eatnamis unnot, ja ođđa eanastrukturra huksejuvvo. Dat ahte nagodit skáhppot eatnama mii heive buđehiid gilvimii (áinnas dakkár eanasorta mas lea buorre sajádat ja mii áinnas lea áibbas geđggiid haga) lea otná dilis okta dain stuorámuš fáktoriin mii goahcá Romssa buđetbuvttadeami ovdáneami.

12.ulbmil: Romssa buđetboanda – nagoda doarvái buđehiid doalahit márkanii birra jagi main lea buorre kvalitehta

Ulbmilla galgá olahit dán láchái

- ovddidit ođđa buđetsorttaid mat heivejit árkatalaš šaddandiliide
- láchit dili nu ahte buđehiid sáhtta láddadit 80-90 beavvis ja buvttadit
- lasihit vurkkodankapasitehta
- nannet fágalaš ja sosiála buđetbirrasa
- viiddidit areálaid gosa sáhtta buđehiid gilvit

Ruotnasat

Maŋemus logi jagis lea sihke gilviid lohku ja areálat mat geavahuvvojit ruotnasiid gilvimii mannan sakka maŋos. Seammás borrat mii eanet ahte eanet ruotnasiid ja olbmot ohcalit dávjá báikkálaččat šaddaduvvon borramušaidda. Danin lea ge vejolaš lasihit ruotnasiid vuovdima oalle ollu Romssas sihke gávppiin ja márkavuovdimiin.

Leat ollu hástalusat mat čatnasit ruotnasiid buvttadeapmái ja vuovdimii árkálaš guovllus. Seammás lea nu ahte ollu čuovga mii dáppe lea, njozet šaddan ja vuollegis temperatuvrat dahká šattuid earenoamážin. Dat eai leat nu rihččagat, lea eanet sohkarismáhkka ja máhku (geahča diehtoboksa 1 Árkálaš kvalitehta birra).

Ruotnasiid šaddadeapmi Romssas sáhtta dahkkot dušše oanehis geassemánuin. Go buohtastahtta buvdetbuvttademiin, de ii leat ruotnasiid buvttadeapmi nu ollu automatiserejuvvon ja dat gáibida eanet olbmobarggu. Hástalusat mat gusket divrriide mat billistit, árvvohisrásiide ja marginála dilálašvuhtii dagahit buvttadeami hui máhtolašvuoda gáibideaddjin. Danin fertejit ge gávdnot buorit oahppofálaldagat sidjiide geat háldit buvttadit ruotnasiid ja bagadallanapparáhtta mii sáhtta sin čuovvut. Dál lea oalle gáržžes oahppofálaldat mii guoská ruotnasiid buvttadeapmái fylkkas.

Ráđđeaddinapparáhtas lea maid ráddjejuvvon gelbbolašvuodda dán suorggis, danin go lea leamaš unnán beroštupmi dasa maŋemus jagiid.

Dál eai gávdno beare galle vuostáiváldin- ja viidáseappot fievreredanapparáhta ruotnasiidda Romssas. Danin šaddá ge boanda sihke páhkket ja vuovdalit gálvvuid, dasa lassin go gilvá daid.

Unnán ruotnasat vuovdimii ja váilevaš leveránsanákca áiggi vuollái (oanehis ja eahpesihkkaris šaddanáigi) buktá hástalusaid go smiehtta leveránsa gávppiide. Mánngas geat leat geahččalan vuovdit gávppiin, leat vásihan ahte sii ”heavvanit” eará gálvosortaid sisa, ožžot heittot vuovdinsaji ja heajos čuovvoleami mii guoská sin gálvvuide.

Romssas váilot gartnerijjat/buvttadeaddjit mat sáhttet váldit ollu šattuid šaddadeapmái, danin go muhtun šaddosorttat dárbbasit álggos šaddaduvvot šaddadanvisttiin ovdal go gilvojuvvojit olggos. Dat lea hástalus dakkár sorttaide go náppoš, čuolbmangálla, oaivegálla, brokkoli, boskalávki jnv. Nuppebealis lea ruotnasiid šaddadeapmi unnán kapitálagáibideaddji. Ruotnasiid sáhtta gilvit bealdduide mat eai heive nu bures rássegilvimii sturrodaga dáfus. Danin lea ge ruotnasiid buvttadeapmi vejolaš eanadoaluin main leat unnán areálat.

Báikkálaš márkana lea giddegoahtán dađistaga stuorát fuomášumi dasa mii earenoamášvuodaid árkálaš ruotnasiin lea, ja ohcalit daid. Go lea dakkár beroštupmi báikkálaš borramušaide ja borramušaide mat addet juogalágán vásáhusa, de dat maid rahpá vejolašvuodaid gilvit ruotnasiid oassin eará vejolaš ealáhusaide. Dakkár eará ealáhusat sáhttet leat mátkeealáhusat, smávit biebmobuvttadeami, oassi dálloalusa, Inn på tunet jnv.

Go smiehtta hivvodaga, de leat náppoš, návrašat, čuolbmangálla ja rušppit maid sáhtášii gilvit stuorát hivvodahkan. Earenoamáš návraš mii gohčoduvvo ”Málatvuominávraš” čájeha ahte lea vejolaš lasihit ruotnasiid gilvima Romssas. Dáppe gávdno juo vuostáiváldindoaibma, namalassii Tromspotet, mii dál juo doaimmaha ”Málatvuominávraša” maiddá eará guovlluide Norggas.

13. ulbmil: Lasihit ruotnasiid buvttadeami Romssas, vai nákcet geavahit dan jođu ja jearu mii lea márkaniin

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- loktet gelbbolašvuoda buot lađđasiin
- bargat oažžut buresdoaimmi vuostáiváldin- ja viidásit doaimmahan hoidduid
- lasihit buvttadanhivvodaga

4.1.2 Ekologalaš biebmobuvttadeapmi

Ekologalaš buvttadeami ulbmil lea jodihit ealáhusa nu nanu guoddi vuogi mielde go vejolaš, ja doalahit dakkár šibitdoalu mii eanemus lági mielde vuhtiváldá šibihiid lunddolaš láhttendárbbuid. Vásáhusat ekologalaš eanadoalus čájehit ahte diekkár eanadoallu dagaha seammás maid dan ahte konvenšunála eanadoallu maid šaddagoahtá eanet ekologalaš, earet eará dan dáfus ahte ohcet eará vugiid movt suodjalit šattuid, movt bargat eatnamiin ja movt oažžut eret árvvohisrásiid, ja šaddadanmolsašupmi ja šibihiid buresbirgen boahtá eanet guovddáži. Dasa lassin lea dakkár šibitdoallu mii geavaha ollu guohtumiid ávkin dan dáfus ahte hehte kultureatnamiid rássuma ja vuovdiluvvama.

Lea našuvnnalaš mihttomearri ahte 15 % Norgga buvttadeapmi ja borramušgeavaheapmi galgá leat ekologalaš jagi 2020 rájes.

Romssa eanadoalus lea ovdamunni ekologaš buvttadeamis, danin go dáppe dálkkádagat dahket dan ahte leat unnit sivat ja dávddat ja divrrit mat vahágahttet šattuid, ja leat maid unnit árvvohisrásiid go lullelis riikkas. Muhto dálkkádagat dahket maid dan ahte lea váddáseabbo buvttadit ekologalaš fuođdariid.

Ekologalaš eanadoallu dárbbasa unnimusat seamma buori eanakultuvrra ja drenerema go konvenšunála eanadoallu (geahča kap. 5.2.1 buori agronomiija birra). Ferte addojuvvot liige movttiidahttin doaimmaide mat sáhttet buoridit eatnamiid mat geavahuvvojit ekologalaš eanadoalus.

Ráissa ja Gáivuona Ekolokten-prošeakta mii loahpahuuvui 2010:s, ja Ekomielleprošeakta maid TINE dál lea jodiheamen, čájehit ahte fylkkas lea beroštupmi rievdadit doalu ekologalaš doallun. Muhto leat muhtun rámmaeavttut mat dagahit ahte eanebut eai oainne vejolažžan rievdadit doalu.

Ekologalaš mielki ja oamebiergu

2010 rájes mearridii TINE ahte ii áiggo šat ráhkadit ođđa šiehtadusaid mat addet lassidoarjaga ekomiellekái. Dat dagaha ahte vejolaš ođđa buvttadeaddjit eai oainne ekonomalaš vuoittu das ahte rievdadit doalu ekologalaš doallun. Muhto Ekomielle- prošeavttain lea TINE rahpan vejolašvuođa addit ekologalaš lasáhusa ođđa buvttadeddjiide Nordlánddas ja Romssas lulábealde Ivgu suohkana. Davvifylkkas eai oáččo ođđa buvttadeaddjit lasáhusa ekologalaš mielkki ovddas.

Mielkebuvttadeami rámmaeavttuin lea maid mearkašupmi ekologalaš stuoraomiid bierggu buvttadeapmái, danin go miellebuvttadeami bokte bibmojuvvojit maid nuorra oamit njuovvamii.

Gáicadoallu lea oalle stuora ealáhus Romssas, muhto TINE ii fála buoret hatti ekologalaš gáiccamielkki ovddas. Ekologalaš gáiccamielkki jodiheapmái ferte bidjat eanet návccaid, juogo dakko bokte ahte movttiidahttit ráhkadit vuostá iežas dálus dahje ahte TINE ovddida ekologalaš buvttadit gáiccamielkkis.

Ekologalaš smávvaopmedoallu

Ekologalaš sávzadoalu lea ealáhus mii heive earenoamáš bures Romssa dilálašvuođaide. Romssas lea dál unnán ekologalaš smávvaopmedoallu. Beroštupmi gal livččii, muhto ekologalaš doalu álggaheami caggin lea duvta ja areálaide vátnivuohta. Dat ahte lea dárbu stuora roavvafuođarareálaide, dahká váttisin oažžut doarvái šattu iežas duktemiin, ja šaddet beare stuora fievrredangolut jus galggašii fievrredit ekologalaš duvttaid lulde davás. Dát caggi lea nu allat ahte eai leat gallis geat oidnet vejolažžan álgit ekologalaš doaluin. Jus spiinendoalu nanne Romssas, de dat sáhtášii dat lasihit duvttaid dieid doaluide.

Ekologalaš buđet-ja ruotnasbuvttadeapmi

Romssas lea buorre buđetbiras, mii dahká vejolažžan jodihit ekologaš buvttadeami. Muhto go sihke buđetbuvttadeapmi ja ruotnasiid buvttadeapmi lea nu unnán maiddái muđui dán guovllus riikkas, de berrejit dát birrasat dáppe davvin ásahit ovttasbarggu man vuodđun lea dakkár buvttadeami nanne ja viiddideapmi.

Gelbbolašvuohta – rádđeaddin/bagadallan

Lea hui dehálaš ahte doalut mat leat álgán ekologalaš buvttademiin, ožžot buriid dieđuid daid ekonomalaš vejolašvuođaid birra mat sis leat, vai sihkkarastet realisttalaš gánnáhahttin árvvoštallama sidjiide geat leat plánegoahtán rievdadit doalu ekologalaš doallun. Eanadoallit geat leat lihkestuvvan ekologalaš buvttademiin, lea buoremus ambassadevrrat ja diehtogáldut oččodit eanet boandaid rievdadit jodiheami ekologalaš jodiheapmin. Berre bargat oažžut mentorortnegiid, gos eanadoallit geat juo leat ásahan ekologalaš doalu, sáhttet bagadallat ja čuovvovot ođđa buvttadeddjiid.

Lea čájehuvvon ahte lea hui dehálaš oažžut bagadallanapparáhta viššalit čuovvut eanadolliid, vai sii dovdet oadjebasvuođa dan dáfus ahte lea vejolaš álgit ekologalaš doaluin almmá beare ollu liigebargguin ja ekonomalaš táhpain. Bagadallanapparáhtta dárbbasa eanet čalmmustahttit ekologalaš eanadoalu.

Fierpmádagat ja ovttasdoaiman

Romssas leat smávva birrasat ekologalaš buvttadeamis. Lea dehálaš ahte gávdnojit deaivvadanbáikkít ja ahte lea ovttasdoaiman dán suorggis. Danin fertet ge viidáseappot ovddidit buvttadeddjiid, fitnodagaid, dutkan- ja oahpahusbirrasiid, ealáhusorganisašuvnnain ja váikkuhandoaimmaapparáhta fierpmádagaid ja ovttasdoaimama, sihke regionála ja báikkálaš dásis. Berre maid láchit dili buori ovttasdoaimmii ja ovttasbargui fylkkarájiid rastá.

Dutkan ja ovddideapmi

Dutkan ja ovddideapmi ja gelbbolašvuoda nannen lea dehálaš go galgá čoavdit dehálaš váttisvuodačuolmmaid, ja vai oážžu eanet máhtu ja beroštumi ekologalaš eanadollui davvin. Mii dárbbasit eanet máhtolašvuoda ekologalaš gilvima birra min guovlluin, vai lihkestuvvat oážžut buori ovdáneami.

Máhttu mii juo gávdno ekologalaš buvttadeami birra davvin, ferte gaskkustuvvat ealáhussii.

Sihke eanadoallit

bagadallanapparáhta, hálldahus, organisašuvnnat ja vuovdinládas dárbbasit lassi gelbbolašvuoda.

Ollislaš nannen

Romssas ferte dán plánaáigodagas oážžut johtui eanet ollislaš nannendoaimmaid ekologalaš eanadollui. Lea huksejuvnon nanu vuoddomáhttu ekologalaš eanadoalu birra dán fylkka. Dál ferte dán nannendoaimma viiddidit ollislaš nannendoaimman, gos meannuda oktilaččat buohkaid geat dás leat fárus, ja oážžu nannema mii guoská olles doibmii; buvttadeaddji rájes – distribušuvdnii/reidejeaddjái –vuovdin – kunddar.

Dát ollislaš nannen galgá maid guskat kundariidda. Ekologiija fáttmasta ollu surggiid servodateallimis, ja ferte ge olbmuid dihtomiela dán dáfus buoridit, maiddá dearvvašvuodasuorggis ja oahpaheamis jna.

14. ulbmil: Lasihit ekologalaš buvttadeami ja borramušgeavaheami Romssas našuvnnalaš mihttomeriid mielde

Ulbmila galgá olahit dán lánká

- nannet olles geainnu buvttadeaddjis kundarii
- loktet ráđdeaddin- ja bagadallanapparáhta gelbbolašvuoda
- lasihit ekologalaš mielkki buvttadeami ja jođu
- láchit buori dili ekologalaš smávvašibtdollui
- bargat oážžut eanet jođu ekologalaš buktagiidda

4.1.3 Báikkálaš biepmut ja herskoborramušat

Mii oaidnit ahte beroštupmi borramušaide mat leat lagasbirrasit buvttaduvvon lassána sihke našuvnnalaččat ja internašuvnnalaččat. Olbmot ohcalit biepmuid maid vuodđun leat báikkálaš biepmoávdnasat ja mat ráhkaduvvojit báikkálaččat. Máilmmis leat dán áigi njeaidigohtán rájiid, ja danin šaddet ge olbmuid iežaset guovllu borramušat ja árbevierut identitehta nannejeaddjin. Mátkkálaččat hálidit beassat vásihit ovddolaš vásáhusaid guovlluin gos finadit guossin, ja de lea borramuš ja biebmokultuvra hui guovddáš ášši. Dasa lassin boahtá vel dat ahte biras lea hui guovddáš ášši ja dat jáhkku ahte báikkálaš borramušat leat eanet dearvvašlaččat, dat maid lokte olbmuid beroštumi. Stuora oassi Romssa eanadoalu borramušávdnasiin ráhkaduvvojit ja vuvdojuvvojit Davvi-Norggas.

Romssas lea earenoamáš luonddus ásahuvvon valljugasvuoha. Mii ássat guovdu borramušgári! Fylkka vuodđobiepmoávdnasat bohtet iešguđetlágan eanadoaluin, boazodoalus, guolásteamis, guollebiebman rusttegiin, bivddus ja čoaggimiin.

Guossohanfitnodagaide lea áibbas mearrideaddji áššin dat ahte gávdnojit iešguđetlágan ja mánggalágan buktagat, vai nákejit fállat miellagiddevaš ollislaš biebmofáluid dán regiovnna biepmuiguin, ja besset fállat gussiide ovddolaš biebmovásáhusaid.

Sámi árbevirolaš borramušat, mat ráhkaduvvojit sihke lábbá- ja bohccobierggus, sáhttet šaddat ođđa oassin dán fylkka biebmospesialitehtain. Sámi borramušat, historjját ja diedut sámi kultuvrra birra, dahket dat buktaga maid mii fállat ollu viidábun sihke báikkálaš márkaniin ja maiddá mátkkealáhusain.

Treanda heive buvttadeddjiide. Golaheaddjit lohket ahte sii hálidit oastit eanet báikkálaš biepmuid. Báikkálaš biepmuin lea dávjá buorre beaggin ja iskkadeamit čájeht ahte golaheaddjit oset daid.

Jus báikkálaš borramušaid nannemiin galgá nagodit lihkestuvvat, de ferte máhttit smiehttat mii lea gánnáhahti ja ferte oaidnit nannendoaimma kundara čalmmiiguin. Kunddar

sáhtta leat juogo golaheaddji, gávpi, guossohanbáiki dahje earát, ja dat mii sis lea oktasaš lea ahte sii árvvoštallet buot lágan borramušaid oktilaččat; lehkos dal dat boahtán mearas dahje eatnamis. Danin ferte ge fylkka borramušnannen gieđahallojuvvot oktasaš alitruoná nannenbargun.

Matstrategi Troms 2013-2016 barggu oktavuodas diedihit Romssa fitnodagat ahte sii dárbbasit gelbbolašvuoda nannet ja oazžut eanet olbmuid álgit ealáhusaide. Sihke biebmo-buvttadeaddjit ja guossohanbáikkít vásihit ahte lea váttis gávdnat bargofámu mas lea gelbbolašvuolta. Ovttasbargu lea deháleamos reaidu fitnodagaid nannenbarggus. Lea maid miehtemiella dasa ahte dál livččii áigi bargat ásahtit oktasaš davvinorgalaš biebmoregiovnna, ja ahte mátkeealáhusaid ja biebmo-buvttadeddjiid ovttasbargu berre nannejuvvot.

Báikkálaš borramušaid buvttadeddjiid váldohástalus lea áigi ja resurssat. Áigi doaimmahit iežas fitnodagas ovddidanbarggud ja dakkár resurssat go investerendoarjagat dahje juoga eará mii sáhtta veahkehit fitnodaga stuorrut. Muhto buvttademiin lea maid dásseidis vuoddoávnassáhppon hástaleaddji. Gálvvuid juohkin ja vuovdin lea earenoamáš hástaleaddji bargu Davvi-Norggas, gos leat guhkes gaskkat ja eai nu ollu eará márkanat go stuora gávppit mat doibmet ovttas. Lea maid stuora dárbu eanet gelbbolašvuhtii ollu surggiin. Go galgá vuoddoávdnasiid buvttadeaddjis sirdasuvvat gárvves biepmuid vuovdaleaddjái, de dat gáibida ollu ođđa gelbbolašvuoda. Guossohanbáikkít mat čalmmustahttet báikkálaš biepmuid, diedihit ahte sin váldohástalus lea dat ahte diehtit buvttadeddjiid birra ja oazžut áigái dásseidis borramušgálvvuid buktima mas lea buorre kvalitehta.

15. ulbmil: Lasihit báikkálaš biepmuid ja herskoborramušaid valljis buvttadeami Romssa vuoddoávdnasiin

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- nannet biebmo-buvttadeddjiid
- oaidnit borramušaid ja mátkeealáhusa oktilašvuodas
- bargat dan badjelii ahte ásahtuvvo árkálaš biebmoregiovdna

4.2 Vuovdedoallu ja dálkkádatdoaimmat vuovdis

Romssa vuovdedoalu váldohástalus lea nagodit geavahit eanemus lági mielde ávkki dálá vuovderiggodagaid, ja hukset boahttevaš vuovderesurssaid stuorát kubihkkahivvodahkan ja oazžut vuovddiide šaddat maiddá eanet dakkár muoraid maid olbmot ohcalit ja mat leat gánnáhahttit. Vuovddiid sáhtta oazžut šaddat guovtte gearde nu ollu go dál. Vuovdedoallu gáibida guhkes áiggi jurddašeami. Okta vuovdeoassi ádjána sullii 70 jagi šaddat ođđasis, ja vel guhkit áiggi. Go vuovdedollui investere, de investere maiddá boahteáigái ja boahttevaš buolvvaide. Go dál bidjá ollu návccaid vuovdekultuvrii, de sáhtta sihke oanehit ja guhkit áiggis viežžat vuovddiin eanet muoraid.

Birasárvvuid kárten lea buorre, muhto dávjá dat geavahuvojit almmá dárkilis suokkardallama. Vuoddomáhtolašvuolta lea dávjá heittot, eavttut eahpečielgasat ja ortnegiid láchkavuodđu váilevaš. Ferte oazžut čielgasii ortnegiid mat čilgejit biras-ja vuovdeberoštumiid nu ahte ealáhusberoštumiid nákke áimmahuššat ja garvit dárbbasmeahtun bábermoivvi.

Ollu dain hástalusain mat vuovdedoalus leat, leat gieđahallojuvvon mánggain čielggademiin ja stuoradiggedieđáhusain, ja maiddá Fylkkamánni

eanadoalloossodaga ámmátgohččumis. Hástalusat leat dás vuolábealde gieđahallojuvvon 5 oassehástalus: čuollan, resursahuksen, kárbončatnan, geavahit eanet muora ja muor-rabuktagiid ja gelbbolašvuolta ja bagadallan.

4.2.1 Muorračuollan

Čuollama dehálaš rámmat leat vuovdinhattit ja vuovdinvejolašvuodat. Lea vejolaš čuollat eanet lastavuovddi, muhto de ferte hukset dakkár siskkáldasstruktuvrraid go geainnuid ja kájáid. Geainnuid haga ii sáhte sihkkarastit vuovdemárganii ja industriijai jámma ja doarvái muoraid. Romssas leat unnán meahcegeainnut. Lea hui divrras fievrredit dimbariid gálvoguddiiguin meahcis, dan ektui go maid mávssášii daid fievrredit guorbmebiillain meahcegeainnuid mielde. Diet erohus sáhtta fargga šaddat badjel 100 kruvnna juohke kubihkkamehter dimbariid ja juohke meahcefiervredan kilomehtera ala. Dálá dimbarbiillat gáibidit buriid geainnuid. Ollu dain geainnuin mat mis leat, leat huksejuvvon ovdalaš áiggis goas ledje eará gáibádušat geainnu guoddinfápmui ja linnjáčuovvumii. Danin lea ge dárbu hukset ođđa meahcegeainnuid, ja maiddá rievdadit ja buoridit daid mat juo leat.

Maiddá muhtun osiin almmolaš geainnuin váilu dat standárda mii dán áiggi gáibiduvvo. Lassin meahccegeainnuide, de dárbbášuvvojit maid heivvolaš jođihanrusttegat ja čeahpes fágaolbmot, jus galgá lihkestuvvat geavahit ja ovdidit dimbbargeavaheami. Fitnohtkan doaimmaheaddjit ja plánejeaddjit fertejit oažžut dárbbášlaš oahpu.

Muhtun oassi dimbariin fievrreduvvojit fatnasiiguin, sihke fylkii ja olgoss fylkkas. Muhtun báikkiin váilot heivvolaš káját. Sintef rapporttas 2011:s, giedahallet dimbbarkájáid dárbbu ja makkár báikkiide daid livččii heivvolaš hukset. Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta lea mañemus jagiid juolludan earenoamáš doarjagiid dimbbarkájáide.

Oamastanvuogádat lea hástalus. Ollu smávva opmodogat main guđesge lea unnán dimbbarvoluma juohke dekáras, dahká ahte ferte leat ovttasbargu rastá opmodatrájiid. Dákkár ovttasbarggu heiveheapmi gáibida sihke diehtujuohkin- ja plánenkapasitehta.

4.2.2 Resursahuksen – vuovdekultuvra

Livčče buorit vejolašvuodát lasihit dimbbarbuvttadeami goahccemuorain. Fylkkas leat mánnga čuođi duháha dekára viidodagat mat heivejit bures goahccevuodái. Badjel čuođi jagi hárbáneapmi goahccevuoddiid gilvimmis čájeha ahte mii sáhttit ieža oažžut dan meare vuoddiid ahte nagodit alcceseamet doalahit dimbariid main lea buorre kvalitehta. Dát lea guhkesáiggi ulbmil, mii gáibida hui ulbmillaš nannendoaimmaid.

Jus buvttada 100 000 m³ roavvadimbbarávdnasiid, mii lea dat hivvodat mii dál geavahuvvo, de dat attášii dasa lassin vel sullii 450 000 m³ bruttovoluma mássa- ja energiijabázahusaid mat leat oavssit, eará mássabázahusaid (50 % muoras), mat leat bárku, bárkoskoadaš ja sahájáffut. Danin attášii ge eanet vuovdegilvin sihke roavvadimbariid ja bázahusaid maid sáhtta geavahit boahhtevaš bioliggemii - ja bioboaldámuššii energiijan.

Vuovdekulturdoaimmat fertejit álggahuvvot buoridan dihtii luonddu beahcevuoddiid ja heivvolaš lastavuvddiid kvalitehta ja ekonomalaš buvttadeami. Beahceguolbaniid áitta lea ahte daid vigget hui garrasit geavahišgoahtit eará ulbmiliidda. Ferte garraseappot suodjališgoahtit beahceguolbaniid čuollama ja billisteami vuostá.

Vuovdekultuvrii ferte plánegoahtit mihá stuorát nannen ángiruššama, mii doaimmahuvvo nu ahte váldá vára luonddu biologalaš mánngabealátvuodas.

Vuovdešaddobuvttadeami ferte doalahit. Dat veahkeha oažžut buoret vuovdinsihkarvuoda ja buvttadeami mii lea heivehuvvon báikkálaš dilálašvuodaide. De náke maid seammás doalahit ja hukset gelbbolašvuoda. Šaddomateriálain ferte leat rievttis proveniensa, mii mearkkaša dan ahte šattut gullet davviguovlluide ja heivejit min čuovga- ja dálkkádatdiliide. Diekkár šattuid márkan lea gárži, ja sihkkaris šaddoskáhppoma vuodđun ferte leat dat

ahte šattut galget leat dakkárat mat girdet iešguđetlágan dálkkádagaid ja värrendilálašvuodaid. Lea hástalus nagodit doalahit vuovdešaddobuvttadeami váttis jođihanjagiid.

4.2.3 Karbonačatnan

CO₂ i čatnan vuovddis lea sihkkaris, jođanis ja goluid dáfus buorre metoda. Romssas sáhtta čadnojuvvot ollu eanet CO₂ go dál dahkkojuvvo. Mis leat viiddis guovllut gos vuovdevoluma, ja nu maiddá CO₂ čatnan ja vurken sáhtta mánnga geardásaččat duppalastojuvvot jus njárbes lastavuoddi sadjái lonuhivččii goahccevuoddi. Hástalus lea dat movt buoremus lági mielde sáhtášii lasihit CO₂ bivdima vel eanet, dan láhkái ahte dat ii dagat dárbbášmeahtun riidduid eará beroštumiiguin.

Raporta «Planting av skog på nye arealer som klimatilta» ovdanbiddjojuvvui borgemánu 29. beaivvi 2013. Dan leat Birasgáhttendepartemeanta ja Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta ráhkadan. Ođđa areálat mat leat árvvoštallojuvvon, leat rabas areálat ja areálat mat leat vuovdiluvvagoahtán main lea vuollel optimála vuovdebuvttadeapmi. Rapporttas rávvejit gilvit 1 mill. dekára areála 20 jagis. Dat mearkkaša 50 000 dekára juohke jagi. Romsa lea okta dain fylkkain gos leat viiddis areálat main lea diekkár eanavuoddu. Rapporttas leat ovttamielalaš, fágalaš rávvagat mat gusket dasa makkár areálat dán riikkas heivejit gilvimii, go leat árvvoštallan dan dálkkádagaid, luonddumánnggadáfotvuoda ja eará birasárvvuid ja ealáhusaid ektui.

4.2.4 Geavahit eanet muora ja muorrabuktagiid

Go geahččá árvogainnu muorramáddagis gitta márkana rádjái, de oaidná ahte eanemus árvoháhkán dáhpáhuvvá go muoras ráhkada viidásit buktagiid. Jus galgá oažžut eanet jođu murrui, de ferte márkana ovddidit nu ahte lea johtu daid kvalitehta dáfus buriid muoragálvvuide mat ráhkaduvvojit. Báikkálaš márkan lea dehálaš.

Vuovdi čatná ja vurkkoda karbona. Go geavaha dimbariid ja muorramateriálaid, de vurkejuvvo karbona vel guhkit áiggi. Muora sáhtta oalle muddui geavahit eará huksenávdnasiid sadjái main lea mihá heajut karbonarehketdoallu. «Muorra lea ođasmuvvi huksenávnas, ja lea áidna materiála maid sáhtta vel eanet geavahit almmá bilitkeahhtá huksensuoraggi birasdili. Muorraávdnasiid ráhkadeapmi gáibida mihá unnut energiija ja guoddá unnit proseassabázahusaid go eará vejolaš buktagat. Sihke muorrabuktagat ja bázahusat vuovddis ja muoraráhkadandoaimmain sáhttet geavahuvvot bioenergiijan fossiila boaldámuša sajis. Karbona vurkkoduvvo muorain olles muora eallináiggis. Danin lea ge nu ahte doaimmat mat veahkehit doalahit muora nu ahte dat bistá guhkit, váikkuhit dasa ahte karbona vurkkodanáigi guhkiduvvo. Vejolašvuodát geavahit eanet muora, leat čadnon mánnga suoraggi rámmaeavttuide» (St.died. 9 Buresboahhtin beavdá, 2011-2012). Sullii seamma daddjo Stuoradiggediedáhusas mii giedahallá Norgga dálkkádatpolitihka.

Dát lea buorre vuodđun dasa ahte lasihit vuovdedoalu árvoháhkama. Innovasjon Norge hálddaša guokte árvoháhknanprográmma mat leat ráhkaduvvon dan várás ahte lasihit muorrageavaheami: Bioenergiijaprográmma ja Muoravudot innovašuvdnaprográmma.

Muoravudot innovašuvdnaprográmmas lea muorrabargiide ášahuvvon fierpmádat. Muorrabargi bargá muhtun guovllus, dahje fylkkas, ja su bargun lea oččodit lasi muorrageavaheami. Dan son dahká dakko bokte ahte čohkke, hukse ja juohká dieđuid ealáhusaid jodiheddjiide. Innovasjon Norge addá doarjaga muorrabargiide ásaheapmái.

Go gávdno buorre buvttadanbiras dimbariid viidásit gárvvis-teapmái, de dat dahká álkibun vuostáiváldit dađistaga eanet muorrahivvodagaid maid mii oažžut goahcevuovddis. Gelbbolašvuodanannen ja ovddidanprošeavttat leat ávkkálaš doaimmat sihkkarastit ja ovddidit boahttevaš árvoháhkama.

4.2.5 Gelbbolašvuolta ja bagadallan

Vuovdeoamasteaddjit, vuovdeentreprenerrat, fievrredeaddjit, muorrabuvttadeaddjit, sahádoallit ja smávva buvttadeaddjit fertejit oažžut vejolašvuoda čuovvut kurssaid ja oahpahusa vuovdedoalus iežaset bargosurrggiin. Lea čájehuvvon ahte bures huksejuvvon ja buresdoaimbi bagadallanapparáhtta lea áibbas mearrideaddjin go galgá nagodit láchit dili eanet doaimmaide dán fylkka vuovddiin. Dát bagadallanapparáhtta berre odasmahttojuvot. Vuovdeoamasteddjiid ovttasdoaimma sáhtá váikkuhit dasa ahte oažžut ángiruššama ja ipmárdusa dasa man dárbu lea nannet gelbbolašvuoda ja ovttasdoaimma ealáhusas sihke báikkálaččat ja regiiovna dásis.

4.2.6 Hástalusat

Buoremus čoavddus daidda hástalusaid mat vuovdedoalus leat, lea hukset stuorát vuovderesurssaid main lea buorre kvalitehta ja lasihit vuovdealáhusa árvoháhkama. Galgá vuhtiiváldit birrasa, kultureatnamiid ja astoáiggi eallima.

Lasihit čuollama oanehit ja guhkit áigái

Smáhkuid ja dimbariid jearru lea lassánišgoahtán. Dát hástalus gáibida buriid meahcegeainnuid ja bures heivehuvvon jodihanapparáhta. Ferte hukset siskkáldasstruktuorra mas leat geainnut ja gurgalanbáikkid, vai nagoda sihkkarastit stuorát ja eanet jámma muorrabuktima bioenergiijarusteggiidda ja fitnodagaide mat ráhkadit buktagiid muorain. Lea divrras hukset meahcegeainnuid, dat mielddisbukta stuora goluid vuovdeoamasteddjiide. Jus galgat nagodit hukset doarvái meahcegeainnuid, de berre stáhtadoarjja lasihuvvot, ja berre maid árvvoštallat berre go fylkkasuohkan maid doarjut. Hehttehusat mat gusket dimbbargeaseheapmái almmolaš geainnuid alde, fertejit divvojuvot.

Ferte láchit dili ovttasbargui rastá opmodatrájiid vai oažžu eanet rašuvnnalaš muorračuollama. Dán oktavuodas leat

jodihanplánat main leat biras registreremat (MIS) ávkkálaš veahkkeneavvut, ja diekkáriid berre ráhkadit. Vuovdeoamasteaddjit ja entreprenerrat fertejit beassat oažžut dárbbalaš oahpu oassin opmodathálldašeamis ja vai ožžot buresdoaimbi ja oadjebas bargosajiid. Fágalaš buorre bagadallanapparáhtta ferte maid gávdnot.

Hukset vuovderesurssa

Stáhta doarjagat leat leamaš mearrideaddjin dasa ahte leat nagodan doalahit buori vuovdekultuvrra. Diekkár investeremat leat dávjá oaivvilduvvon guhkes áigái, dávjá lea dain čuođi jagi ovddosguvlui smiehttan. Daid hástalusaiuin mat mis leat dál, go lea gáržžes ekonomiiija, de lea dehálaš doalahit, ja áinnas viiddidit doarjjaortnegiid vuovdekultuvrra investeremiidda.

Go lea njeaidán muoraid, de lea dehálaš ordnet dan guovllu nu ahte ođđa vuovdi sáhtá šaddagoahtit. Boahttevaš lasta- ja goahcevuovddiin ferte lunddolaš šaddama gozihit doaimmaiguin mat sihkkarastet sihke eatnatvuoda ja kvalitehta. Muhtun beahceguolbaniidda ferte gilvit beziid, ja buriide šattolaš eatnamiidda ferte gilvit eará goahcevuovddi, áinnas guosaid. Muhto maiddái eará buriid heivvolaš muorrasorttaid, main lea alla árvu, sáhtá árvvoštallat gilvit.

Ollu eatnamiid mat leat rohttuluvvagoahtán, berre gilvit vai oažžu stuorát árvoháhkama go dat maid njozet šaddi lastarohttu sáhtá addit. Ferte sihkkarastit dan ahte buorit šaddoávdnasat heivvolaš muorrasorttain leat gávdnamis, main lea rievttas proveniensa. Almmolaš ášahusat fertejit doarjut šaddanbuvttadeami fylkkas váttis dálkkádat- ja jodihanjagiid.

Lasihit karbonagiddema ja čatnama vuovddis

Mii fertet systemáhtalaččat hukset vuovderesurssa mii lea dehálaš dan oktavuodas ahte giddet ja čatnat karbona. Ferte gilvigoahtit eambbo goahcevuovddi go dat mii dábálaččat dahkkojuvvo vuovdedoalus, areálaide mat leat rohttuluvvagoahtán ja lastavuvddiide main lea unnán šaddu. Diekkár areálat sáhttet oažžut sierra statusa ja stuorát almmolaš doarjagiid.

CO2 čatnama sihkkarastima dihte ferte johtilit fas bidjat produkšuvdnii areálaid mat leat čullojuvvon. Ii ábut guhká vuordit ođđa gilvimiin. Ferte geavahit dakkár muorrasorttaid mat nagodit hui ollu karbona čatnat ja vurket. Ferte välljet kártet dakkár areálaid maid Planting av skog på nye arealer som klimatiltak raporta evttoha ja välljet heivvolaš guovlluid gosa gilvá ođđa vuovddi.

Ferte välljet nannet dakkár šaddobuvttadeami mii addá stuorát dimbbarvoluma mas lea buorre kvalitehta. Nuorra vuovddiin ferte čadahit dikšundoaimmaid ja duktema. Berre gielidit nuorravuovddiid čuollama.

Geavahit eanet muoraid ja muorrabuktagiid

Jus vuovdi galgá sáhttit leat oassin árvoháhkamis ja bargguiduhttimis iešgudet guovlluin fylkkas, de ferte leat vejolaš nagodit vuovdit eambbo dimbariid ja muorrabuktagiid lagasguovllus. Ferte ovddidit ja doarjut smávit muorraindustriijaid mat geavahit sihke vuovderesurssaid ja lagasmárkana.

Go láchčigoahdá dili bioenergiija geavaheapmái stuorát almmolaš ja priváhta visttiin, de rahppojuvvo maid vejolašvuohta jođihit buriid, báikkálaččat ráhkaduvvon smáhkuid. Garvin dihtii dan ahte smáhkuid šaddá geasihit guhkes gaskkaid mii šaddá divrrasin, de livččii buorre jus gávdnošedje mánga smáhkkoaldinrusttega fylkkas. Lea dehálaš bargat oažžut optimála logistihka vai muorraávdnasiid ii dárbbas geasehit ruossut doarrás.

Suohkanat mat leat vuoruhan bioenergiija energiijaguoddin iežaset dálkkádat- ja energiijaplánain, fertejit oažžut doarjaga vai sáhttet vuoruhit dien nannenbarggu. Dat livččii dehálaš ávkin dasa ahte lasihit muorrageavaheami.

Fylkka vuovdeoamasteaddjit fertejit oažžut ruovttoluotta seamma doarjjaortnega go ovdal lei sahájáfoláhtaid doaimmas, vai nagodit sihkkarastit lastamuorrafálu industriijai (ii muoraid ja smáhkkoaldin). Doarjja galgá muddet dan ahte lea váttis jođihit dán doaimma danin go leat unnán stohkkiluvvan muorat ja eará muorrabázahusat. Dát lea maid oassi barggus ahte ásahtit eanet árvvu vuvddiide.

Vaikko fertet ge olggobeallái fylkka go galgat nagodit skáhppot doarvái muorraávdnasiid, de lea sávvmis ahte maiddái min fylkka huksejit eanemusat muorain. Almmolaš ja stuorát priváhta ođđa vistehuksemin berre láchčit dili nu ahte sáhttet geavahit maiddái muorraávdnasiid mat leat buvttaduvvon báikkálaš birra. Dat sáhttet leat earenoamáš buktagat, dahje oassin muhtun eará ávdnasiidda. Dábálaš viessohuksemiidda, áimmahuššamii ja divodemiide sáhtta báikkálaš muorraávdnasiid geavahit mihá eambbo go dál dahket. Muorra sáhtta maid geavahuvvot go huksejit ođđa visttiid eanadollui. Berre ásahtuvvot muorrajodiheaddji virgi Romsii.

Gelbbolašvuohta ja bagadallan

Vuovdeoamasteaddjit, vuovdeentreprenöörat, fierrereaddjit, muorrabuvttadeaddjit, sahádoallit ja smávva buvttadeaddjit fertejit oažžut vejolašvuođa čuovvut kurssaid ja oahpahusa vuovdedoalus iežaset bargosurggiin. Lea čájehuvvon ahte bures huksejuvnon ja buresdoaimmi bagadallanapparáhtta lea áibbas mearrideaddjin go galgá nagodit láchčit dili eanet doaimmaide fylkka vuvddiin. Dát bagadallanapparáhtta berre odasmahttojuvnot. Vuovdeoamasteaddjiid ovttasdoaimma sáhtta váikkuhit dasa ahte oažžut ángiruššama ja ipmárdusa dasa man dárbu lea nannet gelbbolašvuođa ja ovttasdoaimma ealáhusas sihke báikkálaččat ja regiövnna dásis.

16. ulbmil: Eanet muorračuollan Romssa vuvddiin

Ulbmila galgá olahit dán láchkái

- buoridit siskkáldasstruktuvrra
- ángiruššat doaimmaiguin mat ovddidit muorračuollama
- čalmustahttit jođihanplánaid veahkkeneavvun rašuvnnalaš murremii

17. ulbmil: Nannet vuovderesurssaid ja buoridit boahhteáiggi vuvddiid kvalitehta

Ulbmila galgá olahit dán láchkái

- gilvit eanet vuvddiid
- sihkkarastit buori kvalitehta boahhtevaš vuvddiide

18. ulbmil: Lasihit karbona darvviheami ja čatnama vuovddis

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- oažžut eanet ceakko kubihkkamássa ja šaddama juohke areálabihtás

19. ulbmil: Lasihit muorrageavaheami

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- geavahit eanet bioenergii
- geavahit muora huksenávnnasin
- lasihit lastamuorraávdnasiid leveránsa industriijai

4.3 Giliealáhusat

Romsa lea smávvaopmedoaluid fylka. Čájehuvvo ahte lea vátis oažžut dan meare dietnasiid árbevirolaš eanadoalus ahte lea doarvái ruhtadit ovttá dahje guovtti jahkebarggu. Danin lea ge mángga dálloallobáras bálkábargu lassin eanadolui, muhto sii áinnas hálidivčče birget eanadoaluin. Jus bijašii árjaniid nannet giliid ealáhusaid lassin árbevirolaš oapmedollui, de sáhtášii rahpat vejolašvuodaid eanebuidda bargat ja birget eanadoalu resurssaiguin. Jus dan galgá nákcet, de ferte oažžut olggos dieđuid dan birra makkár vejolašvuodát gávdnojit, ja láhčit dili gelbbolašvuoda nannemii iešgudet surggiin.

4.3.1 Šilljui bohtin – Inn på tunet

Inn på tunet (Šilljui bohtin) leat heivehuvvon ja kvalitehta dáfus sihkkarastojuvvon buresbirgejeaddji bálvalusat eanadálodoalus. Bálvalusat galget veahkehit birget, ovddidit ja loaktit áiggi. Leat vejolašvuodát viiddidit Šilljui bohtin doaimma. Stuora hástalusat dearvvašvuoda- ja fuolahansuorggis ja dárbu earalágan oahpahanbáikkiide gos sáhttá čadahit bargohárjehallama, dahká dan ahte eanadoallu sáhttá lea dehálaš resursa diekkáriidda. Sihke Stuoradiggediedáhus 29 (2012-13) *Morgendagens omsorg, Oppfølgingsplan for arbeid og psykisk helse og Samhandlingsreformen (Ihtábeaivvi fuolaheapmi, Čuovvolanplána psykalaš dearvvašvuoda bargguide ja Ovttasdoaimmanodastus)* čujuhit dasa ahte lea dárbu dakár odđasis jurddašeapmái gos báikkálaš resurssaide sáhttá bidjat mihá eanet deattu.

Guovvamánus 2012 almmuhii Ráđdehus čálloša *Inn på tunet - Nasjonal strategi* (Šilljui bohtin – Nášuvnnalaš strategiija). Dehálaš čoavddasánit dien strategiijas leat: Gelbbolašvuolta, viidáseappot ovddideapmi, kvalitehta ja kvalitehtavuogádagat, guhkesáigásašvuolta ja muhtun välljejuvvon bálvalussurggiid vuoruheapmi. 2013 čavčča buvtii Ráđdehus ovdan

Handlingsplan for Inn på tunet 2013-2017 (Šilljui bohtin doaimmaplána 2013 – 2017). Deháleamos doaimmat mat doaimmaplánaš čilgejuvvojit leat: Konseptaovddideapmi, gulahallan ja diehtujuohkin, oktiiordnen ja ovttasbargu, gelbbolašvuolta, oahppu ja dutkan, ja dohkkenortnegat ja kvalitehtasihkkarastin.

Šilljui bohtin lea sierrasajadagas giliid ealáhusaid searvvis, danin go dat lassin barggaheapmái ja árvoháhkamii eanadoalus maiddá veahkeha rašes joavkkuid servodagas ahtanuššat ja ovdánit. Dasto seastá stuoraservodat ollu sosiálagoluid, institušuvdnasajiid jnv. Šilljui bohtin berre maid doaimmat áibbas beroškeahhtá servodatekonomiija báruin.

Psykiatriijas leat mángga ovdamearkka mat čájehit ahte pasieanttat, geat doivo iežaset šaddat eallit dálkasiiguin ja institušuvnnain, leat Šilljui bohtin doaimmaiguin nagodan nannet iežaset iešgova ja nagodan álgit ohppui ja bargui. Mánát ja nuorat geat mángga ládje leat čájehan ahte sii leat gártagohtán olggobeallái, leat olahan buori ovdáneami go leat ožžon juohkehaš alccesis heivehuvvon doaimmaid Šilljui bohtin bálvalusain. Šilljui bohtin – fálaldagat olbmuid geain lea árra dási boarrásiid demeansa, sáhttet oanidit institušuvdnii bidjan áiggi gaskal ½ ja 2 jagi.

Deháleamos hástalusat Šilljui bohtin fálaldagaid ovddideamis Romssas leat:

- Doaimmevaš miellaguoddu suohkaniin, NAV:s jna., mii dahká ahte oidnet makkár vejolašvuodaid Šilljui bohtin sáhttá rahpat bálvalusaid buvtadeamis. Šilljui bohtin iešvuolta lea ahte dat leat gaskafágalaš ja gáibida dávjá ovttasbarggu ása-huvvon vuogádagaid gaskkas.

- Guhkesáiggi jurddašeapmi. Buohkat geat dás leat mielde, dárbbasit diehtit veaháš ovddosguvlui go dahket siehtadusaid jnv.
- Dán suorggi beaggin ja árvodássi lea áibbas das gitta makkár kvalitehta das lea. Ásahuvvon dohkkehanortnet lea dehálaš doarjja kvalitehta sihkkarastimii, ja dan ferte jámma čuovvut. Dohkkehuvvon *Šilljui boahтин*-fitnodagat váikkuhit maid dasa ahte bálvalusaid oastit dovdet oadjebasvuoda.
- Gelbbolašvuoha lea deháleamos eankilfáktor mii dahká vejolažžan ovddidit Šilljui boahтин - fálaldagaid. Das lea sáhka oasti, fálaheaddji ja muhtun muddui maid geavahedjiiid gelbbolašvuoda. Gelbbolašvuoha gullá oalle ollu oktii kvalitehtain.
- Čanastat. Plánačuovvu Šilljui boahтин ovddideapmi gáibida ahte das lea čanastat guoskevaš plánaide ja ahte lea hálddahušlaš ja politihkalaš čanastus.

20. ulbmil: Árvoháhkkan eanadoalus, heivehuvvon ja kvalitehta dáfus sihkkaris fálaldagaiguin

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- sihkkarastit buresbirgen fálaldagaid kvalitehta
- ovddidit fálaheddjiiid gelbbolašvuoda
- nannet oasti ja vuovdi gaskasaš gulahallama. Oažžut lagat ovttasbarggu fálaldagaid ovddideamis
- lámčit dili fierpmádathuksemii
- dokumenteret Šilljui boahтин kvalitehta ja effeavtta
- čatnat Šilljui boahтин servodatplánemii

4.3.2 Ruoná mátkeealáhusat

Leat buorit vejolašvuodát eanadálodoaluide ja giliide mat háliidit bargagoahitit mátkeealáhusain. Ollu dálodoaluin lea buorit resurssat, mat almmá beare stuora investeremiid haga, sáhttet lámčit dili ijastallamiidda ja vásáhusaide.

Ruoná mátkeealáhusaid ovddideamis Romssas, deaividit mii seamma hástalusaiiguin mat muđui leat fylkka eará mátkeealáhusain. Dat guoská johtalusčovdosiidda, márkanastimii ja turistadiehtujuohkimii. Dáid áššiiguin ferte oppalohká bargat dán fylkka, nugo boahat ovdan Romssa fylkasuohkana mátkeealáhusstrategiijas 2013 – 2017. Mii guoská daid doaimmaide maid sáhtta bargat go áigu ovddidit earenoamážit ruoná mátkeealáhusa, de dasa guoski hástalusat leat buvttapáhkken (buvttaovdánahttin), ovttasbargu ja fierpmádagat, máhttu ja gelbbolašvuoha, diehtujuohkin ja booking portála.

Buktagiid ovdánahttin ja páhkken

Ekonomalaš ovdáneapmi mii mielddisbukta dan ahte olbmui lea buoret dili ja alit oahppu, doalvu maid dan guvlui ahte lea eanet jearru ja dáhttu golahit ruđa kultuvrii, vásáhusaide ja mátkkoštemiide. Danin ferte ge jorahišgoahitit mátkeealáhusa oktonas árbevirolaš mátkeealáhusbuktagis ovttasbargui, mas leat ollislaš vásáhuspáhkken mielde, nugo kultuvra, borramušat, historjá, luondu ja aktivitehtat, ja dasa lassin vel sáhtosteampi ja ijastallan.

Dehálaš vuoddojuolgi man ala ovdánahttin doaimma/buvttapáhkken ferte cegget, lea siskkáldasvuogádat nugo

johtalus, bisánavjolašvuodát, merkejuvvon láhtut ja bálgát, luondduoahpistanoahppu/kursa, kárta (sihke digitála ja dábálaš), turistadiehtujuohkin, buorit ruovttusiiddut ja booking.

Mii oaidnit ahte fálaldagat nugo heivehuvvon birrajohtinmátkkit turistajoavkkuiguin leat šaddagoahitan dádistaga stuorát fálaldatsuorguin.

Ovttasbargu ja fierpmádagat

Buoremus vásáhusfálaldagat ovddiduvvojit dávja ovttasbarggus mas leat mielde eará álgaheaddjit, eanadálodoallit, organisašuvnnat dahje earát, ja dat sáhtta guoskat olles dan ráidui doaimmaide maid turista «ferte oažžut» - sáhttu, ijastallan, borramuš ja aktivitehtat/vásáhusat. Mii oaidnit ahte gilit mat leat bargagoahitan ovttas (maid dáid ovttas suohkaniin)ovddidit fálaldagaid, leat nagodan oažžut mihá buoret ovdáneami ja ollu eanet gánnáhahtti mátkeealáhusa.

Romsa lea mañemus jagiid vásihan ahte leat mihá eanet turistat boahtingoahitan deike geahččat guovssahasaid, ja fylkka stuoramus gávpogat gesset ge de lunddolaččat turistat dohko, danin go dohko lea álkit beassat ja doppe lea álkit gávdnat idjadansajiid. Gilit sáhttet ovddidit ja fállat ollu vásáhusaid mat gávpogiin eai leat. Mátkeealáhusas fertejit gávpogat ja gilit bures ovttasbargat.

Máhttu ja gelbbolašvuohta

Oapmedálloaluid ja giliid turistaeláhusaid fáldagaid lihkestuvvan lea áibbas dan duohken ahte fáldagaid lágideddjiin ja oamasteddjiin lea máhttu ja gelbbolašvuohta mátkeealáhusa birra. Dat gii galgá ásahit mátkeealáhusfáldagaid, ferte skáhppot alccesis máhtolašvuođa guossoheamis/lágideamis, márkanastimis, ekonomijjas, min iežamet historjjás /kultuvrras/árbevieruin, ja máhttit diehtit makkár almmolaš gáibádusat leat biepmuid guossoheapmái jnv. Dát máhttu ja gelbbolašvuohta fállujuvvo min oahppovuogádagain iešgudetge dásis, ja dál maiddá fáddákursan maid almmolaš ja priváhta lágideaddjit fálet.

Muhto mii oaidnit ahte sáhtta leat dárbu ovddidit kursafáldagaid maiddá neahttaoahppun, dakkár fáttain mat gusket mátkeealáhussii mii lea earenoamážit heivehuvvon dálloaluid ja giliid turistafáldagaide.

Min hástalussan lea nákcet sihkkarastit eanadálloaluid ja giliid turistaeláhusaide buori dásseárvu. Okta vejolaš geaidnu lea ásahit almmolaš kvalitehtagáibádusaid buktagiidna ja bálvalusaide. Dan sáhtta dahkat sihke sertifiserentneigiiguin ja oahpahusain.

Mis leat maid vejolašvuođat lágideat oktasaš neahttaportála mátkeealáhusa oahpuide ja kurssaide. Dál gávdnojit oallugat geat fálet kurssaide ja oahpahusa, sihke almmolaš ja priváhta fáluheaddjit. Lea olles vuovdi fáluheaddjit maid sáhtášii čohkket oktasaš neahttaportálii ja ráhkadit daid dohko álkkit gávdnanláhká.

Diehtujuohkin ja márkanastin

Mis dáppe Davvi – Norggas lea hástalussan dat ahte nagodit oazžut dieđuid gávdnanláhká, ja nagodit ásahit ja jodihit geasuheddji neahttasidduid gos márkanastin giliid turistafáldagaid ja smávva mátkeealáhusaid. Mii oaidnit dárbbu earet eará:

- Čohkket luondduoahpisteddjiid, áinnas olbmuid geain lea iešgudetlágan earenoamášmáhttu
- Ođasmahttit sihke digitála ja báberkártaid main oaidná maiddá olles fylkka tuvraluottaide, idjadansajiid ja vásáhusaid. Dál gávdnojit diekkár kártaid mat čájehit muhtun suohkaniid ja báikkiid

- Láhtuid merken lea dehálaš ja maiddá dárbbalaš go geahččá guhkesáigásaš luondduberoštumiide
- Sihkarvuohta. Ásahit vel eanet geaidnotávvaliid ja geavahit Geaidnoásahusa elektrovnnalaš távvaliid dieđihit uđas- ja dulveváraid, ja seammás maid ásahit neahttabáikki earenoamážit dán ulbmila váste
- Ođđa vuogit movt doaimmahit dieđuid turisttaide. Sáhtta árvoštallat sáhtáše go guossohanbáikkid, guovlohoteallat ja kioskkat juohkit ja gaskkustit mihá eanet ja viidábut turistadieđuid go dál dahket.
- Oktasaš portála eanadoalodáluid ja giliid turistafáldagaid lágideddjiide, gos lea márkanastin ja booking.
- Geaidnoguoraide bidjat šilttaid eanadoalodáluid ja fitnodagaide

Go diekkára áššiid čalmmustahtta, de sáhtta ovddidit fáluide eanet gávdnanláhká ja oainnusin, ja seammás vuhtiváldá maiddá sihkarvuođa.

Oktasaš neahttaportála

Plálanddas lea organisašuvdna Icelandic Farm Holiday (maid oapmedálloallit ieža oamastit) čohkken buot 180 oapmedálloaluid/gilidoaimmaid main leat turisttaide fáldagat oktasaš neahttaportálii. Organisašuvdna márkanastá, sihkkarastá fáldagaid kvalitehta ja jodiha ruovttusiiddu mas maid lea bookingvejolašvuohta. Sii láchet maid mátkkit joavkkuide ja lágideat birrajohtimiid. Lea ollu mii orro čájeheamen dan ahte dá lea vuodđun dasa go giliturisma lea nu bures ovdánan Plálanddas.

Davvi-Norggas leat dál visit- ja destinašuvdnafitnodagat mat doaimmahit márkanastima ja main leat bookingčovdosat. Smávva oapmedálloallo- ja giliturisma jodiheaddjit vásihit ahte sii eai leat nu duhtavaččat dainna čuovvolemiin, ráđdeaddimiin ja vehkiin maid doppe ožžot. Berre árvoštallat oktasaš čovdosa Davvi-Norgii gos lea booking ja neahttamárkanastin buot smávit mátkeealáhusaide. Dasa lassin sáhtta ja ferte juohkehaš geas leat fáldagat ieš márkanastin sihke riikka siste ja olgoriikkain nugo ieš hálida ja oaidná dárbbu.

21.ulbmil: Gánnáhahtti mátkeealáhusfitnodagat Romssa eanadoalodáluin ja giliin

Ulbmila galgá olahit dán láhká

- ángiruššat páhkket buktagiid
- láchit dili fáluheddjiid ovttasbargui ja fierpmádahkii
- mobiliseret ođđa áhahemiide
- sihkkarastit fáluheddjiide gelbbolašvuođa
- ángiruššat nannet diehtujuohkima ja márkanastima

4.3.3 Gilibálvalus

Giliidservice jurdaga duogábeale lea dat ahte galggašii geavahit boanddaid bargo- ja mašinfámu mii lea liiggás muhtun jaskes áiggiid jagis.

Giliidservice oamasta ollu ja juohkelágan biergasiid. Sis leat oalle unnán jodihangolut danin go geavahit biergasiid ja reaidduid mat sis juo leat ovdalaččas, ja bargofámu mii lea liiggás, ja ahte sáhttet liigebargguid váldit dábálaš eanadoallobarguid

gaskkas. Danin sii sáhttet doalahit hattiid maiguin nákkejit gilivalit ja sáhttet oanehis áiggis boahit doaimmahit barggu ja dahkat dan kvalitehta dáfus bures.

Giliidservice sáhtášii bures viiddiduvvot sihke giliin mat leat lahka gávpogiid ja maiddái áibbas doaresbealde giliin. Jus dieid vejolašvuodaid geavaha, de sáhtášii nannet sin dienasvuodu ja psykososiála birrasa geat leat dás fárus ja maiddái giliin.

22. ulbmil: Árvohákan eanadoalus – fállat bálvalusaid báikkálaš servodahkii

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- láchcit dili giliidservice searvái Romssas

4.4 Opmodat-, areála- ja ássanpolitihkka

4.4.1 Opmodatstruktuvra ja láigoeatnamat

Okta Romssa eanadoalu váldohástalusain lea opmodatstruktuvra ja ollu láigoeatnamat. Dábálaččat láigoha juohke eanadoalodállu eatnamiid mánnga eanaoamasteaddjis, dávjá oanehit áiggi eavttuid vuodul, ja dávjá láigoeatnamat leat sihke lahka ja guhkít gaskka eret iežas báikkis. Oanehisáigásaš siehtadusat miellidduktet dan ahte areálaid eai áimmahuša nu bures, dat addet unnán šattu ja boanddat fertetit láddjet mihá viidát eatnamiid go livččii dárbu. Go oamejáfuid ja duvttaid šaddá guhkes gaskkaid fievrredit, de dat dagaha buvttadeapmái lassi goluid.

Eanadoallu stuorideapmi lea guhkesáigásaš investeren. Láigoeana lea dávjá stuora oassi stuorideami areálavuodus. Dál gal dábálaččat gáibiduvvo láigošiehtadus mii čállojuvvo gitta 10 jahkái. Oanehisáigásaš láigošiehtadusat dagahit eahpesihkarvuoda sihke huksejeddjái ja áshusaide mat addet loana. Loatnamáksináigi diekkár proševttain lea dábálaččat 20 jagis 25 jahkái. Guhkesáiggioloanat leat ge dušše muhtun mudui máksojuvvon go eanaláigošiehtadusáigi nohká. Láigoáigi berrešii leat sullii seamma guhkki go prošektaloanain máksináigi. Šattašii álkit oázžut guhkesáigásaš loanain proševttaid ruhtadeapmái jus livčče guhkesáigásaš láigošiehtadusat. Go galggašii áhahit 15 gitta 25 jagi áigái láigošiehtadusaid, de dat gáibida ođđa jurddašeami sihke sis geain leat láigoeatnamat, geat láigohit eatnamiid ja geat daid hálldašit.

Lea dárbu oázžut áigái guhkesáigásaš láigošiehtadusaid, ja stuorát vejolašvuodaid beassat oastit eatnamiid maid oamasteaddji ii šat geavat, vai sáhtta ovddidit Romssa eanadoalu boahhteáigái ceavzilis ealáhussan, ruhtadanortnegiiguin mat leat heivehuvvon investeremiid vealgesihkkunortnegii.

Eanaláhka lea rievvaduvvon nu ahte lea álkit dábuhit lasseatnamiid. Diet rievdadeamit eai leat doarvá bures

almuhuvvon. Berrejit čadahuvvot diehtujuohkinčoahkkimat dahje giličoahkkimat gos ođđa vejolašvuodaid birra muitaluvvo. Vásáhusat čájehit ahte diekkár čoahkkimiin lea dávjá gilli garas oázžut čađa čovdosiid mat leat buoremusat buot beliide. Čálalaš diehtujuohkimiin ii olat. Lea dehálaš ságastallat olbmuiiguin ja čielggadit mainna guhtege birge, man haga birge, muhto mii livččii dehálaš sutnje gean ámmát leat eanadoallu.

Go galgá vuovdit dakkár eanadoalloeatnama mainna oamasteaddji ii šat bargga, de berre suohkan árvvoštallat bidjat eavttuid ahte bealdduid galgá vuovdit ránnjádoluide main jodihuvvo eanadoallu. Oasti sáhtta oamastit viesuid ja meahcceeatnamiid. Dávjá lea viessu ja vuoigatvuodát bivdui ja guolásteapmái mat leat dehálepmosat dakkár oastái gii ii áiggo eatnamiin bargat. Dál leat ovttá dekára ođđa eatnama gilvin-golut sullii duppal nu alladat go dat maid máksá oastit ollásit gilvojuvvon eatnama liigeanamin.

4.4.2 Eanasuodjaleapmi

Dušše 1 % Romssa eanaviidodagain leat eanadoalloeatnamat main buvttaduvvo biebmui. Dát areálat leat deattu vuolde. Guhkesáigásaš smiehttamis lea dehálaš ahte fylka sáhtta buvttadit borramušaid daid areálain mat dasa heivejit buoremusat. Eanadoalloareálat leat vuodđun dasa ahte nagodit ovddit báikkálaš biebmobuktagiid.

Eanalága ođđasis sirdingielddus sisttisdoallá garra eanasuodjaleami. Ráđdehus lea manemus jagiid mángei čavgen suohkaniid ovddasvástádusa vuhtiiváldit eanariggodagaid go hálldašit áššiid plána- ja huksenlága ja maiddái eanalága mielde. Vaikko vel lea ge gildojuvvon billistit gilvojuvvon eatnamiid ja eatnamiid maid sáhtta gilvit, de lea ankke ovdáneapmi dán dáfus balddihahtti.

Plána- ja huksenláhka lea ávkkálaš reaidu go galgá eanadoalu buvttadanareálaid suodjalit huksendoaimmaid vuostá. Dat addá suohkanii vejolašvuoda kártet «vuhtiiváldinguovlluid».

Vuhtiiváldinguovlluid geavaheami vuolggabáiki lea ahte suohkan ieš deattuha suorgeberoštumiid, definere viidodagaid ja dan makkár báikkis guovlu galgá leat ja ráhkada kárta. Dasto ráhkaduvvojit ge vuhtiiváldinguovllut suohkana árvvoštallama, dárbbuid ja eavttuid vuodul. Suohkan sáhtá ráhkadit njuolggadusaid mat heivejit juste dan suohkanii, mat vuhtiiváldet eanadoalloeláhusa. Regionála eiseválddit sáhtet rávvet barggus našuvnnalaš vuordámušaid vuodul maid heivejit Romssa fylkka diliide.

Eanadoalu váldoguvllut

Okta dehálaš váikkuhangaskaoapmi olahit mihttomeriid mat gusket dasa ahte goahcat gilvojuvvon eatnamiid billašuvvama, ja dakkár eatnamiid billašuvvama maid sáhtá gilvit, lea ahte suohkan mearrida goal leat eanadoalu deháleamos eatnamat, dahje guovddáš guovllut. Dasto ferde suohkan sárgut daid guovlluid kártii mii dohkkehuvvo politihkalaččat. Dat berrejit leat stuorat oktilis areálat gilvojuvvon eana, ja seammaládjje areálat maid álkít sáhtá gilvit.

Diekkár kárttas oaidná de makkár eanaareálaid oddageavaheamis ferde garvit, ja dat lea veahkkin hábmet buori guhkesáigásaš eanadoalloeatnamiid hálddašeami. Go čuovvu čielga ja guhkesáigásaš plánema, de sáhtá areálaid kvalitehta sihkkarastit biebmobuvttadeapmái ja vásáhusaide.

Vuolggabáikin lea ráđdehusa eanasuodjalanpolitihkka, man ulbmil lea suodjalit gilvojuvvon eatnamiid ja eatnamiid maid sáhtá gilvit. Lea dehálaš deattuhit eanasuodjaleami areálaplánain maid suohkanat meannudit.

Bargu bohtá de deattuhit dan man dehálaččat areálat leat eanadoallosuorgái. Eará ávki dán proseassas lea ahte de kártejuvvojit maid dat eatnamat mat eai leat nu beare ávkkálaččat eanadollui. Diekkár eatnamiid meannudeamis ii dárbbáš de seamma garrasit doalahit eanasuodjaleami, ja daid sáhtá álkibut geavahit eará doaimmaide.

Eanadoallu váldosuorgin sáhtá maid leat oassin eanadoalloplánas dahje eará sullasaš fáddáplánain. Kárta lea maid dehálaš gaskaoapmi go suohkan galgá hálddašit eanadoalu birasdoarjagiid, ja go galgá hábmet regionála birasprográmmaid.

Regionála plánanjuolggadusat

Regionála plánaeiseváldi mearrida čuovvovaš plánanjuolggadusa:

- **Eanadoalu guovddášguovllut** galget biddjojuvot suohkana servodat- ja areálapláni. Guovddášguovllut galget biddjojuvot suohkana areáloaassái **eanadoalu vuhtiiváldin guovlun** go galget ráhkaduvvot odđa areálaplána suohkanpláni.

Regionála plánanjuolggadusat ráhkaduvvojit danin vai vuhtiiváldá našuvnnalaš ja regionála doahttalusaid ja beroštumiid. Regionála plánanjuolggadusat galget leat vuodđun suohkana servodat- ja areálaplánemis. Regionála plánanjuolggadusat areálageavaheapmái leat buorit gaskaoamit sihkkarastit eanaresurssaid. Regionála plána mas leat njuolggadusat areálageavaheapmái, lea ávkkálaš dan dáfus ahte dat galgá leat vuodđun suohkana plánenbargguin ja dan vuodul sáhtá buktit vuosteákkaid suohkana areálaplánaide.

Eanadoalu guovddášguovllut leat dat areálat suohkanis mat leat dehálaččat eanadoalu guovtti guovddáš servodatdoibmii, mat leat – biebmobuvttadeapmi ja eanadoalu kultureatnamiid bajásdoallan. Ulbmil lea vuoruhit areálaid guhkes áiggi

vuollái ja hehttet eatnamiid billašuvvama ja juohkima smávit osiide, dahje kultureatnamiid billašuvvama.

Ávžžuhuvvo ahte guovddášguovlluin galgá leat vassis viidodat ja oktilašvuolta. Čielga fágalaš árvvoštallan gudege guovllus galgá leat vuodđun dasa makkár areálat galget leat eanadoalu guovddášguovllut, ja maidái báikkálaš dilálašvuodat ja vuoruheamit. Áššáigullevaš eavttut sáhttet leat:

- Gilvojuvvon eatnama areálakvalitehta, man vuodđun lea eanagovččas ja eatnama šaddadannákca
- Man ceakko eana lea ja man bures dat heive odđaáigásaš jodihanvugiide
- Areála viidodat ja man vuogas lunddolaš rájiiid das leat
- Guovllut maid ain sáhtáši gilvit vuovdeeatnamiin

Eanadoalu dehálaš eatnamiid ja kultureanadagaid ollislaš registreren ja vuoruheamit, nugo ”eanadoalu guovddášguovlun”, lea vuodđun guhkesáigásaš eanadoallo-/ealáhusplána ovddideapmái mii gullá suohkanplána servodatoassái.

23. ulbmil: Eanadoalu resursavuodu galgá sihkkarastit vai ovddida gánnáhahti ja guoddilis eana- ja vuovdedoallu fylkkas

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- geavahišgoahit eanet guhkesáigásaš láigošiehtadusaid
- sihkkarastit eanadoalu resursavuodu suohkana plánabargguin

4.4.3 Opmodat- ja ássanpolitihkka

Romssa suohkaniin leat iešguđetlágan hástalusat mat gusket opmodat- ja ássanpolitihkkii. Muhtun suohkanat sturrot ja lea stuora viessodárbu, ja eará suohkaniin ges lea eretfárren.

Dán plána ássanfáddá gieđahallá dušše daid ássamiid mat gusket eanadoalloopmodagaide. Livččii vejolaš oažžut vel eanebuid ássagoahit eanadoallobáikkiin. Diekkár opmodagat lea allaárvosaččat ja doppe lea vejolašvuhta ássat ja lasihit árvoháhkama iežas doaluin. Stuoradiggedieđáhusas nr. 25, (2008 – 2009) Báikkálaš šaddanfápmu ja jáhkku boahteáigái. Doaresbeal- ja regionálapolitihkka, boahotá ovdan ahte hástalusas lea oažžut oidnosii dan makkár vejolašvuodat opmodagain leat šaddat buorren ássanbáikin, ja oččodit diekkár opmodagaide jođáneappot jođu. Dán oktavuodas leat ge opmodat- ja ássanpolitihkka váikkuhangaskaomait hui guovddázis, danin go dat sáhttet váikkuhit dasa ahte olahit ealli eanadoalu mihttomeari, vuodđun ealáhusovdáneapmái, barggaheapmái ja ássamii iešguđet guovlluin riikkas.

Suohkaniin lea ovddasvástádus dahkat báikkálaš servodagaid dakkár báikin gos olbmot hálidit ássat ja eallit, daid juridihkalaš váikkuhangaskaomiiguin mat earet eará gávnojit konsešuvdnalágas. Okta váikkuhangaskaopmi leat njuolggadusat mat gusket ássangeatnegasuhtii. Lágas mearriduvvon ássangeatnegasuhtii guoskevaš njuolggadusat eanadoalloopmodagain bohte fápmui 1974:s. Njuolggadusaid čilgemiin daddjui ahte leat mánega ovdamearkka dasa ahte olbmot geain ii leat beare nanu gullevašvuhta eanadollui, leat duvdilan eanadoalloopmodaga oamasteaddji eret unohas vuogi mielde. 2001 láhkarievdademiin biddjui eanet deaddu buhtis ássanberoštumiide ággan ássangeatnegasuhtii. Dát beroštupmi lea maid biddjojuvvon konsešuvdnalága ulbmilparagráfii. Jus ássangeatnegasuoha galgá ollašuvvat, de ferde oamasteaddji váldit opmodaga iežas duohta ássanbáikin.

Hástalusat

Iešguđetge suohkanis Romssas leat sin hástalusat. Ja maiddái suohkaniid siskobealde sáhttet leat stuora variašuvnnat. Ággi mearkkat lea ahte muhtun stuorat čoačkkebáikkiide/ suohkanguovddáziidda fárrejit olbmot, muhto olggobeale

dieid guovlluid lea ollu eretfárren ja guoros orrundálu, dahje orrundálu mat eanas adnojit astoáiggebáikin dušše muhtun áiggiid jagis.

Váldohástalus lea oažžut bissovaš ássama daid ollu orrunvistiide mat leat Romssa eanadoalloopmodagain. Dávjá lea nu ahte oamasteaddji illá hálida vuovdit opmodaga earáide go bearrašii, vaikko sii eai ása eai ge jodit opmodagas eanadoalu. Opmodat sáhtta leamaš bearraša hálddus mánega buolvva, muhto geavahuvvo dál dušše astoáiggi báikin, ja eana láigohuvvo. Dát dahká nuorrabulvii, mii hálida jodihit doalu, váttisin beassat eanadoallomárkanii. Seamma effeakta lea maid dakkár geavahanmálliin, gos bealddut vuvdojuvvojit liigeeanamin ránnjádállui, ja oamasteaddjit ieš oamasta dálu ja meahcceatnamiid. Hástalusas lea smiehttat movt mii nagodit doalahit molsašuddi geavahanstruktuvra dákkár geavahan rašonaliseremiin. Dás leat ruossut doarrás beroštumit mat gusket doaimbi doaluid jođihanvuodu nannemii, ja ahte doalahit molsašuddi geavahanstruktuvrra, gos maiddái unnit doalut leat mielde doalaheamen ássama. Eanalága juohkinparagráfa rievdadus, mii bođii suoidnemánu 1. beaivvi 2013, dáhttu dákkár geavahan rašonaliserema. Go bealdu lea sirrejuvvon eret ja vuvdojuvvon, ja dušše viessu lea báhcán šilljui, de dávjá šaddá opmodat dalán dahje nuppi buolvvas astoáiggeopmodahkan. Dálá lágaid mielde ii dábálaččat leat ássangeatnegasuoha dakkár opmodagain main bealddut leat juogaduvvon ja vuvdojuvvon ránnjádoluide.

Eret fárrejuvvon guovlluin, gos orrunviesut ja ávdin eanadoalloopmodagat vuvdojuvvojit astoáiggedoaimmaide viessovuovdin márkanis, berre suohkanplána servodatoassi leat dat báiki gos dákkár áššiide ráhkadit strategiija. Jus suohkanat eai hálit geavahit daid váikkuhangaskaomiid maid konsešuvdnaláhka dahká vejolažžan jorgalahttit dán ovdáneami, de sáhttet digaštallat eará hutkkálaš čovdosiid.

Eará guovlluin riikkas lea muhtun suohkaniin dakkár ássanstrategiija ahte suohkanplána areálaoasis bidjet sierra areálaid gosa galget hukset smávva ásođagaid nuoraide ja studeanttaide, eará areálaid fas gosa galget hukset sierra viesuid mánnábearrašiid,

ja de loahpas areálaid guovddáš báikkiin gosa huksejit ásodagaid vuoras olbmuide geat eai šat dárbbas stuora viesuid. Dien láhkái báhcet viesut, ja vejolaččat maid eanadoalloopmodagat, jus gávdnokit guovddáš báikkiin ásodagat mat eai leat divraseappot go viessu dahje eanadoalloopmodat maid áiggošii vuovdit.

Lea ágga jáhkkit ahte eanadoalloopmodagaid hattit leat vuollin danin go márkan jáhkka ahte eiseválddit regulerejit daid mállat opmodagaid hattiid. Muhto die lea dušše jáhkku, maid sáhtá njulget diekkár giliidčoahkkimiin maid ovddit kapihtalis namuheimmet eanaláigoheami oktavuodas

24.ulbmil: Oažžut eanebuid ássat eanadoalloopmodagain gos ii leat bissovaš ássan

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- oččodit jođáneappot vuovdit eanadoalloopmodagaid main ii leat doaimba
- ulbmilaččat geavahišgoahtit opmodatjuridihkalaš váikkuhangaskaomiid

4.5 Geasuheit eanet olbmuid

Olbmuid geasuheapmi mearkkaša dan ahte oažžut soapmása jođihit doalu viidáseappot, ovddidit doalu ja oažžut ođđa ealáhusaid johtui maiddá de go ođđa buolva váldá doalu badjelassas. Dál leat oallugat geat heitet eanadoaluin, ja oalle mihá oallugat dálá eanadolliin jovdet muhtun moatti jagi geahčen penšunahká, danin šattašii ge stuora vejolašvuhta oččodit ođđa olbmuid dien ámmáhii.

4.5.1 Ođđa buolva/ođđa oamasteaddjii

Árbevuogitvuodáláhka ja árbevierut mat gullet odelsláhkii, dagahit ahte eanas eanadoalloopmodagat vuvdojuvvojit bearraša siskkoalbealde. Liikká sáhtá leat váttis oažžut muhtuma bearraša siskkoalbealde joatkit doaluin go boandá joavdá penšunahká. Manjit buolva lea dábálaččat de juo sajáiduvvan juosat, bearrašiiin ja eará bargguin. Dan čuovvumuš lea dávjá dat ahte eanadoalodáluin nohká buvttadeapmi, danin go ii oktage hálit váldit badjelassas doalu jođiheami viidáseappot.

Olbmuid geasuheapmi eanadollui ja eanadálodoaluid badjelassas váldin gullaba lahka oktii. Buolvamolsun eanadoalus lea gáibideaddji hoidu. Das lea sáhka árrat álgimis, olmmošlaš ja bearrašii gullevaš fáktoriin, ekonomiijas, vearus,divvagiin jnv. Dálodoalu vuovdinhaddi lea dávjá beare vuollin dan ektui go maid máksá oastit ođđa viesu, ja danin válljejit sii geat heitet doaluin ain orrut dálás. Seammas ferte dávjá son gii oastá čadahit stuora investereimiid go galgá doalu jođihišgoahtit viidáseappot.

Buolvamolsun lea hearkkes ášši ollu bearrašiiin. Dat sáhtá caggat buriid proseassaid. Lea dehálaš sagastallagoahtit

oamasteaddji molsuma birra ollu ovdal go dat lea áigeuovdil. Ánnas berrešii dan birra juo hupmagoahtit dalle go mánat leat smávvat. Suohkanat berrejit jámma dahkat sága dan birra eanadolliiguin.

Lea maid dehálaš láhčit dili buolvamolsumii olggobealde bearraša, vai oažžu olbmuid joatkit eanadoaluin. Sii geat hálidit bargagoahtit eanadoaluin, earenoamážit nuorat, fertejit oažžut vejolašvuoda skáhppot doarvái areálaid, álggahaneriid, gelbbolašvuoda ja kapitála mainna ođastit jođihanrusttegiid. Dán rádjái ii leamaš váttis jođihit oapmedáluid mat leat biddojuvvon vuovdimassii Romssas. Odelslága rievdadus, mii bođii fápmui 1.1.13 rájes, lea dahkan eanadálodoaluid vuovdima ja olbmuid oažžuma dollui olggobealde bearraša álkibun.

Lea stuora kapitáladárbu ja dárbu pántasihkarvuhtii eanadálodoalu álggaheami ja doalu badjelassas váldima oktavuodas. Dávjá lea Romssa doaluid pántavuodđu fuotni, danin go dat dábálaččat leat smávva doalut maidda gullá unnán eana, ja lea unnán árvu vuovddis ja visttiin mat dollui gullet. Ja go dasa lassin vel gártá olggobeallái ortnegiid nugo álggastipeandda ja álggahandoarjaga maid Innovasjon Norge juolluda, de dat dahká álggaheami vel váddáseabbon.

Lea dárbu oažžut buriid dáhkadusortnegiid eanadoalloovttastusain priváhta bänkkuide, oastit ealli šibihiid, mielkeeriid ja sullasaččaid. Galggašii sáhttit oažžut buolvamolsundoarjaga ja loana go doalu jođihišgoahtá ođđa buolva mii ii gula bearrašii, jus ovdamearkkadihte nuorra boanda háliidivččii váldit badjelassas ránnjá doalu dahje sullasačča.

4.5.2 Beaggin

Beaggin lea dat movt ealáhus ovdandivvu iežas olggosguvlui ja siskkáldasat juohke boandda ja organisašuvnna daguid ja miellaguottuid bokte.

Boandabargu ii ipmirduvvo álo beare geasuheaddjin. Dávjá čujuhuvvo dasa ahte dat lea unnán gánnáhahtti, das lea unnán árvu ja lea unnán astoáigi. Jus dien beaggima galgá nákcet buoridit, de lea dárbu rievdadit miellaguottuid. De ferte ealáhus ja hálddahuš ovttrasáidid oainnusindahkat boandabarggu geasuheaddji bargun mas lea duohta oaivil. Dan sáhtá dahkat earet eará dakko bokte ahte buoridit gánnáhahttima, nannet sadjásašbargiid dábuheami ja ovddidit sosiála ja kultuvrralaš fáldaldagaid Norgga giliin.

Ferte čalmmustahttit dan ahte boandaámmát lea miellagiddevaš bargu, gos beassá geahččalit ollu surggiid hástalusaid, šaddokultuvrra rájes mekanihkki, ja mašinvuodjima, šibitdivššu, fitnodatjodiheami ja gründerdoaimma. Dan barggus eai leat guokte seammalágan beavvi, ja čadat beassá vásihit iešguđetlágan miellagiddevaš barggaid. Árgabeaivi sáhtá leat dilihis ládjobargobeaivi dahje buvttadeapmi industriijai, ja maiddá beavvit goas boanda astá veaháš bosihit. Dat ahte olmmoš ieš beassá iežas dili stivret, sáhtá johtilit buhtadit dan ahte lea heajut dienas. Dan fertejit boanddat máhttit olggosguvlui rámidit, geat liikojit iežaset barggu ja eallinvuogi!

25. ulbmil: Bisuhit Romssa eanadállodoaluin jodiheami

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- bisuhit ja viidáseappot ovddidit dala eanadállodoaluid jodiheami
- veahkin oážžut eanebuid álgit doaluin
- juohkit dieđuid daid ekonomalaš váikkuhangaskaomiid birra mat gávdnojit
- árvoštallat ođđa váikkuhangaskaomiid

26. ulbmil: Njuovžilis ja máhttovuđot oamasteaddji lotnašuvvamat eanadoalus

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- gozihit diehtujuohkima ja movttiidahttima dálldoaluid bearrašiid
- sihkkarastit buori ráđdeaddima oamasteaddji lotnašuvvama birra

27. ulbmil: Addit eanadollui buori beaggima maid dat ánsšáša oážžut

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- giddet fuomášumi dasa mii lea buorre eanadoalus
- buoridit doallobargiid ámmátčevlivuoda
- oainnusindahkat eanadoalu

4.6 Gelbbolašvuhta

Buot ovdáneami vuodđun lea gelbbolašvuhta. Eanadollui gullet mánga ealáhusa maid dárbbašuvvo hui intensiiva gealbu. Nu ferte ge juohke eanjil bargi eanadoalus máhttit ollu fágasurggiid, nugo ekonomii ja jodiheami, šibitbiebmama ja dikšuma, eana – ja šaddokultuvrra, mekaniikka, vuovdedoalu, birrasa, energii, kvalitehtagáibádusaid, dearvvašvuoda, biras ja sihkarvuoda, giliealáhusaid jnv. Kapitálagáibádus, struktuvrralaš rašonaliseren stuorát ovttagaide, rievdaduvvon jodihaneavttut ja nu maidái eanet profeshonaliserejuvnon eanadoallu, bidjá stuora gáibádusaid gudege bargái jus galgá olahit dohkálaš ekonomii. Juohkehačča jodihanvuohki ja gelbbolašvuhta lea maid ollu mearrideaddjin dasa makkár ekonomalaš vuoiu doalus šaddá. Dálkkádagaidda nuppástuvvan, buvttadanmunni, odđa máhtolašvuhta jna, gáibidit ahte juohke bargi nagoda jámma fágalaččat ođasmahttit iežas. Lea dehálaš ahte fállujuvvo oahppu sidjiide geat galget álgit ealáhusain, vai nagodit deavdit buot dieid gáibádusaid.

Árktalaš eanadoallu ii nákke bearehaga gilvalit hivvodaga dáfus, danin dan ferte nagodit buvttadit buoremus kvalitehtain. Okta dehálaš eaktu dasa ahte sáhttit geavahit daid kvalitehtaburiid mat leat árktalaš eanadoalus, lea ahte lea alla gelbbolašvuhta buot lađđasiin árvoháhkamis. Ealáhus mas lea alla gelbbolašvuhta lea maid dehálaš go galgá nagodit ovdánit, dovdat virgerámi ja oažžut odđa olbmuid álgit ealáhussii.

4.6.1 Joatkkaskuvlla luondduoallooahppu

Eanadoalloskuvllat leat dehálaš čuokkis gelbbolašvuodahuksemis, ja go galgá olbmuid oččodit álgit bargat árktalaš eanadoaluin. Ollu luondduoalloskuvllat rahčēt oažžut doarvái ohcciid ja sis leat maid unnán resurssat. Dán dáfus lea dárba duodai juoidá bargat vai diet oahppofáladat ii oalát noga. Lea dehálaš gaskkustit buori diehtujuohkima skuvlaohppiide luondduoahpu birra ja daid oahpuid birra

mat gávdnojit fylkkas ja eará báikkiin. Vuodđoskuvlla ráđdeaddiin fertejit čadat leat ođđaseamos dieđut ja máhttu daid válljenvejolašvuodaid birra mat gávdnojit, ja seammás fertejit maid nákkēt čilget makkár bargovejolašvuodaid ruoná oahppu sáhtta addit. Berre árvvoštallat sáhtášii go resurssaid geavahit buorebut rastá fylkkarájiid.

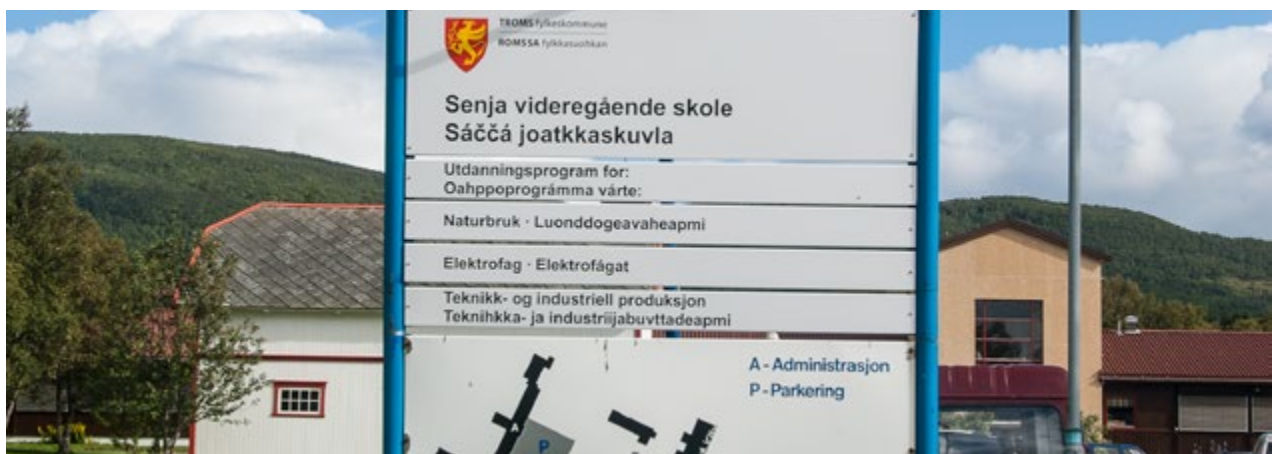
Lassin joatkkaoahpahussii leat luondduoalloskuvllat maid dehálaš báikkēt lassiohppui (geahča diehtoboksa 5). Ovdamearkkadihte agronomaoahppu neahtas, buđetskuvla, roavvafuođarskuvla ja gáicaskuvla.

Našuvnnalaš dásis lea álggahuvvon bargu mas galget árvvoštallat eanadoallo- ja gilvvagárdebargioahpu ja kártēt fágaskuvllaid dárbbu. Dán barggu ferte čuovvolit ja oažžut dasa oaiviliid Romssa eanadoalus.

Lokten dihtii eanadolliid gelbbolašvuoda, berre dálá fidnooahpaha arvosmahttit ja ovddidit, ja dasa lassin berrejit áhahuvvot fágaskuvladásis fáladat. Dál ii gávdno makkárge fágaskuvla eanadoallofágas Romssas. Riikkadásis gal leat fáladat nugo gussaeallit ja doallojodiheapmi, šaddobuvttadeapmi ja doallojodiheapmi, muorraoahppu (arborist) ja gilvvagárdečeahppi ja lieddedekorerenfága. Berre čielggadišgoahit fágaskuvlla árktalaš eanadollui man váldosisdoallu lea árktalaš eanadoallu, doallojodiheapmi ja muorjijt/ruotnasat/buđetšaddadeapmi davvinorgalaš doaimban.

4.6.2 Agronomaoahppu rávisolbmuid

Romssas lea dábálaš ahte sii geat álget eanadoalloámmáhi, álget dasa go leat bures rávásnuvvan, dávjá mannel go vuos leat vázzán eará oahpu ja ožžon eará ámmáthárjaneami. Sii dárbašit áibbas earaláđe heivehuvvon eanadoallooahpu go sii geat čadahit dábálaš joatkkaskuvlla. Agronomakursa rávisolbmuid berre ain gávdnot fáladahkan dán jovkui.

DIEHTOBOKSA 5

Romssa eanadoallofágalaš guovddáš mii ásahuvvui 1999:s Sážžá joatkkaskuvlii, lea ásahuvvon dan várás ahte doaimmahit kurssaid, lassioahpu ja eará gealbodoaimmaid eanadoalu olbmuid Romssas. Oasseváldiid lohku kurssain, fágabeivviin ja nu ain maid diet fágaguovddáš lea lágidan, lea leamaš gaskal 400 – 500 jahkásaččat, ja leat čadahuvvon 30- 40 doaimma juohke jagi.

Fágaguovddáš lea garrasit čalmmustahtán eanadollui guoskevaš ovddidanprošeavttaid álgaheami ja čadaheami. Sáhttit namuhit Romssa guohtunprošeavtta (www.beitebruk.no), gealboguovddáš – gáica, gáicaskuvla, gáicaallaskuvla (oahppočuoggát), budetskuvla (oa.č), agronomaoahppu rávisolbmuid. Juste dáid áiggiid lea fágaguovddáš hui nannosit fárus árktalaš gihcebiergobuvttadeami ovdánahttimis.

4.6.3 Lassi – ja joatkkaoahppu

Leat ollu lágideaddjit geat fáallet lassi-ja joatkkaoahppokurssaid Romssa eanadoalloeláhusii, iešgudetlágan fáttáin. Dat leat earet eará TINE ja Nortura rávveaddjibálvalusat ja Romssa Eanadoallofágalaš guovddáš ja Norgga eanadoalloráđdeaddin. Oanehit kurssat maid geavaheaddjit stivrejit leat leamaš buorit, fágalaš arenat. Oanehis kurssat heivejit bures go galgá čalmmustahttit muhtun välljejuvnon fáttáid olles fylkkas dahje stuorát osiin das.

Romssas váilu oahppofálaldat vuovdedoalus. Sii geat dien suorggis hálidit oahpu, fertejit vuolgit eará fylkkaide. Vuovdedoalu ealáhusbargiide ferte leat vejolaš láchit kurssaid ja fágalaš ođasmahttima sin bargosurggiin.

Mis ii leat Romssas makkárge oahppu mii lea juste muhtun eankil giliealáhusa váste, muhto lea vejolaš čuovvut mátkeealáhusoahpu ja eará sullasaš oahpu eará allaskuvllain jna. Innovasjon Norge fállá ollu kurssaid ja ráđdeaddimiin álgaheami, ovddideami ja jodiheami oktavuodas. Davvi – Norgga báikkálaš biepmuid gealbifierpmádat fállá maid Bioforsk bokte ollu kurssaid, guossástallanortnegiid ja bagadallama mii guoská báikkálaš borramušaide.

Dálá alit dási oahppofálaldagaid eanadoallofágas našuvnnalaš dásis ferte doalahit ja ovdánahttit nu ahte dat gokčēt dan alla gelbbolašvuoda dárbbu mii boahhteáiggis boahťá. Romssa eanadoallu ferte buktit oaviviid dasa makkár gelbbolašvuoda ealáhus dárbbása.

4.6.4 Bagadallanapparáhta gelbbolašvuohťa

Lea dehálaš ahte eanadoallit ja vuovdeoamasteaddjit čadat sáhttet gávdnat dieđuid ja máhtu buresdoaimbi bagadallan- ja ráđdeaddinapparáhtas. Suohkaniid eanadoallohálldahus, Norgga eanadoalloráđdeaddin ja ovttasdoaimbi organisašuvnnat leat dehálaš veahkeheaddjit ealáhusii. Diet ásahusat fertejit doaimmat bures ja dain fertejit resurssat ja máhttu addit veahki.

Fylkka eanadoalloráđdeaddi lea hui mánggabealat, muhto dat ipmirduvvo dávjá háddjejuvnon fálaldahkan ja vuovdedoalus áibbas váilevaš. Norgga eanadoalloráđdeaddis leat 10 ovttaga dán oasis riikkas, 3 dain leat Romssas. Mánnga dilálašvuodas leat váillahan buoret ovttagastuvvon ráđdeaddinbálvalusa, ja dat bargu berre dál álggahuvvot. Fágalaš ráđdeaddi hástalusat leat ovddemustá dat ahte oapmedáluid lohku njiedjá ja buvtadeapmi unnu.

Mañnel go suohkanat válde badjelaset eanadoallohállddašeami ovddasvástádusa, de lea bargiid lohku njiedjan eanet go beliin. Eai leat galle suohkana gos lea bargofápmu ja gelbbolašvuohťa jodihit eanadoallovudot ealáhusovddideami, vaikko vel lea ge čielga otkiicanastat suohkana ángiruššama ja duohta ealáhusovdaneami gaskkas. Dát váikkuha oppa ollu ealáhusa vejolašvuodaide nagodit jodihit boahťeáiggi eanadoalu mas lea buorre ekonomii ja mii lea gánnáhahtti boahťeáiggis.

28.ulbmil: Sihkkarastit vuodđo-ja joatkkaoahpu eanadoalus mas leat doarvá oahppit/studeanttat

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- dahkat oahppofálaldaga luonddudoalus eanet dovddusin ja geasuheaddjin nuoraide
- addit nuoraide buoret vejolašvuoda oažžut áššáigullelaš bargohárjaneami eanadoalus

29.ulbmil: Eanadállodoallit ja bagadallanapparátta mas lea buorre gelbbolašvuolta árkálaš eanadoalus

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- oažžut ipmárdusa ja movtta loktet gelbbolašvuoda
- fállat mánggabealat gealboovddideami mii gokčá buot beliid eanadoalu jodiheamis
- sihkkarastit buori gelbbolašvuoda ja kapasitehta bagadallanapparáhtti

4.6.5 Dutkan ja innovašuvdna (Fol)

Eanadoalu hástalusat ja vejolašvuodát leat maid čadnon dakkár rámmaeavttuide go dálkkádatnuppástuvvamat, globalisere, biebmogálvosihkarvuolta ja márkanat mat leat nuppástuvvan. Dát gáibida dutkanmáhtu mii lea viidát go dábálaš gealbolokten.

Earenoamáš dehálaš dutkanfáttat Romssa eanadoalus leat agromiija, sorttaid ovddideapmi ja dálkkádatheivehallan. Daid birra lea čállojuvvo eará sajis plánas.

Stuora hástalus Davvi eanadoalodutkamis lea ahte lea váttis ruhtadit prošeavttaid mat leat oaivvilduvvon vuodđobuvttadeapmái (biergu ja mielki) garra davvi guovlluin. Lea váttis oažžut našuvnnalaš ruhtadanásahusaid ipmirdit regionála váttisvuodaid, go dat eai leat seammalágánat go lulliguovlluin hástalusat.

Našuvnnalaš ja internašuvnnalaš prošeavttain lea maid bahá ribahit earenoamáš regionnalaš áššečuolmmaid jávkat dahje álmmehuvvat go prošeaktajođihangotti bargobáiki ii leat dán

guovllus riikkas. Danin lea ge dehálaš bargat viidáseappot dan badjelii ahte sihkkarastit regionna dutkaninstitušuvnnaid mat barget eanadollui guoskevaš áššečuolmmaiguin.

Lea dehálaš oktiiordnet gealbobirrasiid vai dat bastet buorebut ovddidit dán guovllu eanadoalu. Davvi-Norgga eanadoalloráđdi (NNLR, geahča diehtoboksa 3) lea Davvi-Norgga eanadoalloorganisašuvnnaid ja ovtastusaid goavdeorganisašuvdna. 2005:s áсахii NNLR Dutkan-ja oahppoprográmma Árkálaš eanadollui ja luonddudollui. Dan ulbmil lea ovddidit dutkan-ja oahpahusdoaimmaid mat leat ávkkálaččat davvi eanadollui. Lea dehálaš doarjut dan barggu maid NNLR doaimmaha, vai sihkkarastit ollislaš dutkan- ja ovddidandoaimmaid ángiruššama mat gusket davvi norgga eanadollui.

Mielddus 2 čájeha dutkanaktevrraid mat barget eanadollui guoskevaš áššečuolmmaiguin.

30.ulbmil: Sihkkarastit ulbmilaš dutkama ja ovddideami mii heive Romssa eanadoalu dárbbuide ja vejolašvuodaide

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- sihkkarastit ahte eanadoalodutkan lea dán regionnas
- buoridit ruhtadanortnegiid earenoamážit dán regiondii guoskevaš eanadoalodutkamis
- oktiiheivehit gealbobirrasiid

4.7 Boraspire

Eallit jávket guohtumiin iešgudetlágan sivaid geažil. Guohtunealáhusa guovddáš mihttomearri lea ahte massit unnimus lági mielde elliid guohtumiin, sihke boraspiriide ja eará sivaid geažil. Elliid massin guohtumiin čilgejuvvo dán kapihttalis. Elliid massin guohtumiin eará sivaid geažil go boraspiriid, čilgejuvvo dárkileappot 4.1.1 kapihttalis, mii lea guohtumiid geavaheami birra. Man dehálaš buorre elliiddearvvašvuohta lea dan ektui ahte ii masse elliid guohtumiin, čilgejuvvo 4.10.4 kapihttalis.

Našuvnna boraspirepolitihkka

Norgga boraspirehálddašeapmi mii guoská ráfáidahttojuvvo meahcielliide (geatkki, albbas, guovža, gumpu ja gonagasgoaskin) lea vuodduvuvon Stuoradiggediedáhussii nr 15 (2003-2004), «Norgga luonddu boraspiret» ja dan giedahallamii Stuoradikkis, man boadus lei árvalusevttohus Stuoradiggái nr. 174. Dien guovtti dokumeantta láidesteamit leat čuvvojuvvo boraspireláhkaásahusas («Láhkaásahus mii guoská boraspiriid hálddašeapmái»). 2011:s šiehta Stuoradiggi odđa boraspirešiehtadusa man vuoddu lei áirrasárvalus 163 S (2010-2011). Dat nanne 2004 šiehtadusa váldolinnjái, muhto leat bohtán muhtun divodeamit. Earet eará leat geahpedan našuvnna alimus guovžanállelogu ja leat biddjojuvvo nannosit láidesteamit dasa movt hálldahus galgá leat veahkin reguleret guđege náli dárkileappot.

Stuoradikki Boraspirešiehtadusas leat guokte mihttomeari. Norggas galgá leat dakkár hálddašeapmi mii doalahá ráfáidahttojuvvo boraspiriid logu mearriduvvo dásis, ja seammás galgá vuhtiiváldit ealáhusberoštumiid ja eará servodatberoštumiid buoremus lági mielde. Dat galgá dahkkot čuovvovaš váldostrategiijaiguin:

- Eatnamiid sirremiin– sirret boraspiriid ja guohtunelliid áiggi ja báikki dáfus (muhtun guovllut boraspiriide ja muhtumat guohtunelliide)
- Boraspiriid logu muddet dábálaš bivdduin
- Eastadeaddji doaimmat riidoguovlluin
- Goddit boraspiriid mat dahket vahágiid

Guvllolaš hálddašeapmi

Norga lea juogaduvvo 8 boraspireguovlluide main Romsa ja Finnmárku leat okta guovlu. Juohke guvlui lea našuvnnalaččat mearriduvvo sierra boraspirelohku guđege spirenállái. Guovlluid boraspirelávdegottiid ovddasvástádus lea ráhkadit hálddašánplána mas čájehit movt našuvnnalaš boraspirepolitihkka galgá čadahuvvot guđege guovllus. Plána galgá sisttisoallat dan guovllu dili čilgema, hástalusaid, ulbmiliid, strategiijaid ja váikkuhangaskaomiid geavaheami. Okta deháleamos strategiija lea eatnamiid sirren. Romssas galgá

boraspiriid hálddašeapmi čadahuvvot eanas siskkit guovlluin, namalassii nuorttabealde E6 (Davvi-Romssas vel lullelis). Eatnamat oarjjabealde E6 leat vuoruhuvvo guohtu elliide. Muhto liikká oaidnit ahte masset oalle ollu elliid guohtumiin juohke jagi maiddái oarjjabealde E6.

Hástalusat

Geatki ja gumpu dahket eanemus vahágiid sávzadolliide ja albbas ja gonagasgoaskin fas boazodolliide.

2012:s máksojuvvui oktiibuot 13,5 miljovna ruvno buhtadus Romssas boraspirevahágiid ovddas (sávzzat + bohccot). Dien submis leat bures 3,5 miljovna ovddas sávzavahágit. Dasa lassin bohtet njuolga táhpat (omd. sávzzat mat masset lábbáid ja fertejit njuovahakkii sáddejuvvo go ožžot ruoksevuolšši). Boraspireriiddut dagahit stuora hástalusaid ealáhusdoaimmaide ja elliid čálgui stuora oasis fylkkas. Ferte rehkenastit ahte riidoguovlluin leat boraspirevahágit sivvan dasa go olbmot heitet sávzadoaluin.

Romssa ja Finnmárku Boraspirelávdegoddi lea sin ráfáidduhtton boraspiriid hálddašánplánas čilgen mihttomeriid, strategiijaid ja ii unnimustá hástalusaid maid ferte čoavdit jus galgá lihkestuvvat doalahit sihke guohtu elliid ja boraspiriid dain guovlluin (10. kapihtal). Dan doarjut ollásit. Guodohanealáhus lea earenoamáš dehálaš Romssas. Danin lea ge dehálaš sihkkarastit čovdosiid maiguin dat guovlu sáhtta birget ovddosguvlui. Danin galggašii ge čieknudahttit ja nanne dan mii juo lea namuhuvvo hálddašánplánas mii guoská hástalusaid, mihttomeriide ja strategiijaid.

Leat vásihan ahte eai leat olahán namuhuvvo boraspirešiehtadusa áigumušaid. Dat guoská eandalii boraspiriid logu muddemii ja dasa ahte nagodit goddit boraspiriid mat dahket vahágiid fáhkka diliin. Dát leat earenoamáš dehálaš váikkuhangaskaoamit, danin go eanas eará eastadeaddji doaimmain ii leat ávki. Ja jus dain lea ávki, de dat čuhcet hui hejot ealáhusaid praktihkalaš bargguide, bargoviidodahkkii ja jodihanbohtosiidda.

Dábálaš guorraseapmi lea ahte váldováikkuhangaskaoapmin galgá leat dat ahte muddet boraspiriid logu dábálaš bivdduin (kvohta- ja liseansabivdduin). Muhto diet gaskaoapmi ferte hábmejuvvo nu ahte das lea ávki. Dálá njuolggadusat ja daid čuovvun ipmirduvvo sihke váttisin ja bábermoivin, ja lea ge dál stuorámuš hehttehussan dasa ahte olahit dohkálaš bohtosa. Dasa leat mánnga ovdamearkka. Romssas leat mánnga jagi juo leamaš arvat eanet geatkkit go dat mii lea mearriduvvo lohku. Danin leat šaddan geavahit mihá eanet návccaid sihke báikkálaččat ja olles guovllus lágáidit kurssaid ja oahpahit movt

sevttiin bivdit geatki, earet eará bivdokássain. Dálá njuolggadusat gáibidit ahte diekkár bivdokássaid galgá fitnat iskamin guktii jándoris. Juste dat dagaha ge váttisin lihkostuvvat mángga dáfus. Diekkár bivdu ferte leat guhkkín eret geainnuin, ássanbáikkiin, johtolagain jnv. Sevttiid iskan lea váttis dálvet go lea ássa muohta, seavdnjat, buolaš jnv. Muohtaskohtervuodjin čoavddašii arvat dien váttisvuoda, muhto dan caggá dávjá mohtorjohtolatláhka. Bivdokássaid bearráigeahču sáhtášii álkít čadahit meahccekamerain mas lea MMS-funkšuvdna, muhto dan eai dohkket bajemusdási birashálddašeaddjit, muhto eai čilge manne. Dat lea ge dagahan dan ahte eai šat oba gille ge bivdit boraspiriid bivdokássain.

Eará ovdamearka leat bivdomearrádušat mat gusket albbasbivdui. Davvi-Norgga čuovgadii ja dálkkádagaid dihte livččii stuorát ávki das ahte bivdoáigi livččii mánu guhkit (cuonománnui). De nagodivččii goddit eanet boraspiriid, earenoamážit dakkár jagiid go dat leat bures laskan. Diekkár rievdadus ii livčče vaháigiin čivgamii ii ge eará diliide mii guoská elliid eallindillái.

Ja goalmát ovdamearka, mii lea bajemusdási ášši, lea mearráduš mii addá eanaeaggádii lobi bivdit boraspiriid. Dat mearriduvvui stuoradiggešiehtadusain 2004:s. Dan ovdal ii dárbbášan eanaoamasteaddji addit lobi liseansabivdui. Go Romssas váilu eanaoamasteaddjiid organiseren ja lea hui váttis oažžut dieđuid eanaoamasteaddji lobi birra, de leat mánga guovllu Romssas gosa duohtavuodas eanas bivdit eai oba beasa ge.

Sáhtášii vel eanet diekkár ovdamearkkaid namuhit. Oktasaš buot dieiguin lea ahte daid vuodđun leat njuolggadusat mat hui unnán heivejit praktihkalaš ja/dahje geográfalaš/regionála dilálašvuodaide. Dien galggašii sáhttit heivehit buoret, ii ge dat dárbbáš čuočat birrasa beroštumiide nugo boraspiriid lohku, bivdoetihkkii ja elliid čalgui.

Nugo ovdalis namuhuvvon, de leat ollu jagiid juo leamaš mihá eanet geatkkít Romssas go mearriduvvon lohku lea, vaikko vel leat ge viššaleappot bivdán dábálaš bivdduin. Bajemusdási birashálddašeaddjit sáhtáše addit lobi bivdit eanet spiriid, dat livččii váikkuhangaskaoapmi maid sáhtáše váldit atnui diekkár dilis. Muhto dán rádjái ii leat leamaš dáhttu, dahje eai leat nákcen reguleret boraspirelogu mearriduvvon dásái, vaikko vel guovllu boraspirelávdegoddi lea ge ávžžuhan dan dahkat, ja rávven movt dan sáhtášii dahkat. Vaikko vel 2011 boraspirešiehtadusa mañnel deattuhedje ge ahte lea birashálddašeami ovddasvástádus addit sierra lobi liseansabivdduin bivdit daid spiriid maid eai leat ožžon (geatki ja guovža), de dovdo ain nu ahte sii duvdilit eret alddiineaset dien ovddasvástádusa. Ealáhusat main leat eallit guohtumiin,

vásihit ahte bajemusdási eiseválddit gehččet hui dárkilit dasa ahte boraspirelohku ii njieja mearriduvvon logu vuollái, muhto eai beroš lahka ge nu ollu das ahte geahpedit logu, jus dat lea eanet go mearriduvvon lohku.

Čoavddus sáhtá leat ahte sirdit liigebivdin ovddasvástádusa boraspirelávdegottiide. Dál lea diet váldi Birasdirektoráhtas, ja Stáhta Luonddubearráigeahčču (SNO) galgá diekkár bivddu čadahit sin iežaset bagadusa mielde (maid eai cakka dábálaš njuolggadusat mat gusket boraspiriid bivdui mat leat dahkan vaháigiid ja dábálaš bivdui). Jus dien válddi sirddášii regionála dásái, mii ain sáhtášii geavahit SNO doaimmahit dien barggu, de oččošii guovllu Boraspirelávdegoddi ja Fylkkamánni daid váikkuhangaskaomiid maid dárbbášit, vai ožžot ollislaš ja guvlui heivehuvvon hálddašeami. Dat attášii maid albma sisdoalu boraspirešiehtadusa presiseremii, mas daddjo ahte okta u lea nannet guovllu eiseválddi boraspirehálddašeami.

Nugo namuhuvvon, de leat Romssas stuora boraspirevahágit maidái dain guovlluin mat leat vuoruhuvvon guohtumiidda. Lassin dábálaš bivdui ferte oažžut lobi báhčít boraspiriid fáhkka diliin mat dahket vaháigiid. Dat lea dehálaš váikkuhangaskaoapmi guohtunguovlluin. 2011 Boraspirešiehtadusas daddjo ahte diekkár guovlluin eai galgga leat boraspiret mat sáhttet dahkat vaháigiid. Muhto nugo dál lea, de ferte vuos duodaštit ahte boraspire lea dahkan vahága, ovdal go oažžu lobi bivdigoahtit boraspiriid mat dahket vahága. Guodohanealáhusat oaivvildit ahte boraspiret guohtunguovlluin leat juo vahátáitta, ja ahte ferte šaddat álkít oažžut lobi báhčít daid.

Nugo namuhuvvon, de lea gonagasgoaskimiid lohku mearriduvvon dásis dahje vel alit. Guodohanealáhusat vásihit dađistaga stuorát váttisvuohan dan ahte masset nu ollu gonagasgoaskimiidda. Sáhtá addot lohpi báhčít gonagasgoaskima mii dahká vaháigiid. Nugo diehtit, de ii leat gonagasgoaskimii mearriduvvon kvohtabivdu dahje eará mudden váikkuhangaskaoamit. Duohta dilis mearkkaša dat ahte dál ii hálddašuvvo gonagasgoaskin albmaládjje.

Iige suohkaniid ja suohkangaskasaš vahátbáhčinservviid ortnet ge oro doaibmamin doarvái bures. Leat beare ollu bivddut mat eai lihkostuva, ja dasto dat eai veahket čilget man ollu vahágit leat šaddan. Dasa leat mánga siva. Vahátbáhčinservvi ásaheapmi lea eaktodáhtolaš, ja dasto šaddá ge daid ásaheapmi oalle soaittáhagas dahku. Stuorámus váttisvuoha oažžut diekkár eaktodáhtolaš ortnegiid doaibmat, leat heajos bálká- ja bargoeavttut. Lea maid váttis nagodit luvvet olbmuid diekkár bargui, go olbmui lea dávjá eará bargu mas lea buoret dienas, ja heajos ekonomalaš buhtadeapmi suohkaniidda gokčat hálddahusgoluid , ja

dasa lassin leat vel láhkamearrádušat (mohtorjohtolatláhka, bivdonjuolggadusat jnv.) mat dagahit garra ja dávjá ipmirmeahtun hehttehusaid vahátbáhčima čadaheapmái. Vejolaš čoavddus sáhtášii leat jus sirdá vahátbáhčima ovddasvástáduša Stáhta luonddubearráigehečču (SNO), mii lea stáhta

meahcegeahčču. Dat čoavddašii buot hástalusaid mat dás ovdalis leat namuhuvvon ja dasa lassin dat sihkkarasttášii vel báikkálaš mieldeváikkuheami, go ohcá buoremus bivdiid báikkálaččat mielde bivdovehkii.

31. ulbmil: Geahpedit boraspireválttisvuodaid guohtoneatnamiin gos eallit guhtot buresdoaimmi reguleremiin, mii guoská ráfáidahttojuvvon boraspiriide

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- oččodit buresdoaimmi boraspirebivddu dábaláš bivddu bokte(kvohtabivdu ja liseansabivdu)
- sihkkarastit dárkilit boraspirelogu muddema liigebivdduin
- bargat oažžut eanet buresdoaimmi boraspirebivddu fáhkka vahágiid oktavuodas (vahátbáhčín)

4.8 Meahcielliid hálddašeapmi/vahágat

Bajimus dási ulbmil norgga meahcielliid hálddašeamis lea sihkkarastit ealliid ja guovlluid gos eallit leat, nu ahte áimmahuššat lunddolaš čivgama ja šládjavalljivuođa. Fuoddoláhka sisttisdoallá obbalaš ráfáiduhttinprinsihpa, man vuolggabáiki lea ahte buot meahcieallit leat ráfáidahttojuvvon. Birasdirektoráhtta mearrida bivdoáiggiid ealliide maid sáhtta bivdit.

Suohkanat leat báikkálaš meahcielliid eiseváldi ja nu leat ge hui dehálaš oassi hálddašeamis, earenoamážit ealga hálddašeamis ja sarvvaelliid vahágiid oktavuodas, ja maid dái smávvaelliid hálddašeamis, nugo njoammiliid, rievssahiid, vuovdelottiid ja čáhcelottiid. Fylkkasuohkana bargu lea sihkkarastit daid meahcielliid ávkástallama mat eai leat áitojuvvon slájat, ja váldobargun lea bagadallat suohkaniid ja riekteomasteddjiid.

Meahcielliid hálddašeapmi lea fáddán Regionála pláνας mii guoská olgoeallimii, meahcielliide ja sáivachceguliide 2014-2025. Bivdu mudde meahcielliid dási ja geahpeda guohtoneatnamiid vahágiid. Bivdu lea árbevirolaččat leamaš dehálaš lassin árbevirolaš eanadollui ja guolásteapmái Romssas. Dat lea hui dehálaš lassiboadus luonddudállodollui. Bivdu lea árbevirolaččat leamaš dehálaš oassi eanadoalus. Dán áiggi gal lea bivdu eanet dego vuoinnasteapmi ja astoáiggi eallin, ja eatnasat eai dárbbas bivdit borramuša dahje dietnasa háhkama várás.

4.8.1 Ealga

Ealggat lasket sakka Romssas, ja dat mielddisbukta mánggalágan deattu eanadollui ja muđuige servodahkii.

Go ealggat borret dálvet beziid, de dat dahká ekonomalaš váikkuhusaid vuovdeoamasteddjiide. Lulli-Norggas gávnojit vaikko man ollu lohkodeaštusat diekkár ekonomalaš vahágiidda. Romssas ii leat čadahuvvon diekkár systemáhtalaš kárten ja vahágiid golloárvoštallan.

Suhpi, skáhpi ja sieđga leat deháleamos borramušat ealgaide, sarvvaide ja vuoveruiguide. Suhpešaddu sáhtta sakka unnat go dađistaga eanet sarvvaelliid dan borret. Suhpi lea dat lastamuorrasorta Romssas mii heive buoremusat roavvaávnasin (skur). Ealggat borret maid ollu skábit ja sieđggaid, muhto dat ii mearkkaš ekonomalaččat nu ollu fylkka vuovdedollui. Man garrasit ealga guohtu eatnamiid ja man viiddis vahágiid dahká, dan sáhtta ealgaguohtuniskkademiin duođaštít. Dat lea unnán dahkkon Romssas.

Ealggat leat eanet ahte eanet billistišgoahtán suoidnespáppaid, earenoamážit dain guovlluin gos lea ollu ealga dálvvi áigge. Ealga dahká stuora vahágiid Málavuoimis ja Beardus, danin go boahtá dohko dálveguohtumiidda mearragátti ránnjásuohkaniin. Danin lea ge hui dehálaš ovttasbargat regionála dásis ealgahálddašemiin. Ealgahivvodaga ferte hálddašit nu ahte nagoda doallat vahágiid maid ealggat dahket eanadollui ja eará servodatárvvuide dohkálaš dásis.

4.8.2 Čuotnjáгат

Čuotnjáгат leat dagahišgoahtán eanet váttisvuodaid ja ekonomalaš deattu Romssa eanadollui. Dat leat áinnas lálli čuotnjáгат mat geavahit gittiid sihke orronbáikin ja guohtumii. Nie dat billistit šaddomássa ja dulbmot šaddoávdnasiid. Dasa lassin dagahit dat guhkesáigásaš vahágiid danin go nu garrasit guhtot gidđagittiid ja čakčagittiid. Dat dagaha eanadolliide liigegoluid go šaddet oastit lassifuođđariid ja dávjjibut ođasmahttet gietti.

Romssas ii lea árbevierrun nu bearehaga bivdit čuotnjágiid. Fylkkamánne sáhtá addit lobi ránes čuotnjágiid bivdigoahtit gitta 15 ovdal bivdolobi dakkár guovlluin maidda lea ráhkaduvvon hálddašanplána. Earáláган čuonjášlájat dahket unnán vahága Romssas.

Mii leat vásihan ahte dain guovlluin gos eanaoamasteaddji suovvá bivdit čuotnjágiid, ja gos bivdu čadahuvvo, geahppu diet váttisvuohta oalle álkit. Galggašii addot lohpi báhcit čuotnjágiid gidđat, danin go dahket vahágiid rašes gidđagittiide. Eanet čuonjábivdu berre eanemus lági mielde dáhpáhuvvat dábálaš bivdoáiggis. Dan sáhtá buoremusat dahkat go eanaoamasteaddji addá bivdinlobi ja vuovdá bivdingoarttaid čuonjábivdui. Berrejit ráhkaduvvot hálddašanplánat čuotnjágiidda dakkár guovlluide gos čuotnjáгат dahket stuora váttisvuodaid eanadollui.

32.ulbmil: Geahpedit vahágiid maid meahcieallit dahket vuovddiide ja suoidnešattuide

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- sihkkarastit nanu guoddilis ealغانáli
- geahpedit guohtunvahágiid maid čuotnjáгат dagahit

4.9 Eanaresurssat ja oktasaš buriid buvttadeapmi

4.9.1 Kultureatnamat ja kulturmuittut

Romssa kultureatnamiin dovdo guhkes áiggi ássan ja viiddis guohtungeavaheapmi. Mánngabealálaš ja girjás kultureatnamat leat buori birrasa rámmat, gos sihke báikki ássit ja mátkkáláčat sáhttet čohkket vásáhusaid ja vuoinjastallat. Eanadoalu kultureatnamiid lea dehálaš seailluhit sihke kulturhistorjjálaš ja biologalaš eatnatvuoda dihte, ja dan dihte go dat sáhtá leat ekonomaláčat ávkin ealáhusovddideapmái ja mátkkealáhusaide. Jus eanadoalu kultureatnamiid árvvu galgá nagodit doalahit, de ferte ain jođihuvvot eanadoallu dain báikkiin, daid ferte dikšut ja áimmahuššat.

Kulturmuittut leat luottat maid mii olbmot guođdit. Visttit, hávdesajit, viessoduktásajit ja eará dološ dinggat mitalit olbmuid eallimis ja doaimmain áiggiid čađa. Juohke jagi jávket sullii proseanta kulturmuittut dán riikkas. Našuvnnalaš mihtomearri lea ahte diet jávkan ii galggaše leat eanet go 0,5 % juohke jagi. Juohke kulturmuittu mii jávká, jávkada oasi min kultuvrras ja historjjás. Ollu kulturmuittut leat eanadoalu kultureatnamiin ja danin lea ge eanadoallu hui dehálaš kulturmuittuid seailluheaddji.

Mađi eanet duohtadit luonddu dan láhkái ahte dat ii šat boade ruovttoluotta álgodássái, dađi eanet hástaleaddjin šaddá hálddašit eatnamiid luonddu- ja kulturárvvuid. Mii fertet hálddašit eatnamiid stuora riggodahkan servodaga ovddideamis, dan láhkái ahte suodjalit ja viidéseappot ovdidit eatnama kvalitehtaid guhkesáigásaš jurddašeamis, vai maiddái boahttevaš buolvvat galget sáhttit eallit eatnamis ja eatnama riggodagain.

Eanadatkonvenšuvdna deattuha ahte eatnamat leat oktasaš resursa ja oktasaš ovddasvástáđus. Eatnamiin gávdnojit nu mánnggaláган árvvut ja resurssat – kultuvrralaš, ekologalaš, sosiála ja ekonomalaš. Dávjá leat iešguđetláган beroštumit čadnon dasa movt eanariggodagaid galgá ávkin atnin. Almmolaš hálddahasain, organisašuvnnain ja priváhta olbmuin ja ásahusain ferte leat lagas ovttasbargu. Dat leat eaktun dasa ahte nákcet giedahallat eatnamiid valljugas árvvuid nanu guoddi vugiin.

Ođđáigásaš jodiheapmi dagaha ahte eandalii doalu lagas kulturmuittut sáhttet vaháguvvat ja billašuvvat. Suohkanat

ferite šaddat mihá čeahpibut geavahit Askeladden kulturmuittodoaimma, sihkkarastin dihte ahte eanadoallu ii čuoze ráfáidahttojuvvon kulturmuittuide. Buot áššit mat gusket goaivumiidda/eatnamiid čázehuhttimii, ođđasis gilvimii, ja mašinnaiguin čuollamii ja vuovdegilvimii galget árvoštallojuvvot kulturmuitoárvvuid ektui. Regionála kulturmuithálddašeami galgá beassat buktit cealkámuša diekkár áššiin, gč. johtočállosa M-19/97 ođđasis gilvima birra ja 25.06.2013 lánkanjuolggadusa doarjagiid birra mat juolluduvvojit eanadoalloeatnamiid čázehuhttimii.

Kulturmuithálddahus leat oalle unnán čohkkejuvvon dieđut meahcceeatnamiid kulturmuittuid birra. Válidosivan dasa lea ahte dat guovllut eai válđojuvvon mielde dan viiddis ekonomalaš kártadoaimmahat registreremii mii čadahuvvui 1980-logus. Lea dárbu registreret meahcceeatnamiid kulturmuittuid.

Maiddái Romssas lea stuora hástalussan nagodit doalahit kultureatnamiid rabas eanamin, nugo eará guovlluin ge dán riikkas. Go eatnamat vuovdiluvvet, rievda eatnamiid govva ja diekkár dinggat go kulturmuittut eai šat oidno. Lea dehálaš joatkit dakár doarjjaortnegiiguin go SMIL (Spesielle tiltak i landbruket/ Earenoamáš doaimmat eanadoalus) ja RMP (Regionalt miljøprogram/Regionála birasprográmma), danin go dat veahkehit válđit vára eanadoalu kulturmuittuin ja kultureatnamiin.

Eanadoalus leat guhkes árbevierut ja čiekŋalis ruohttasat dárú kultuvrras. Visttit ja šiljut leat dehálaš elemeanttat kultureatnamiin, dat oktiibuot leat Romssa earenoamáš kultureatnamat

gos ollu olbmot buolvvaid čada leat viežžan birgejupmái sihke mearas ja eatnamiin. Visttit main ii šat jođihuvvo eanadoallu, ceaggájit dávjá divukeahtta ja misket. Dat čájeha billašumi ja unnán eallindoaimmaid. Lea dárbu divodišgoahtit ja bajásdoallat eanadálodoaluid oassin kultureatnamiid seailuheamis. Ferte árvoštallat válđit atnui visttit mat dál leat ávdimin, ovdamearkkadihte iešguđetlágan lassiealáhusaide. Jus baicca heiveha visttit ođđa atnui, dan sadjái go gaikkodit daid ja hukset ođđasis, de seailuhivččii dehálaš elemeanttaid eanadallodálu birrasis, ja seammás maid suodjala kultureatnamiid. Dát leat árvoháhkkan guoros eanadoallovistiin. Lassin dasa ahte válđit boares visttit ođđa atnui, lea maid dárbu suodjalit muhtun välljejuvvon visttiid manjit áiggiide, mat leat dahje mat leat leamaš eanadoalus.

Lea buorre go eanadoallu lea fárus suodjaleamen ja bajásdoallamin eanadoalu kulturmuittuid. Dat sáhtta addit eanadoalu visttiide liige dimenšuvnna. Lea movttiidahtti viidásit suodjaleapmái go oázžu dieđuid dálú historjjá birra. Lea dárbu oázžut eanet máhtu ja gelbbolašvuoda eanadoalu dáluid kulturmuitoárvvuid birra.

Maiddái eai-ávnnaslaš kulturmuittut mat gullet eanadollui leat dehálaš árvvut. Árbemáhttu ja dološ giehtaduodjeteknikat leat miellagiddevaččat. Dat lasihit máhtu ja vásáhusaid.

Ovttas regionála kulturmuithálddahusain sáhtta bargogahtit ráhkadit kulturbálgáid maid sihke eanadallodállu ja gilli muđui sáhtta geavahit aktivitehtafálaldahkan. Dat lea maid dehálaš álbmotdearvvašvuoda dáfus.

33.ulbmil: Válđit vára kultureatnamiid árvvuin, ja dahkat kultureatnamiid ja kulturmuittuid resursan giliid ealáhusovddideamis

Ulbmila galgá olahit dán lánkáii

- háhkat buoret obbalašgovva mii čájeha eanadoalu deháleamos kultureanaárvvuid ja geavahit dan plánenbargguin
- válđit vára eanadallodáluid vistebirrasiin oassin gili kultureatnamiidda
- sihkkarastit kulturmuittuid/kultureatnamiid áimmahuššama
- geavahit kultureatnamiid resursan eanadollui ja giliealáhusaide

4.9.2 Meahci geavahit astoáiggedoaimmaide ja álbmotdearvvašvuhtii

Lassin guohtumii ja vuovdedollui, mii lea árbevirolaš eanadoalu meahccegeavaheapmi, de leat ollu eará vejolašvuodát čadnon meahcceatnamiidda. Romssa viiddis meahcit leat allaárvosaš mátkkoštanguovllut eanas olbmuid. Go láhčá dili nu ahte ain eanebut sáhttet geavahit mehciid, de sáhtta maid eanadoallu dakko bokte lasihit árvoháhkama. Dat sáhtta leat ovdamearkkadihte Šilljui boahin fálaldat, bivdoturisma ja mátkeealáhus.

Láhčit dili nu ahte oallugat sáhttet meahcástallat

Meahcástallan sáhtta leat iešguđetlágan beroštumiid riidoágga. Lea dehálaš láhčit dili nu ahte ollugat sáhttet meahcástallat, muhto dan čuovvumuš lea ahte meahcci geavahuvvo eambbo go dál. Jus olbmot eai beroš elliin mat leat guohtumiin, eai govčča verráhiid dahje eai beroš atnit beatnagiid báttis, de dat sáhtta muhtun guovlluin šaddat noadđin ealáhussii. Beatnagat mat juogaman sivas ruhttet luovos guohtuneatnamiin, sáhttet dagahit stuora vahágiid elliide. Seammás go láhčá dili nu ahte eanet olbmot galget sáhttit meahcástit, de lea maid dehálaš

juohkit dieđuid dan birra ahte dain guovlluin jodihuvvon ealáhusdoaimma ja šibitdoallu. Ferte oazžut sadjái suohkana šilttaid mat muitalit ahte lea juohkehačča iežas ovddasvástáduš jus bisána fievrui guohtunáiddiid siskkobeallái, ahte beatnagat galget leat báttis, makkár eallit ja šibihat leat guohtumin dan guovllus ja movt galgá láhttet go deaivvada daid elliiguin/šibihiguin. Vázzi olbmot geat gávdnet roasmme-huvvan/jápmán elliid, ávžžuhuvvojit dieđihit dan eanadoallái dahje boazodoallái. Mađi eanebut vánddardit mehciin, dađi stuorát vejolašvuolta lea fuobmát roasmme-huvvan/jápmán elliid. Diehtujuohkinšilttas ferte leat su telefunnummar geas leat eallit/šibihat dan guovllus. Dasa lassin fertejit dieđut bid-
dojuvvot sosiála mediaide, nehttii ja aviissaide.

Go ráhkada vázzinbálgáid jna., de fertejit ráhkaduvvot vuogas báikkiide verráhat meahcceáiddiide. «Smávva verráhat» dahket friddja vádjoleami vejolažžan, muhto hehttejit elliid gávdnamis geainnu olggos. Go ásahuvvojit stuorit ja smávit bartaguovllut guohtunguovlluide, de ferte vuhtiiváldit elliid mat doppe guhtot. Áiddiid ja verráhiid ceggema vázzinbálgáide ferte čielggadit vuos singuin geat geavahit guovllu guohtumiidda.

34. ulbmil: Unnit riiddut gaskal eanadoalu ja álbmoga meahccegeavaheami

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- láhčit dili nu ahte eatnagat sáhttet geavahit mehciid

Lassi árvoháhkan bivduin, urtasiiguin ja murjjiiguin

Bivdovuogitvuodát gullet eanaoamasteaddjái. Lea dehálaš ahte lea buorre ovttasbargu eanaoamasteddjiid meahcceservviid gaskkas, ja buorre organiseren, vai nákke lasihit smávvaelliidbivddu ja sáivaguolásteami. Lea stuora hástalus čađahit smávvaelliidbivddu guovlluin gos leat ollu smávva opmodagat, ja gos eai leat organiseren bivdokoarttaid vuovdima. Eanaoamasteddjiin soaitá leat unnán beroštupmi diesa, danin go dain smávva eanabihtáin lea unnán ekonomalaš árvu gudesge. Lea dárbu nannet meahcceservviid organiserema Romssas.

murjjiid ja guobbariid dahje ráhkadit dain vaikko makkár gávpeborramušaid. Dál lea hui áige-guovdil ovddidit odđa buktagiid luondduávdnasiin, ja maiddá čoađgit šattuid ja ráhkadit dain smávit hivvodaga borramušaid. Dat lea oassi báikkálaš biebmobuvttadeamis ja árbevirolaš borramušaid ráhkadeamis. Meahccemuorjjiit sisttisdoallet stoffaid maid áinnas háldit geavahit luonddumedisiinnaide ja kosmetihkii. Dát leat ealáhusat mat sáhttet ollu viiddiduvvot ja davvi norgga resurssaid sáhtáši buorebut geavahit ávkin.

Leat buorit vejolašvuodát gávppálaččat jodihit Romssa meahccevalljodagaid, nugo obbanaga vuovdit urtasiid,

35. ulbmil : Lasihit smávvaelliidbivddu árvoháhkama

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- oktiordnet eanaomasteddjiid vai buorebut sáhtá geavahit smávvaelliidbivddu árvoháhkamii

Suodjaluvvon guovlluid geavaheapmi

Manemus jagiid leat čalmmustahtán dan ahte álbmotmeahcit ja eará suodjaluvvon guovllut galget leat vuodđun vásáhusturismii ja nu lasihit báikkálaš servodagaid árvoháhkama. Álbmotmeahcit leat gessojuvvon našuvnnalaš dási politihkkii sihke mátkeealáhusaid ja nanu báikkálaš servodatovddideami dáfus. Oassin dán bargui, leat ásahuvvon ortnegat suohkaniidda main leat álbmotmeahcit ja giliide main leat álbmotmeahcit. Romssas leat mánga suohkana main leat álbmotmeahcit, ja dasa lassin lea Ráisa nammaduvvon álbmotmeahccegillin.

Giliid-, aktivitehta – ja vásáhusturisma lea oassi eanadoalus. Aktivitehta- ja vásáhusturisma lea eahpitkeahhtá stuorrumin ealáhusan Romssas, ja dat buktá ollu vejolašvuodaid eanadolui. Suodjaluvvon guovllut addet arvat stuorát vásihanárvvu. Álbmotmeahcci dahje suodjaluvvon guovllu steampil nanusmahtá dien dovddu. *Eanadoallu ferte searvat suodjaluvvon guovlluid gávppálaččat jođiheapmái.*

36. ulbmil: Eanadoallu ferte maid searvat dasa ahte oážžut suodjaluvvon guovlluid geavaheamis eanet gávppálaš ávkki

Ulbmila galgá olahit dán láhkái

- nannet eanadoalu ja suodjalaneiseválddiid ovttasbarggu mii guoská suodjaluvvon guovlluid gávppálaš geavaheapmái

4.10 Servodatsihkarvuohta ja eanadoalu gearggusvuohta

Buvttadit doarvái, mánggalágan oadjebas borramušaid main lea buorre kvalitehta, dat lea deháleamos bargu maid eanadoallu bargá servodahkii. Dat ahte áiggis áigái lea doarvái oadjebas biebmuvuohta, lea oassi min našuvnnalaš gearggusvuodas.

4.10.1 Biebmosihkarvuohta

Buvttadit doarvái, mánggalágan oadjebas borramušaid main lea buorre kvalitehta, dat lea deháleamos bargu maid eanadoallu bargá servodahkii. Dat ahte áiggis áigái lea doarvái oadjebas biebmuvuohta, lea oassi min našuvnnalaš gearggusvuodas.

Biebmosihkarvuohta giedahallojuvvon dávjá diehttelas áššin Norggas, vaikko vel lea ge ollu eahpesihkarvuohta máilmmi biebmobuvttadeamis. Statistihkka ja áiggi mearkkat čájehit

ahte eanadoalloeláhus lea mannamin maŋos Romssas. Boahte áiggi hástalus lea váldit vára «kritihkalaš mássas» mii guoská báikkálaš industriijai. Dat sáhtá váikkuhit dasa maid movt dát fylka sáhtá leat veahkkin doalahit našuvnnalaš biebmohkarvuohta. Eanadoalu váldoguovlluid kárten lea dán geahččanbáikkis hui ávkkálaš reaidu mainna sihkkarastá boahiteaš biebmobuvttadeami fylkkas, gč. kap. 4.4.2 Eanasuodjaleapmi.

4.10.2 Biebmooadjebasvuohta

Oadjebas biebmuvuohta mearkkaša dan ahte lea buorre bearráigeahčču mii guoská biebmovuohtasid buvttadeapmái, vai olbmot eai buohccá go borret biepmu. Biebmooadjebasvuohta fágalaš ovddasvástideaddji Norggas lea Biebmoobearráigeahčču.

Oadjebas biepmu buvttadeapmi lea eaktun ealli eanadoallo- ja biebmosuorgái Norggas. Go čadat buvttaduvvo oadjebas biepmu, de dat ásaha oadjebasvuoda ja sihkkarastá biebmajođu ja nanne dan ahte lea dárbu ealli eanadollui. Dál lea dilli nu ahte norgga márkanat vásihit dadistaga garra- sit gilvu máilmmimárkaniin, ja danin lea oadjebas biepmu buvttadeapmi, mas lea alla kvalitehta, ja man vuodđun lea buorre šaddo- ja šibitdearvvašvuolta ja buresbirgejeaddji šibihat, dehálaš gilvofáktor olles norgga biebmobuvttadeamis.

Norggas lea dakkár dilli ahte biepmuin leat arvat unnit amas- stoffat ja njoammustoffat, go bálldastahtá eará riikkaiguin. Lea dehálaš sihkkarastit buriid bargovugiid ja čorges dili olles biebmobuvttadangeainnus, ja deattuhit buriid eastadando- aimmaid ja gearggusvuoda, vai nagodit doalahit ná buori biebmodili. Olles biebmobuvttadangeainnus galgá sáhttit guorrat borramušaid ráhkadeami gitta álgoávdnasa rádjái.

Eanadoalu priváhta, smávit čáhcerusttegat, nu maiddá doalu gáldot, leat earenoamáš hástalusat biebmooadjebasvuoda ektui. Ollu eanadoaluin eai leat dál buhtistanbiargasat ja dárbbalaš eastadanhoiddut mat sihkkarastet jámma doar- vái buori čáhce kvalitehta. Diekkár čáhcegálduide sáhtá maid golgat duolva čáhci. Berre čalmmustahttit diehtjuo- hkima ja bagadallama, vai sihkkarastá oadjebas čáhceboáđu eanadoalloalduide.

Eanadoalu kvalitehtasystema (KSL) gokčá buot lágan biebm- obuvttadeami norgga eanadoalloalduin, ja bidjá gáibádusaid dasa movt buvttadeapmi galgá čadahuvvot ja maid galgá dokumenteret. Kvalitehtasystema barggu vuodđun leat gáibádusat mat lágain ja láchkaásahusain leat biebmobuvtta- deapmái, elliid buresbirgejupmái ja birasberoštumiide. Das leat maid muhtun liigegáibádusat maid eanadoalloaláhus ieš lea defineren. KSL fáttmasta maid gáibádusaid mat leat bargobirrasii, nu maiddá dearvvašvuolta, biras ja sihkar- vuolta (HMS), man birra lea eanet dás vuolábealde. Ortneha hálldaša Matmerk.

4.10.3 Eanadoalloaláhu dearvvašvuolta, biras ja sihkarvuolta

Buorre bargobiras lea buorre investeren mii lea ávkin juohke fit- nodahkii ja ealáhusbargái, ja dat lea buorre servodatekonomiija. Eanadollui mearkkaša dat ahte ferte vuoruhit systemáhtalaš HMS- barggu, sihke obbalaččat ealáhusas ja maiddá juohke eančil dálldoalus. KSL bidjá gáibádusaid earet eará bargobir- rasii, masá gullá maid dearvvašvuolta, biras ja sihkarvuolta, ja hukse gáibádusaid mat leat bargobiraslágas.

Buollineastadeapmi

Eanas buollimiid sivva eanadoalus lea ahte juoga lea boastut el-rusttegiin ja ahte el-rusttegat leat boastut geavahuvvon. Lea hui dehálaš čadat bearráigeahččat doallovisttiid elektrihkalaš rusttegiid, vai nagoda geahpedit buollinvahágiid, ja seammás ferte leat buorre máhttu buollima birra eanadoalus. Odđa jodihanvisttiid huksemiid oktavuodas ferte suohkan vea- hkehit oážžut áigái buori sihkarvuoda sihke olbmuide ja elliide. Dan dahká go dohkálaččat hálldaša sihke plánaosi ja teknihkalaš oasi plána- ja huksenlágas.

Sihkarvuolta ja boandda dearvvašvuolta

Eanadoallu lea dakkár bargobáiki gos lea álo várra ahte sáht- tet dáhphuvvat lihkuhisvuodát ja váralašvuodát mat dagahit bargiide ámmátvigiid. Eanadoallu ovddasta sullii 3 % Norgga bargoolbmuin, muhto sullii 20 % jápminlihkuhisvuodain dáhphuvvet eanadoalus. Eanadoallu lea dan dáfus earenoamáš dilis ahte ii leat dušše bargoaddi ja bargi geat sáht- tet geavvat lihkuhisvuhtii. Dállodoalus ássat dávjá eanebut, ja danin ferte sihkkarastit maiddá doalu eará bargiide, mánáid, náittosbeallelačča ja gussiid sihkarvuoda. Lihkuhisvuodát mat dávjá dáhphuvvet leat gahččanlihkuhisvuodát, ja go soardá iežas mašiinnaid ja biergasiid giedahallamiin ja lihkuhisvuodát maid sivalaččat leat gusat, vuovssat dahje heasttat.

Rumašbákčasat ja psykalaš váttut leat maid dehálaš bealit boandda dearvvašvuoda dilis. Eanadoalu HMS- bálvalusas lea máhttu ja gelbbolašvuolta eastadit lihkuhisvuodaid eanado- alus ja čalmmustahttit boandda dearvvašvuoda. Sihkarvuolta ja boandda dearvvašvuolta lea maid dehálaš KSL-systema oassi juohke eanadoalloaláhus.

4.10.4 Elliid čálgu

Buorre elliid čálgu lea iešalddis juo mihttomearri, ja dat lea buorre servodahkii ja buorre ovdamunni eanadollui márkangilvuvuin.

Elliid čálgu árvoštallojuvvo obbalaččat leat buorre Norg- gas. Internašuvnnalaš oktavuodain leat Norgga lágat mat gusket elliid čálgu hui alla dásis. Vaikko vel lea ge nu, de leat ankke ain muhtun hástalusat mat gusket elliid buori dillái eanadoallobuvttadeamis. Earet eará lea diedihuvvon ahte sihke sávzzaid ja bohccuid lohku mat jávket guohtu- miin lea lassánan, ja leat ollu hástalusat mat gusket norgga šibitdoalu jodihanmálla siskkáldasstruktuvrii. Lea dehálaš oážžut Biebmobearráigeahču čuovvolit dieid beliid, vai sih- karastá elliid čálgu.

Elliid eallindilli lea ealáhusa ja šibitdoalli ovddasvástádus. Lea dehálaš ahte šibitdoallit deattuhit dan ahte elliin galgá leat buorre dilli. Dárbbasuovvo buorre máhtolašvuolta go galgá

elliid dikšut bures. Lea dárbu sihkkarastit buriid gealbofálaldagaid mat gusket eanadoalu šibitbuvttadeapmái

Biebmobearráigeahčču ja elliidsuodjalanlávdegottis čadahit jámma bearráigeahču buot doaluin gos leat šibihat, sihkkarastin dihtii ahte elliin lea buorre dilli. Doalut mat dárbbasit veahki šibihiid dearvvašvuhtii, sihkkarastojuvvojit lassiveahki

4.10.5 Gearggusvuohhta

Geassemánu 23. beaivvi 2000 lága ulbmil, mii lea dearvvašvuhtii ja sosiála dillái guoski gearggusvuoda birra, lea suodjalit álbmoga eallima ja dearvvašvuoda ja váikkuhit dasa ahte dárbbaslaš dearvvašvuodaveahkki ja sosiála bálvalusat leat gávdnamis álbmogii soađi áiggi ja heahhtediliin ja roasuin ráfiáiggi. Ollu eará lágat ja lánkaásahusat leat huksejuvnon diesa. Lánkaásahus mii guoská gearggusvuodaplánu ja gearggusvuodabargguid gáibádussii (2001) gáibida suohkaniid ráhkadit gearggusvuodaplána ja čadahit gearggusvuoda plánu barggu. Lea dehálaš sihkkarastit dan ahte eanadoallu vuhtiiváldojuvvo báikkálaš ja regionála gearggusvuodaplánain.

Romssa fylkkas leat stuora hástalusat jus dáhpáhuvvat roasut nugo dulvi, uđas, áhpedássi lohtana jnv. Stuora dulvi mii lei siskkit Romssas 2012:s dagahii stuora vahágiid gilvojuvnon eatnamiidda, johkacakkiide, vuvddiide, geainnuide ja šalddiide. Uđđasat, dulvvit, geainnut maid dálvet šaddá giddet sáhttet dagahit váttisin fievrredit mielkki, oažžut šibitdoaktára boahit dahje nagodit jáddadit dola jus buolli-goahká. Diekkár dáhpáhusat sáhttet maid čuohtat elfápmui, čáhcai ja telefuvdnii, ja de sáhttet šaddat váttisvuodasat jus golgagoahká nuoskkideapmi duvttain dahje dieselvuorkkás. Dat sáhtta čuohtat biebmosihtkarvuhtii, biebmoadjebasvuhtii, dállođalu sihtkarvuhtii ja omiid dearvvašvuhtii. Lea hui dehálaš oažžut dákkár mállet dáhpáhusaid mielde dállođalu gearggusvuodaplánii.

Dulvvit maid leat vásihan Romssas maŋemus jagiid, ja dálkeinnostusat mat gusket dálkkádagaid nuppástuvvamii, dáidet dagahit eanet čáhcejođu jogaide boahhtevuodas. Danin lea ge dárbu sihkkarastit eanadoalloeatnama. Dál ii leat NVE vuoruhan sihkkarastit eanadoalloeatnamiid. Dan gal fertet oažžut rievdat.

37. ulbmil: Buorre biebmosihtkarvuohhta, oadjebas biebmui, sihtkarvuohhta doaluin ja buorre dilli Romssa eanadoalu šibihiin

Ulbmila galgá olahit dán lánkái

- sihkkarastit ahte hálddašapparáhtas bohtet čielga dieđut
- sihkkarastit ahte fylkkas ráhkaduvvojit oadjebas biepmut
- fokuseret eanadoalu dearvvašvuoda, birrasa ja sihtkarvuoda
- fokuseret buori šibitdearvvašvuoda
- bearráigeahččat ahte lea buorre gearggusvuohhta eanadoalu dáluin ja oaidnit eanadoalu veahkin gearggusvuoda oktavuodas

5 ORGANISEREN JA MIELDEVÁIKKUHEAMI LÁHČIN

Oamit guohtumin Báhcavuona soahkevuvddiin. Govva: Romssa fylkkamánni

Stivrenjoavku

Stivrenjoavkkus leamaš bajemusdási ovddasvástádus bargat eanadoalu regionála plánain.

Stivrenjoavkkus leat mielde fylkkasuohkana politihkalaš jodihangoddi, Romssa Fylkkamánni ja ealáhusa ovddasteaddjit:

- Kari-Anne Opsal, plána ja ealáhusa fylkkaráđđi/Willy Ørnebakk, ealáhusa fylkkaráđđi (19.3 2013 rájes)/Line Miriam Sandberg, ealáhusa, kultuvrra ja dearvvašvuoda fylkkaráđđi (08.01.14 rájes)
- Svein Ludvigsen, Romssa Fylkkamánni/Bård M. Pedersen, veahkkefylkkamánni
- Asgeir Slåttnes, Romssa Boanddaidsearvi
- Margrethe Wikran, Romssa Boanddaid- ja smávvaluoaluidsearvi
- Bitten Hanstad, Allskog BA

Prošeaktajodiheapmi

Prošeavtta jodihangottis leamaš ovddasvástádus digaštallat barggu ovddosjodu ja čállingotti evttohusaid ja buktit ávžžuhusaid stivrenjovkui. Prošeavtta jodihangottis leat mielde Fylkkamánni eanadoalodirektevra ja plánaossodaga direktivevra, ja Romssa fylkkasuohkana plánaossodaga ossodatjodiheapmi:

- Marianne Vileid Uleberg, gaskaáigásaš eanadoalodirektevra (gitta juovlamánu 1. b. 2012)/Berit Nergård Nyre, eanadoalodirektevra, Romssa Fylkkamánni
- Per Elvestad, plánaossodaga direktivevra, Romssa Fylkkamánni
- Stine Larsen Loso, plánaohavda, Romssa fylkkasuohkan/Synnøve Lode, plánaohavda (Stine Larsen Loso sadjásaš njukčamánu 26. beavvis 2013- njukčamánu 25. beaivái 2014).

Čállingoddi

Čállingoddi lea čuvvon olles proseassa eanadoalu regionála plána barggus, ja lea ráhkadan vuoddomateriála plánabargui ja plánaevttohusaid. Dasa lassin lea leamaš čállingotti ovddasvástádus ráhkkanahhtit áššiid ja gohččut čoahkkimiidda čállingottiin – ja prošeavtta

jodihanjoavkkuin ja stivrenjoavkku čoahkkimiidda. Čállingottis leat mielde Romssa Fylkkamánni ja Romssa fylkkasuohkana bargit. Fylkkamánni ovddasteaddjit leat Arve Kleiven, Marianne Vileid Uleberg ja Lill-Hege Nergård, ja fylkkasuohkana ovddasteaddjit leaba Kjetil Helstad ja Synnøve Lode.

Referánsajoavku

Lea ásavuvvon referánsajoavku mas leat eanadollui guoskevaš ealáhusovddidan regionála bargoguoibmevuoda NHO, LO ja Økoprof Nord ovddasteaddjit. Referánsajoavku lea čadat ožžon dieđuid bargojodu birra, ja lea leamaš ráđdeaddi orgána prošeavtta jodiheđđjiide ja stivrenjovkui plánabarggus.

Fáddájoavkkut

Lea ásavuvvon fáddájoavkkut mat leat buktán oaviliid iešgudetge fáddásurggiide maid plána giedahallá. Joavkkuin leamaš fárus olbmot geat ovddastit iešgudet dási hálddahasas, eanadoalloealáhusas, eará áššáiguoskevaš ealáhusain ja fágaolbmot geain lea njunušgelbbolašvuoha iešgudege fágasuorggis.

Mieldeváikkuheapmi

Bargu regionála plánain lea leamaš guovtti bargooasis. Vuosttaš oasis ráhkadeimmet plánaoprográmma, maid Fylkkaráđđi dohkkehii geassemánu 17. beavvi 2013. Nuppi bargoaiggis ráhkadeimmet iešalddis eanadoaloplána ja dasa gullevaš doaimmaprográmma.

Dat mii proseassain lea oktasaš, lea ahte leat čalmmustahtán mieldeváikkuheami. Plánabargu lea čuvvon plána- ja huksenlága gáibádušaid mat gusket regionála mieldeváikkuheapmái. Viiddis mieldeváikkuheapmi ja searvan lea deattuhuvvon juo plánabarggu álggu rájes. Go leat välljen olbmuid stivrenjovkui, prošeavtta jodiheapmái, čállingoddái, referánsajovkui ja fáddájoavkkuide, de leat ohcan olbmuid mat gokčēt hui viiddis beroštumiid.

Lea čadahuvvon diehtojuohtin- ja dialogačoahkkimat referánsajoavkkuin, suohkaniiguin ja regiovdnaráđiin.

MIELDDUS 1 STÁHTUS JA OVDÁNANMEARKKAT

Návet Ivgu dálveeatnamiin. Govva: Alf Bjerås

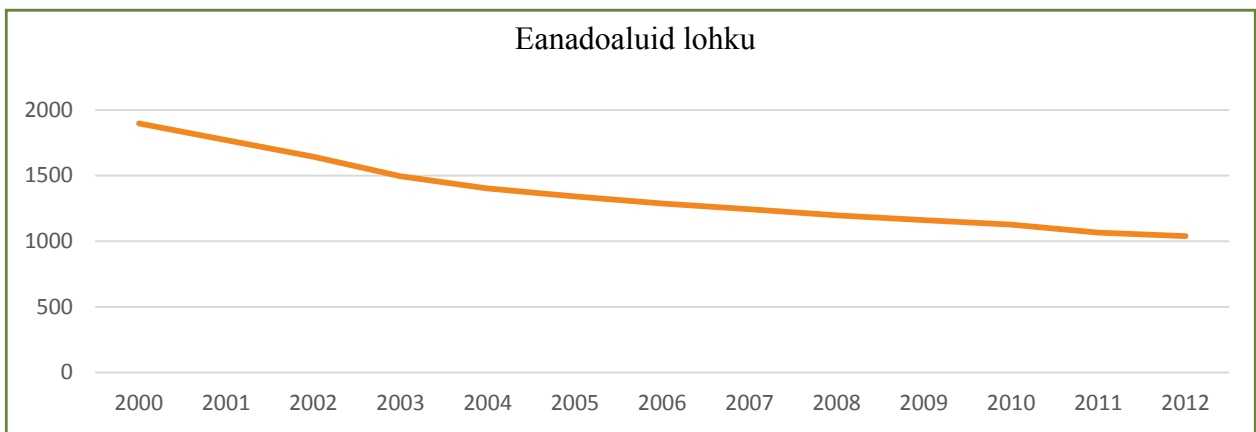

Dát mielddus čájeha Romssa eanadoalu ovdáneami stáhtusa maŋemus 10 jagi (birrasii 2002-2012).

1. Eanadoallu

Eanadoallu lea čadahan viiddis struktuvrralaš rašonaliseremiid maŋjel nuppi máilmmisoađi. Maiddái Romssas lea doaluid lohku, main ain jodihuvvo eanadoallu, njiedjan juo guhkes áiggi, nugo muđui riikkas. 2002 rájes lea eanadoaluid lohku fylkkas,

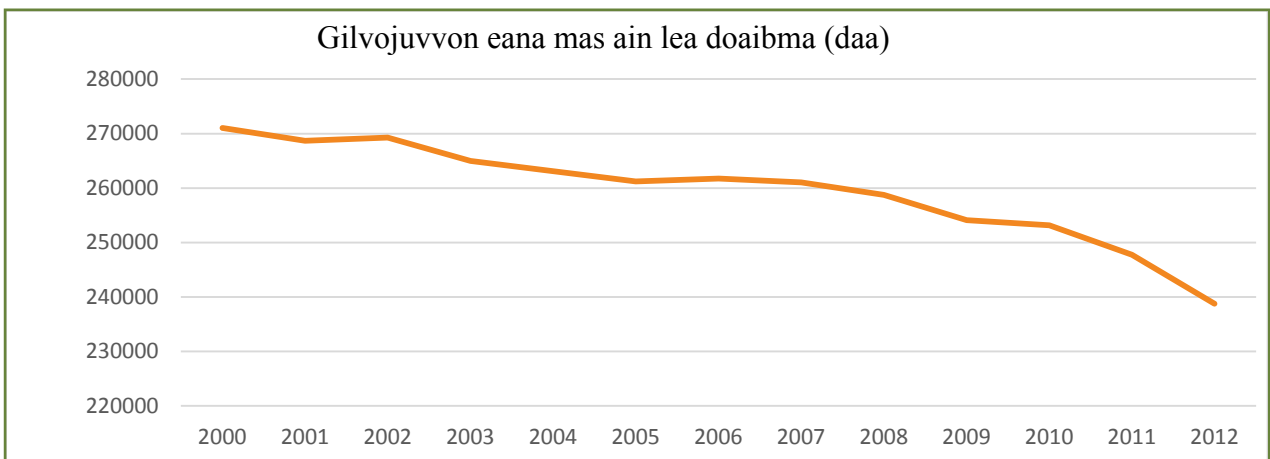
mat ain jodihuvvojit, njiedjan 37 %, 1643 doalu rájes gitta 1040 dollui 2012:s (govus 1). Obbalaččat riikkas lea njiedjan leamaš 25 %. Seamma áigodagas lea ollu buvttadeamis bisuhuvvon, muhto maiddái dan dáfus dovdo njiedjan.

Govus 1. Eanadoaluid lohku main ain lei doaibma Romssas 2000-2012 áigodagas.

Vaikko vel eanadoallit mat ain barget doaluin, leat váldán ollu heaittihuvvon báikkiid gilvojuvvon eatnamiid atnui

láigoeanamin, de leat 11 % eanadoalloareálain Romssas heaittihuvvon 2002 rájes (govus 2).

Govus 2. Man ollu daa gilvojuvvon eana lei ain eanadoalus Romssas áigodagas 2000-2012.

Árvoháhkkan ja barggaheapmi

Oktiibuot buvttadandietnasat Romssa eanadoalus ledje 2009:s sullii 700 miljoynna ruvnno, ja oktiibuot árvoháhkkan Romssa eanadoalus lassánii 285 miljoynnas 2004:s gitta 300 miljoynna ruvdnui 2013:s (NILF-notáhtta 2010-5, NILF 2013). Dáin loguin lei stuorámus lassáneapmi sávzadoalus, vaikko vel sávzalohku njiejai ge bures 59 000 sávzzas gitta birrasii 52 000 sávzii. Mielkebuvttadeami árvoháhkkan njiejai veaháš seamma áigodagas.

Eanadoalu barggaheapmi Romssas njiejai 2004 rájes 2013 rádjái 1783 jahkebarggus, 1169 jahkebarggu rádjái.

Lassin dasa ahte eanadoallu háhká árvvuidd ja barggaheami dán guovllus, de váikkuha dat ealáhus maid eará ealáhusaide árvoháhkama ja barggaheami. Dat boahtá das go eanadoallu dárbbasa gálvvuidd ja bálvalusaid eará ealáhusain, ja go

eanadoallu buktá ollu buktagiid biebmogálvoindustriijai. Biebmogálvoindustriija mii guoská Davvi-Norgga eanadollui, ja muđui ge riikkas, ovdánii obbalaččat hejot 2004 – 2009 áigodagas, go geahččá barggaheami loguide, muhto Romssas lei buore ovdáneapmi, go bargiid lohku lassánii 891 bargis 915 bargái.

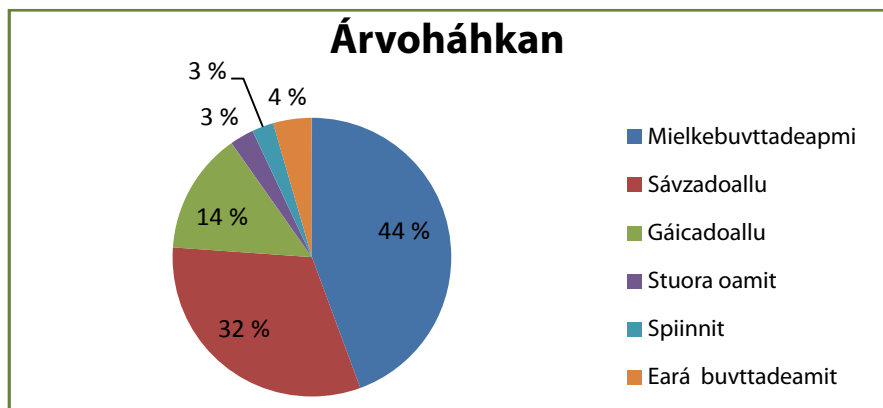
NILF dieđuid vuodul (notáhtta 2005-8) sáhtta rehkenastit barggahanmultiplikatora mii lea 1,4, mas vuhtiiváldá gollanváikkuhusaid Romssas. Dat mearkkaša ahte go eanadoalu bargguin ledje 1169 olbmo 2013:s, de dat dagaha 468 bargosaji eará ealáhusaide, ja oktiibuot 1637 bargi Romssas, sihke njuolga eanadoalus ja maiddái eanadoalu bokte eará ealáhusain. Mii guoská buvttadanárvvuide maid eanadoallu buktá eará ealáhusaide, de lea dát multiplikatora Romssas sullii 1,8. Dat mearkkaša ahte oktiibuot árvoháhkkan dán fylkkas, juogo njuolga eanadoalus dahje eanadoalu bokte, lei sullii 540 mill. kr jagis 2013.

Tabealla 1. Árvoháhkkan ja barggaheapmi Romssa eanadoalus (njuolga dahje eanadoalu bokte) 2004, 2009 ja 2013.

	2004	2009	2013
Buvttadandienas Romssa eanadoalus (mill kr)		700	
Árvoháhkkan (mill kr)	285	306	300
Barggaheapmi	1783	1411	1169
Barggaheapmi biebmogálvobuvttadeamis mii guoská eanadollui	891	915	
Barggaheapmi (njuolga + eanadoalu bokte)	2496	1975	1637
Árvoháhkkan (njuolga+eanadoalu bokte) (mill kr)	513	551	540

Romssa eanadoalu árvoháhkkan 2013:s lei 296 230 497 kr. Stuorámus buvttadeapmi lei šibitdoaluin nugo sávzadoalus, stuoraopmedoaluin ja gáicadoalus (govus 3). 2013:s

lei mielkebuvttadeapmi 44 % Romssa eanadoalu árvoháhkama, ja dan manná sávzadoallu 32 % ja gáicadoallu 14 %.

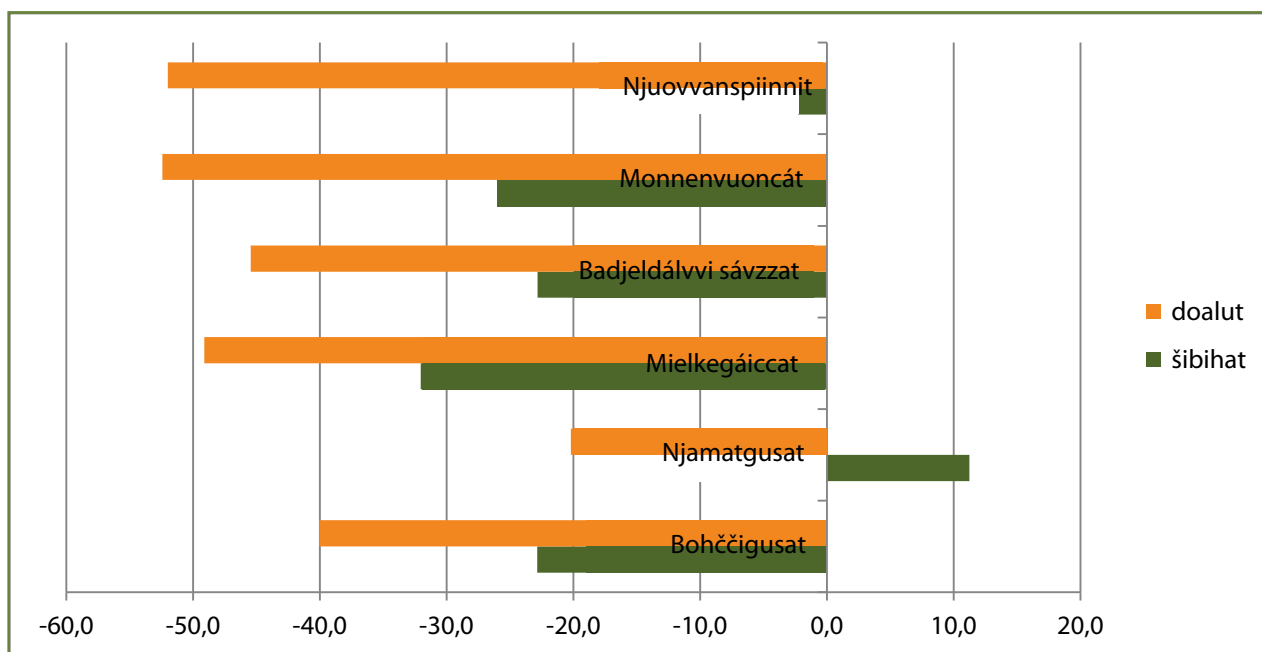

Govus 3. Romssa eanadoalu árvoháhkkan 2013:s gudege buvttadansuorggis.

Biebmbuvttadeapmi

Šibitbuvttadeapmi

Go doaluid lohku njiedjá eanet go šibihiid lohku, (govus 4) de oaidnit ahte šaddet dadistaga eanet šibihat juohkelágan buvttademiide mat vel báhcet eanadollui.

Govus 4. Proseanttaid mielde rievdan mii guoská šibihiid ja doaluid lohku ieshuđetge buvttadeamis Romssas 2002 rájes 2012 rádjái.

Gusamielki

Romssa fylkkas lea mañemus jagiid leamaš heajos ovddosmannu mii guoská sihke gusamielkki buvttadeddjiid lohku ja buvttaduvvon gusamielkehivvodahkii. Raporta «Melk i Troms» čájeha ahte mielkki mihttologut leat leamaš oalle dásedit birrasii 34,0 mill. lihttar gitta 20007 rádjái. 2008 rájes oaidnit mearkkašahtti unnit mielkevoluma ja 2011:s lei mihtiduvvon mielkevoluma njiedjan gitta 30,25 mill. lihttarii. Dat mearkkaša 11,7 % njiedjan 2007-dássái, mii lea lunddolaš bálddastahttinuodđu. Finnmárkkus lea vuvdojuvvon mielkevoluma leamaš birrasii 18-19 mill. lihttara mielki juo 2003 rájes. Nordlánddas lea vuvdojuvvon mielkevoluma leamaš oalle jámma gaskal 101 ja 103 mill. lihttara gusamielki, 2003 - 2010 áigodagas.

Gáiccamielkebuvttadeapmi

Ain lea Romsa čielgasit riikka stuorámus gáicafylka. Dáppe leat 87 gáiccamielkedoalu ja 9031 bohččigáicca, dan manis čuovvu Sogn og Fjordane gos leat 56 gáiccamielkedoalu ja dasto Møre og Romsdal goalmmánin, doppe leat 30 gáiccamielkedoalu (SLE, 31.07.2012). 31.07.2012 lei gáiccaid lohku Romssas oktiibuot 12 388, ja sullasaš lohku Sogn og Fjordane fylkkas lei 8 798 ja Møre og Romsdal 7 212.

Romsa lea definerejuvvon našuvnnalaš nannenguovlun gáicamielkebuvttadeamis, mas galget leat vejolašvuodat buvttadit industriijai maid. 2010:s ásahuvvui gáiccaid gealboguovddáš Romsii, man váldoulbmil lea lasihit gelbbolašvuoda gáicadalu, ja leahket ovttaštahti ja máhtu gaskkusteaddji guovddáš mii galgá leat vuodđun dutkamii, ealáhusovddideapmái ja rekrutteremii (geahča plána diehtoboksa 4).

Mañemus 10 jagis leat gáicadoalut unnon beliin sihke Romsas ja muđui riikkas (gč govus 4). Maiddái gáiccamielkki buvttadeapmi lea njiedjan mañemus 10 jagis.

”Friskere geiter” prošeavtta mihttomearri lea ahte buot gáicadoalut riikkas galget saneret dahje diedihit saneremii iskat njoammudávddaid jagi 2011 mielde. 2012

– 2014 áigodagas čadahuvvui stuora sanerenbargu doaluin

Stuora omiid bierggu buvttadeapmi

Dat ahte bohččigusaid lohku lea njiedjan, lea maid dagan dan ahte mielkedoaluid obbalaš biergobuvttadeapmi lea njiedjan. Romssas oaidnit ahte spesialiserejuvvon biergobuvttadeapmi ja šibitlohku lea lassánan mañemus 10 jagis,

muhto doaluid lohku lea veaháš njiedjan (govus 4). 2002:s ledjet 103 oapmedoalu maid ledje 761 šibiha, ja 2012:s ledje 79 doalu an ledje 901 šibiha.

Sávzzat

Sávzalahku lea njiedjan Romssas 23 % mañemus 10 jagis (govus 4). Dat lea mearkašahhti stuorát njiedjan go riikkas muđui, gos njiedjan lea 13 %. Sávzadoaluid lohku Romssas lea dadjat juo beliin unnon seamma áigodagas. Lea maid ágga namuhit ahte muhtun guovlluin, eandalii siskkit Romssas, lea doaluid heaittiheapmái oalle muddui dahje juo oalát boahán das go čadat leat massán ollu sávzzaid boraspiriide.

Spiinnit

Spiinnedoallu lea njiedjan bures 50 % go geahččá doaluid lohku, 50 doalus 24 dollui mañemus 10 jagi áigodagas. Spiinniid lohku gudege doalus Romssas ii leat čuvvon seamma ovdáneami go muđui riikkas.. Riikkadásis lea gaskamearálaš sturrodat 42 spiinni/doalus, ja Romssas lea 22 spiinni /doalus. Liikká lea buvttadeapmi leamaš oalle dásset, sullii 4100 njuovvanspiinni. Dat lea danin go eatnagat leat buhtis njuovvanspiinniid buvttadeaddjit.

Monit

Mii guoská dolgeelliid ealáhussii Romssa fylkkas, de das lea sáhka dušše monnebuvttadeamis (badjel 20 vahkkosaš

monnenvuoncát). Maiddái dát ealáhus manná maños. 2002:s ledje 92 vuoncádoalu main ledje 43 013 vuoncá ja 2012; ledje 49 doalu main ledje 31 774 vuoncá. Eanas oassi monnebuvttadeamis lea viđa doalus, main njealjis buvttadit konsešuvdnafriiddja ráji siste (7500) ja okta mas leat veaháš unnit, muhto buot vuvdet báikkálaččat. 2013:s álggii ođđa buvttadeaddji mas leat 7500 vuoncá. (govus 4).

2011 čavčča mearriduvvui ahte Silsand monnepáhkken galgá heaittihuvvot, ja buot Romssa monit galget fievrreduvvot Troandimii, ja doppe daid páhkkejít ja sáddejit fas ruovtto-luotta rámbuvrriide.

Guolgaellit

Romssas leat buorit eavttut bargat guolgaelliiguin main buvttada náhki. Dálkkádagat heivejit bures diekkár buvttadeapmái, ja mis leat fuodđarat lagasbáikkiin. Náhkke-buvttadeapmi lea goasii oalát juo nohkan Romssas. 01.01.2011 rádjái lei dušše okta doallu mii ozai buvttadandoarjaga. 14 doalu ohce diekkár doarjaga 2002:s. Dat ahte heaittihedje Myre fuodđargievkkana Viestterállasis, ja maiddái obbalaš vuosteháhku náhkkebuvttadeami vuostá leat várra stuorá-mus sivat dasa go manná ná.

Šaddobuvttadeapmi

Tabealla 2. Romssa eanadoalu šaddobuvttadeapmi 2012 (buvttadeapmi ja doaluid lohku), ja proseantaid mielde rievdan 2002-2012 Romssas ja obba riikkas.

Šaddobuvttadeapmi	2012		% rievdan 2002-12	
	Romsa	Romsa % riikkas	Norga	Romsa
Budehat (daa)	2895	2,3	144,5	-10,3
Buvttadeaddjit buđet	195	8,5	-68,6	-71,5
Ruotnasat (daa)	88	0,1	-59,2	-46,7
Buvttadeaddjit				
ruotnasat	24	2,9	-49,5	-42,9
Muorjjit (daa)	148	0,3	84,5	-33,9
Buvttadeaddjit muorjjit	37	4	-48	-58,9
Šaddovisttit (m2)	7659	0,8	-13,8	-52,9
Buvttadeaddjit šaddovisttit	18	3,6	-50,2	-53,8

Budehat

2002 -2012 áigodagas leat budetgilvin areálat Romssas varieren ollu, vuollel 3000 daa rájes lagabui 4000 daa rádjái (tabealla 2). Seammás leat mihá unnit ohccit ohcan buvttadandoarjaga dákkár buvttadeapmái (72 %).

Bioforsk Nord Holt ja Landbruk Nord (Norgga eanadoalloráddeaddin) čalmustahttet dutkama ja ráddeaddima budetgilvin suorggis. Mañemus 10 jagiin lea leamaš dáhttu nannet máhtolašvuodahuksema iešguđet birrasii – ja dat lea buktán nanu ovdáneami dán suorgái. Fylkkamánni lea earet eará 'Doaibmaplána Romssa budetgilvimii 2005-2008' bokte čuvvon budetgilvima ovdáneami máŋga jagi ja čalmustahttán dan earenoamážit. Maiddái Innovasjon Norge lea bidjan buđehiid oassin iežaset nannensurggiide. Tromspotet AS ja Art Nor AS leat čadat bargan budetsorttaid geahččaladdamiin ja bukta-giid ovddidemiin. Earenoamáš mearkagálvu lea 'Davvi-Norgga Gulløye buđet', mii lea buorre boadus dan nannenbarggus (KSL Matmerk suodjalii álgomerkema). Romssa Eanadoallofágalaš guovddáš ja Landbruk i Nord ovddidedje ovttasbarggus buđetskuvlla (30 oač.), mii čadahuvvui Romssas 2006-2008. Mañnil leat dien oahpu geavahan maiddái eará báikkiin Norggas.

Fylkka buvttadanbirrasat leat buorit. Gilvvabargit leat odasmahtti jurddašeaddji ja hui gillesat. Lea obba ollu doaibma čadnon daid iešguđet servviide - buvttadeaddjisearvi OTTAR, Sør-Troms potet og grønt ja Romssa nuori buvttandansearvi.

Ruotnasat, muorjjit ja šaddadanvisttit

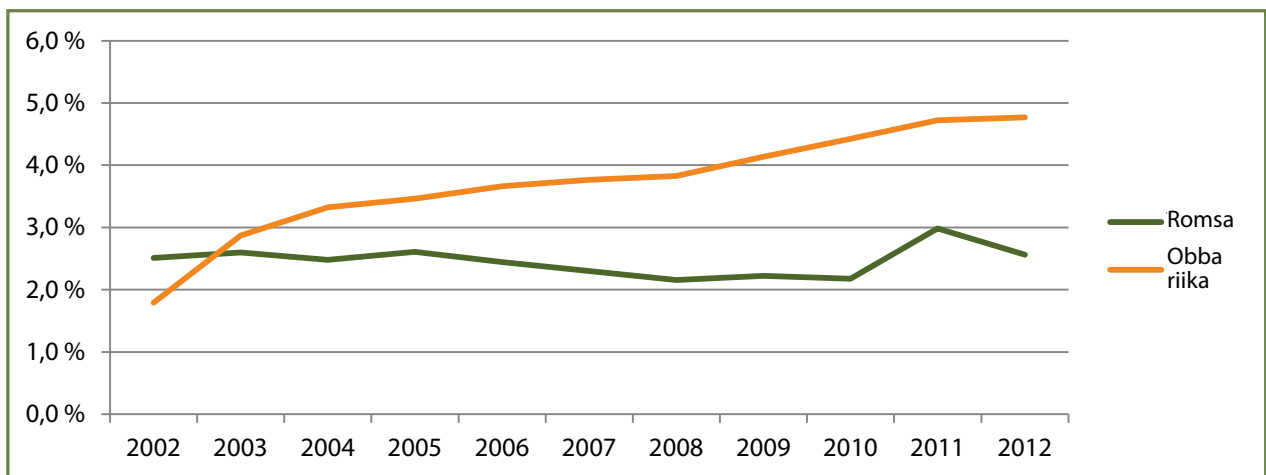
Maiddái ruotnasiid buvttadanareálat varierejit ollu jagis jahkái, nugo buđehiin maid. Buvttadeddjiid lohku lea njiedjan goasii beliin mañemus 10 jagi áigodagas (tabealla 2). Mii guoská murjjiide ja šaddadanvisttiin buvttadeamiide, de lea sihke ohcciid ja areálaid lohku main lea doaibma njiedjan beliin mañemus 10 jagis.

Lea sávvasat ahte sihke buđehiid, ruotnasiid, murjjiid ja hearvarásiid buvttadeapmi lassánivččii Romssas. Go buvttaduvvo bures heivehuvvon areálain, de livčče buvttadeddjiin buorit vejolašvuodat lasihit dietnasa juohke areálas. Buvttadeaddjit mat lihkestuvvet dákkár buvttademiiguin, šaddet dehálaš ambassadevrrat oččodit earáid fárrui.

Ekologalaš biebmobuvttadeapmi

Ekologalaš eanadoallu viidána, muhto ovdáneapmi manná njozet. Našuvnnalaš dási politihkalaš mihttomearri lea ahte 2020 rádjái galgá leat 15 % ekologalaš buvttadeapmi ja biebmojohtu. Dat lea alla mihttomearri mii gáibida stuora nannema ja ahte máhttit rievdadit jurdagiid ekologalaš jurddašeapmái olles árvobuvttadangeainnu.

2012:s ledje 46 ekologalaš jodihanovttadaga Romssas ja 6112 daa eanadoalloareálain lei rievdaduvvon ekologalaš doallun. Dat lei 2,6 % eanadoalloeatnamiin main lei doaibma. Ekologalaš areálat Romssas main jodihuvvo eanadoallu leat bisson stabiilan birrasii 6000 daa mañemus 10 jagi áigodagas (govus 5). Dat lea mihá heajut ovdáneapmi go muđui riikkas, gos ekologalaš areálaid viidodat main jodihuvvo eanadoallu lea lassánan 1,8 rájes gitta 4,8 % rádjái obbalaš areálain main jodihuvvui doallu seamma áigodagas.

Govus 5. Ekologalaš eatnamiid oassi obbalaš eanadoalloareálain main jodihuvvo doallu Romssas ja obba riikkas

Eanas oassi ekologalaš buvttadeamis Romssas lea čadnon šibihiid roavvafuođarbuvtadeapmái. Jagis 2012 ledje 82 ekologalaš bohččigusu fylkkas (tabealla 3). Dat lea 20 šibiha

unnit go 2002:s. Stuorámuš lassáneami oaidnit ekologalaš njamatgusain, maid lohku lea lassánan 4 gusas 27 gussii 2002 rájes 2012 rádjái.

Tabealla 3. Ekologalaš šibitbuvttadeapmi Romssas, olles riikkas, ja % Romssas olles riikka ektui 2012.

	Njamatgusat*	Bohččigusat*	Eará oamit	Sávzzat ja lábbát	Gáiccat
Romsa	27	82	87	818	10
Olles riika	3628	9049	16720	48328	1295
% riikkas	0,5	0,9	0,5	1,7	0,8

Debto 2012, *SLF

Leat vuordámušat prošeaktii «Lassi buvttadeapmi ja johtu ekologalaš mielkeá Davvi-Norggas» mii álggahuvvui 2010. Prošeakta lea ovttasbargu mas leat mielde Romssa ja Nordlándda Fylkkamánnit ja fylkkasuohkanat, Tine Nord ja eanadoallorávven. Jáhkkinis šaddá boadusin eanet buvttadeapmi ja johtu ekologalaš mielkeá Romssas, go nannet ekologalaš mielkeá vuostáiváldima ja buvttadeami Harstad ja

Sandnessjøen rusttegiin. Dat sáhtta maid buoridit stuoraopmebiegggu buvttadanbohtosa, danin go mielkebuvttadeamiin bibmet maid čadat nuorra šibihiid njuovvamii.

Ekologalaš šaddobuvttadeapmi, earenoamážit budehiid ja murjiid, lea mearkkašahtti oassi riikka ollislaš buvttadeamis.

Tabealla 4. Ekologalaš šaddobuvttadeapmi Romssas, olles riikkas ja % Romssas olles riikka ektui 2012.

	Buđehat	Ruotnasat	Urtasat	Muorjjit
Romsa	43	13	2	38
Olles riika	1163	3703	99	678
% riikkas	3,7	0,4	2,0	5,6

Debto 2012

Ekologalaš biegggu vuvdet Debto- dohkkehuvvon Nortura njuovahagat, ja Tømmernes njuovahat Ráissas. Oassi oamebieggguin ja lábbábieggguin vuvdojuvvo ekologalaš biegggu, ja loahppaoassi manná dábbálaš gálvorávnnji mielde. Tine Meieriet Nord Harstadas vuostáiváldá ekologalaš mielkeá. Ii leat doarvái mielkeá markana jearu.

Báikkálaš biepmut ja herskoborramušat

Báikkálaš borramušaid johtu lassána! 2012:s lassánii Norggas ráhkaduvvon herskoborramušaid johtu 6,7 % (AC Nielsen), ja ollislaš johtu lea meroštallojuvvon leat 2,8 miljárdda ruvno obba riikkas oktiibuot. Eai gávdno diekkár logut mat čájehivčče Davvi-Norgga dili, muhto lea buorre ágga jáhkkit ahte leat seammalágan dilli maiddá davvin. Mátkealáhusaid ja guossohanbáikkiid márkán stuorru maid danin go dat suorgi hálida fállat gussiide báikkálaš biepmuid návddašeapmin.

Báikkálaš biepmuid nannen našuvnnalaš ovddidanprográmain lea ožžon eanebuid álgit buvttadeaddjin, ja lea maid lasihan buvttavalljivuoda ja daid kvalitehta manemus 10 jagis. Romssas leat mánggalágan earenoamáš vuoddoávdnasat, ja dáppe leat ollu čeahpes buvttadeaddjit sihke bieggosuorgis ja mearraborramušain. Det norske máltid válljii 2011:s Romssa Gulløye buđeha «Dán jagi ruonassaddun» ja «Dán jagi vuostá 2011» lei Vildenvang dálloalu vuostábuvttadeaddji Ráissas ráhkadan. Mii rehkenastit ahte mis leat sullii 150 stuorát ja smávit báikkálaš biepmuid buvttadeaddjit fylkkas. Dasa lassin leat ollu boradanbáikkit mat ángiruššet guoŝsihit báikkálaš biepmuid.

Romssas lea su iežas biepmostrategiija, Matstrategi Troms 2013-2016. Strategiija lea ovttasbargu mas leat mielde Romssa fylkkasuohkan, Norges Ráfisklag, Norges Sjømatråd, Innovasjon Norge, Bioforsk ja Romssa Fylkkamánni. Strategiija ulbmil lea nannet Romssa biepmofitnodagaid. Dat lea earenoamáš dan dáfus go dat oktiordne sihke alit ja ruoná suorgi nannema.

Strategiija čuovvoleami oktavuodas čadahuvvojit jahkásaččat doaibmapáhkát. Guovddáš doaimmat dain leat jahkásaš Biebmoheiddu/Matverksted ja sierra márkansadji Matstreif

lágideamis Oslos. Romsa lea maid leamaš mielde biebm- ja mátkeealáhusmeassus Grüne Woche Berlinas ovttas Nordlánddain ja Finnmárkkuin 2012- 2014.

2. Vuovdedoallu ja dálkkádatdoaimmat vuovdis

Vuovderesurssat

Romsa lea lastavuovdefylka. Vuovdi gokčá sullii 1/3 oasi eana- viidodagain. Vuovdeareála lea 8,08 mill daa, ja das lea 90 % lastavuovdi. Vuovdeareála maid sáhtá buvttadit lea 4,15 mill daa (Meahccevuovdetakseren 2011). Birrasii 2,5 miljovna daa lea ekonomalaččat gánnáhahtti jođihit, jus huksejuvvojit doar- vái meahccegeainnut.

Romsa lea šattolaš fylka gos vuovddit šaddet bures. Boares lasta- vuovddiin leat unnán ávkkálaš ceakkomuorat juohke dekáras. Diekkár muoraid kvalitehta lea dakkár ahte dat heivejit eanemu- sat mássaráhkadeapmái. Goahccevuovdi lea eanas nuorravuovdi ja oddasit šaddadanvuovdi. Dat lea vuovdi gosa leat šaddagohtán

oalle ollu guosat ja beazit manjel go doppe čulle ollu muoraid soahtejagiid. Diet vuovdi šaddá bures ja das lea buorre kvalitehta.

Romssa šattolaš eatnamiin stuorru guossa bures ja das boahdá buorre buvttadeapmi. Guossa ja vuovddit gos lea eanas guossa dahká 4,5 % buvttadanveara vuovdeareálain ja dahká 18 % ollislaš muorrašattus seamma areálas. Guossašaddu viidu. Dat šaddu boahdá lassánit jagiid mielde, dadistaga go gilvojuvvon guosaa- reálain stuorruoghtet muorat.

Fylkkas lea unnán goahccevuovdi, ja jahkásaččat importerejuvvojit sullii 100 000 m³ dimbarat maid árvu lea 150-200 milj. ruvno.

Tabealla 5. Iešgudetlágan vuvddiid areála, volumna ja šaddan Romssas (buvttadanveara vuovdi) (Meahccevuovdetakseren 2011).

Muorrasorta	Areála(daa)	Ceakko volumna bárkkuin (m ³)	Šaddan (m ³)
Guossa ja vuovdi mas leat eanas guosat	185 000	2	38
Beahci ja vuovdi mas lea eanas beazit	263 000	99	678
Lastavuovdi ja vuovdi mas leat eanas lastamuorat	3 702 000	2,0	5,6
Submi	4 150 000		

Vuovdeopmodagat

Romssas leat badjel 9 000 opmodaga main lea badjel 25 daa buvttadanveara vuovdi. Sullii 3 000 opmodagas lea badjel 250 daa. Stáhta lea stuora eanaoamasteaddji Romssas. Bad- jel 540 eanadoalodálu main lea doaibma oamastit eanet go 250 daa vuovdi.

Murren

Jahkásaččat čullet sullii 195 000 m³ muoraid Romssas, dain manná sullii 65 000 m³ vuovdimii (tabealla 6).

Tabealla 6. Murren Romssa vuvddiin 2011.

Boaldinmuorat	165 000 m ³ , dain 35 000 m ³ vuovdimii
Boaldinsmáhkut	25 000 m ³
Goahccemuorat	5 000 m ³
Submi	195 000 m ³

Birrasii 40 000 m³ muorain čullet ámmát vuovdeentreprenevrrat mašinnaiguin. Badjel 90 % muorain maid čullet leat soagit. Sáhtta bures čuollat vel eanet muoraid go dál.

Muoraid čullet sihke ruovttuide ja vuovdima várás. Dálá muorra- ja smáhkkegeavaheapmi lea sullii 350 GWh. Jus rehkenastá el-rávdnjehatti mii lea kr 0,60 /kWh, de lea muorraárvu sullii 210 milj. ruvno. Goahccemuorat maid čullet leat guossa- ja beahcedimbarat saháfitnodagaide ja smáhkkuin.

Dadajat juo visot dimbariid ja smáhkkuid maid čullet vuovdima várás, njeidet vuovdeentreprenevrrat. Ollu vuovdeoamasteaddjit murrejit iežaset vuvddiin.

Vuovdegeainnut

Romsa lea dat fylka gos leat unnimus meahccegeainnut vuvddiin. Dárbbasuvvojit buorit ja doarvái meahccebiilageainnut jus galgá sáhttit jodihit vuovdedoaimmaid buresdoaimbi vuogi mielde mii seammás váldá vára birrasis, ja vai nákke eanet muoraid njeaidit. Dál leat mis birrasii 900 km meahccebiilageainnut ja 1 600 km tráktorgeainnut. Válđoplána mii aitto lea ráhkaduvvon, čájeha ahte mii dárbbasit 530 km vuovdebiilageainnuid ja 1 300 km tráktorgeainnuid.

Vuovdinvejolašvuodát – bioenergiija, smáhkkebuktat

Muorra lea álo leamaš deháleamos geavahansuorgi. Mañnel go Ráisavuona sahájáffopláhttafabrihkka heittii oastimis muoraid 2009:s, de lea stuorát oasi muorain vuvdojuvvon smáhkkebiilageainnuide.

Romssas leat 5 stuorát smáhkkebiilageainnuide. Dat rusttegat buvttadedje čuovvovaš hivvodagaide smáhkkebiilageainnuide 2011:s: Ráisa (2 GWh), Romsa (32 GWh), Divrrák (3 GWh), Beardu (10 GWh), Harstad (10 GWh). Harstad rusttet álggahuvvui 2012:s ja dat sáhtta buvttadit eanemusat 50-60 GWh. Leat maid mánga eará unnit bioliggenrusttega mat leat doaimmas ja čielggadeami vuolde. Finnfjord smelteverk álggii 2012:s geavahit smáhkkuid iežaset buvttadanproseassas. Mañemus jagiid leat geavahišgohtán smáhkkuid bioetanol buvttadeamis.

Lea stuora smáhkkebiilageainnuide dán áiggi, ja boahat šaddat vel eanet jearru dađistaga go smáhkkebiilageainnuide viiddidit doaimmaid ja ođđa fitnodagaide álggahuvvojit. Smáhkkebiilageainnuide sáhtta arvat lasihuvvot.

Romssas lea unnán goahccevuovdi mii lea čuollanmutter, muhto juo dál sáhtášii čuollagohtit eanet. Boahhteáiggiis šaddá mearkkašahtti areála goahccevuovdi čuollanláhká.

Dat rahpá ođđa vejolašvuodaid ovddidit ealáhusa ja buorida vuovdedoalu gánnahahttima.

Fylkkas leat birrasii 270 murrejeaddji geat murrejit stuorát hivvodaga vuovdinmuoraid. Muhtun moaddásis lea dat áidna dienas, muhto eanas oasis muorrabuvttadeddjiin lea dat lassidienas. Muorrabuvttadeaddjit jodihit álkis ja dehálaš muorravuovdinproseassa. Muorraliggen lea ođasmahtti energiija mii boahat lagas birrasis, dat lea birasseasti energiabuvtadeapmi dálkkádat oktavuodas.

Viidáseappot buvttadeapmi

Fylkkas lea sullii 120 eanadálus sahádoallu. Leat unnán sahádoalut main lea muorrabuvttadeapmi ealáhusan. Muhtun moatti sahádoalus sáhttet fállat álkis muorrabargguide, nugo heavvalastima. Fylkkas eai leat galle sahádoalu main alddiineaset leat rusttegat maiguin sáhttet muoraid goikadit.

Fylkkas leat birrasii 75 iešguđetlágan fitnodaga/bargi geat barget muoraid viidáseappot ráhkademiin. Dat leat sihke smávit buvttadanfitnodaga, gos omd. jorahit ja barget muorain, ja maid dái stuorát fitnodaga mat ráhkadit omd. tráhpaid, gievkangálvuid ja gárvves viesuid. Muorrageavaheapmi huksemiidda lea lassánišgohtán fylkkas. Goasii visot muorragálvu mii geavahuvo produkšuvnna, fievrreduvvo eará guovlluin fylkii.

Vuovdekultuvra

Vuovdekultuvra mearkkaša dan ahte ođasmahtta ja dikšu nuorra vuovddi, namalassii dat maid vuvddiin bargá dassázi muorat leat nu sturron ahte daid sáhtta ávkin čuollat. Vuovdekultuvra investeremat leat guhkesáigásaš doaimmat, mat váikkuhit vuovdá 60 – 120 jagi ovddosguvlui. Man bures ja dárkilit vuovdekultuvra dikšu dál, lea mearrideaddji boahhteáiggi buvttadussii.

Šaddodoaimma lea garrasit njedjan Romssas mañnel go stáhtadoarjja gilvimiidda heaittihuvvui 2003:s. Vaikko vel doarjja áhahuvvui ge fas 2006:s, de eai leat investeremat vel ovdánan dohkálaš dássái. Ovdal 2003 gilvojuvui birrasii 7 000 daa jahkásaččat, 2005:s gilvojuvui 23 daa ja 2012:s ges 1 500 daa. Ruhtadanortnegat leat beare smávvát dan ektui ahte sáhtášii olahit ovdalaš gilvindási mii lei badjel 7 000 daa jahká, dahje vel eanet. Go gilvin lea nie ollu njedjan, de dat mieldebuktá unnit goahccemuorat maid boahhteáiggiis sáhtta čuollat. Stuora oassái čullojuvvon guovlluide šaddagohtá lunddolaččat lastavuovdi, mii šaddagohtá čullojuvvon muorramáddagiin ja veaháš siepmanniid biđgemiin.

Jus boahhteáiggi vuovdá galgá nákcet sihkkarastit buoremus kvalitehta, de ferte vuvddiid čorget, reguleret gaskkaid,

čadahit suodjalančuollama, njáskat vuolemus ovssiid muorain ja dasa lassin dárbbasuvvojit kvalitehta nannendoaimmat. Fylkkas lea nuorra vuvddiid dikšun bázahallan doaimma. Manemus viđa jagis lea dušše 1600 dekáras čadahuvvon jahkásaš nuorravuovdedikšun. Lea mihá stuorát dárbu.

Vuovdešattut dán fylkii produserejuvvojit Bardufoss šaddoskuvllas.

Vuovdegilvin dálkkádatdoaimman

Šaddi vuovdi vurkkoda ja darvviha CO₂ áimmus. Vuovddi nettošaddu (ollislaš lassáneapmi mas lea geassán čuollama ja lundolaš nohkama) čatná jahkásaččat birrasii 400 000 – 500 000 tonna CO₂ Romssas. Dat lea badjel 40 % jahkásaš CO₂-luoitimis fylkkas.

Vuovdedoallu – biras, olgoeallin, kulturmuittuid suodjaleapmi

Bajemusdási ulbmil lea ahte gávnnaht čovdosiid mat kombinerejit vuovdedoalu ealáhusaid, dan ektui mii guoská lundui, astoáiggieallimii ja kulturmuittuid suodjaleapmái. Vuovdedoalus lea alddis ovddasvástáduš sihkkarastit dan ahte birasárvvuid váldá vuhtii vuovdedoaimmaid čadaheamis. Birasberoštumit leat mielde buot vuovdedoalu doarjjaortnegiin. Vuovdeoamasteddjiid ovttasdoaimmanásahus lea su iežas sertifiserenssystema mii leat čadnon PEFC (Pan European Forest Certification).

Leat čadahuvvon olles ráidu luonddufágalaš kártemat Romssa vuovdeareálin. Registreremat mat sáhttet leat hástaleaddjit ja hehttet eanadoalu doaimmaid, leat dakkárat go INON (Inngrepfrie NaturOmråder i Norge), luonddušlájaid kárten, vuhtiiváldinguovllut ja šlájaid áican.

3. Giliealáhusat

Eanadoalu ovdáneami vuodđun lea viiddis, guoddilis ja ollu biebmobuvttadeapmi olles riikkas. Go geahččá man ollu olmmošlaš, materiálalaš ja luonddu resurssaid eanadoallu hálddaša, de lea eanandoalus buorre vuolggabáiki nagodit nannet iežas dienasvuodu, jus ovddida gálvvuid ja bálvalusaid buvttadeami giliealáhusaid bokte.

Lassioahppu, oanehaš kurssat

Manjel 2010 hálddašannuppástusa lea fylkkasuohkan eanadoalu lassioahpu ovddasvástideaddji.

Vuovdedoalu kursainstituhtta, gilisahásearvi, Norgga muorra, vuovdeoamasteddjiid searvi, ja almmolaš vuovdehálldahus leat kurssiid ja gealboloktendoaimmaid lágideaddjit.

Rabas márkan

Dimbariid ja muorrabuktagiid gávppašeami stivre rabas internašuvnnalaš gilvomárkan mas ii leat duollovealaheapmi. Mii jođihit máilmmi davimus vuovdedoalu, ja seammás lea mis bálkkádassi mii lea badjelis go eanas earáin min gilvaleddjiin.

Vuovdedoallu rittuin

Riddovuovdedoalu dieđáhus, maid Romssa Fylkkadiggi dohkkehii geassemánu 11. beavvi 2008, gieđahallá hástalusaid ja vejolašvuodaid mat riddofylkkaid vuovdedoalus leat Rogalánddas gitta Finnmárukui. Fylkkain sáhttet leat iešgudetlágan hástalusat, muhto leat maid ollu oktasaš hástalusat. Dieđáhusas namuhuvvojit riddoguovlluid vuovdedoalu hástalusat ja doaimmat. Dat leat:

- Eanet muorrageavaheapmi
- Eanet oanehis ja guhkesáigásaš čuollan
- Resursahuksen ja boahpteáiggi vuovddi kvalitehta
- Vuovdi ja dálkkádagat

Leat álggahuvvon ollu oktasaš prošeavttat ja doaimmat dan vástte ahte čoavdit dieid hástalusaid. Boađus das lea vuovdealáhusa fierpmádat ja Romssa vuovdealáhus/ Skognæringa Troms.

Sullii golbma njealji fitnodagas Romssa eanadoalus fertejit viežžat dietnasiid eará báikkis go eanadoalus vai cevzet ekonomalaččat. Jus válddáše atnui buot eanadoalodálu resurssaid, de sáhtáše eanet bargit bargat doaluin dahje doaimmain mii gullá dolui. Dat mearkkaša ahte giliealáhusat leat dehálaččat dan dáfus ahte doalahit biebmobuvttadeami ja bieđggus ássama Romssas.

Inn på tunet

Inn på tunet (Šilljui boahitin) lea heivehuvvon ja kvalitehta dáfus sihkkarastojuvvon buresbirgejeaddjifálaldat eanadoalodáluin. Bálvalusat galget oahpahit birget, ovdánit ja loaktit áiggi.

Romssas leat mis sullii 60 Inn på tunet- fitnodaga. Dat leat 18 suohkanis. Diein fitnodagain leat jahkásaččat 55-60 jahkeberggu.

Lea ásahuvvon sierra kvalitehtasystema Inn på tunet fálaldagaide, vai oažžu daidda nu buori kvalitehta go vejolaš. Go galgá dohkkehuvvot Inn på tunet – fitnodahkan, de ferte diet kvalitehtasystema leat sajis ovdal 1.1.2014.

Inn på tunet veahkeha suohkaniid, NAV ja earáid fállat viid-dis ja mánggadáfot bálvalusaid.

Go geahččá daid fálaldagaid ovtta eará fálaldagaiguin, de nákke dávjá Inn på tunet fállat fálaldagaid mat leat buorebut ja hálbibut sihke oanehit ja guhkit áiggi vuollái.

Inn på tunet lea oassi Fylkkamánni «Sjumilssteget» nannenbargguin mat leat mánáid ja nuoraid váste. Inn på tunet fálaldagat leat vuosttažettiin arenat gos ohppet birget, ovdánit ja loaktit áiggi. Dien láhkái lea Inn på tunet veahkkin olahit ON mánáidkonvenšuvnna ulbmila, mii lea mielde mearrideami, buori fuolaheami, olles árvosaš eallima, buori dearvvašvuoda ja buori oahpu birra.

Romssas leat buot eanemus fálaldagat logu mielde geavahuvvon mánáide ja nuoraide. Dat leat luopmo-, astoáiggi- ja duddenfálaldagat ja skuvlla- eanadoalodálu ovttasbargu. Leat dađistaga maid álggahuvvon Inn på tunet fitnodagat mat ovtta NAV/ahtanuššanfitnodagaiguin fállat bargohárjaneami. Dán rádjái eai leat leamaš fálaldagat vuorasolbmuide.

Ruoná mátkeealáhus

Mátkealáhusa čuovvu buorre lotnolasváikkuhus, dat dárbbasa sihke eanadoalu ja guolástusealáhusa. Dat golbma ealáhusa leat ge ovdáneami, árvoháhkama ja guovlluidd gánnáhahttima vuodđogeaddjgit Romssas.

Eanadoalu ja mátkeealáhusaid guovlluide vuodustuvvon ovttasbarggus lei 2008:s 55 - 75 miljárdda ovddas gávpejohtu Norggas (Gilidutkan, raporta 4/08). Davvi-Norggas lei gávpejohtu 18,6 miljárdda, das lei idjadan- ja servicefitnodagaid oassi 5,4 miljárdda.

Ruoná mátkeealáhus lea eanadoalodáluidd ja giliid turisma masa gullet idjadeamit, aktivitehtat ja vásáhusat nugo báikkálaš borramušat ja árbevirolaš borramušat.

Prošeakta *Grønt reiseliv – bygdeturisme i Troms 2012-2014*, (*Ruoná mátkeealáhus – giliturisma Romssas 2012-2014*) lea Fylkkamánni, fylkkasuohkana ja Innovasjon Norge ovttasbargoprošeakta. Prošeavtta váldoulbmil lea *oažžut eanet eanadolliid ja earáid geat gullet giliide ángiruššat ása-hit smávvdási mátkeealáhusa lassiealáhussan*. Dat galgá váikkuhit dasa ahte:

- ovddidit eanadoalu ja ásahtit odđa ealáhusaid
- lasihit báikkálaš doaimmaid mat addet eanet báikkálaš árvoháhkama
- gávdnat odđa vejolašvuodaid mat addet eanet gánnáhahttima ja lasihit barggaheami eanadoalus ja giliin
- ahte eanadoalodálu sáhttet nannet dienasvuodu dakko bokte ahte geavahit iežaset ja eará báikkálaš resurssaid
- oažžut ássanhálu ja movttiidahttit nuoraid välljet váldit doaluidd badjelaset ja bargat daiguin viidáseappot

Prošeakta lea čájehan ahte lea stuora beroštupmi álgit giliturismmain Romssas. Logut dán dáfus leat hui eahpesihkkarat, muhto jus roavvát rehkenastá, de čájehuvvo ahte leat 94 eanadálodoalu main lea mátkeealáhus liigealáhussan.

Dat čájeha ahte doalut mat oktiiheivehit eanadoalu ja mátkeealáhusa, leat dat mat ožžot eanemus dietnasa mátkeealáhusas. Vuodđun dasa lea ahte eanadoallis lea doalus dienas daid áiggiid jagis go leat unnán turisttat jođus. Oktii-buot šaddá ge dasto eanadoalodállu eanet gánnáhahtti. Dat lea áibbas nuppeláđe go guossohanfitnodagain dahje idjadan-sajiin, mat rahčtet oažžut fitnodaga šaddat gánnáhahtti birra jagi doaibman.

Giliservice

Giliservice lea boanddaid ovttasdoaibman hoidu, mii lea ásahuvvon dan várás ahte fállat bálvalusaid suohkaniidda, fitnodagaide, priváhta olbmuide ja earáide. Dat sáhttet leat dakkár bálvalusat go muohtačorgen, sáhtosteapmi, huksen- ja divodanbarggut dahje viessohoidádoaimmat, sadjásaš – ja konsuleantabarggut dahje eará barggut maidda gili olbmuin lea gelbbolašvuota.

Ásahuvvon giliservice fitnodagat dinejit bures. Seammás dat leat buorit maiddá sosiála oktavuodas. Romsa lea okta oalle moatti fylkkas gosa eai leat ásahuvvon giliservice doaimmat.

DIEHTOBOKSA

INN PÅ TUNET DOAIMMAID ÁVKI BÁIKKÁLAŠ SERVODAGAS JA STUORASERVODAGAS, OVDAMEARKA

Sávzadoallu mas leat bures 80 badjeldálvvi sávzza + veaháš buđehat, ruotnasat jnv unna báikkálaš servodagas, mas lea sullii 0,8 jahke barggu.

Nissonolmmoš: *Inn på tunet* doaimma váldoovddasvástideaddji, sullii 1 jahke barggu + láigobargit báikkálaš servodagas mat dahket sullii 1,2 jahke barggu.

Dievdoolmmoš: Doalu ovddasvástideaddji, ja iešheanalaš giehtaduojár (snihkár) olggobealde eanadoalu, bargu mii vástida bures 0,8 jahke barggu ja dasa lassin vel lea sus sullii 1,0 jahke barggu ovddas láigoveahkki báikkálaš servodagas.

Eanadoalodállu, mii dán oktavuodas buktá unnimus oasi bearraša dietnasii, dahká dál 4,8 jahke barggu. Dasa lassin buktet doalu liigedoaimmat maiddá barggaheami mii ii guoská njuolga sin dollui, namalassii gálvvuid ja bálvalusaid oastin. Oažžu rehkenastit ahte doallu iešalddis ja giehtaduođebargu vástida 0,4 jahke barggu mii ii guoskka njuolga doalu jodiheapmái ja bargguide, ja *Inn på tunet*– doaimma vástida 0,2 jahke barggu olggobealde doalu juohke jahke barggu ovddas mii doalus bargojuvvo. Oktiibuot addá ge dát ovdamearka sullii 1,4 jahke barggu ovddas barggu olggobealde doalu. Dasto addá ge diet sávzadoallu, mii lea oalle smávva doallu, oktiibuot bures 6 jahke barggu – smávva báikkálaš servodagas.

Almmá eanadoalodálu haga ii livčče vejolaš álggahit *Inn på tunet*- doaimma, ja ii bearoš ge livčče soaitán sáhttit ássat dan báikkis.

Muhtun nuorra, geas ledje stuora psykalaš váttut ja hui heajos iešgovva, lei doaktáriin ožžon dan ipmárdusa ahte son ferte eallit institušuvnnain ja tableahtaguin. Son álggii smávvat hárrjehallat bargat dien eanadoalus. Doppe čájehedje sutnje luohttámuša, oidne su ja jáhkke sutnje. Dađistaga jáhkkgodii son alccesis ja dál lea son váldán oahpu ja lea ollesáiggi barggus!

Inn på tunet fáldadaga haga livččii son várra šaddan ássat institušuvnnas olles eallináiggi. Jus rehkenastá ahte doppe lea jándorhaddi 6 500 kr,- (dat lea hui vuollegis meroštallan), de dat livččii bohtán máksit sullii 2 370 000 kr olles jahkái. Jus livččii orron 42 jagi institušuvnnas, (25 jahkasažžan 67 jagi rádjái) de dat livččii máksán servodahkii 99 000 000 kr. Dan golmma jagis maid diet nuorra olmmoš čuovui *Inn på tunet* – doaimmaid, mávssii suohkan 100 000 kr.- juohke jagi. Dás investerii suohkan 300 000 kr veahkedoaimmaide ja sesttii servodaga goluid 99 000 000 ruvnnuin, dat lea «eastadeaddji dáhkádusmáksu» mii lea 0,3 %. Dasa lassin bohtá dat árvoháhkkan maid dat olmmoš dahká ámmáteallimis. Ja ii unnimusat, ahte son oaččui áibbas eará eallinsidoalu maid ii sáhte ruhtaárvvuin meroštallat.

4. Opmodat,-areála- ja ássanpolitihkka

Opmodatstruktuvra

Romssa opmodatstruktuvra lea dakkár ahte leat smávva doalut ja ollu láigoeatnamat. Dasa leat historjjálaš čilgehusat.

1949 Eanadoallohkan čájuhii ahte ledje badjelaš 14 000 doalu fylkkas, dál leat badjelaš 1100. Ollu opmodagain leat mánnga eanabihtá. Danin leat ge ollu juogaduvvon eatnamat mánnga opmodagas. Mánnga opmodagas leat maid mánnga oamasteaddji.

Eanaláiguheapmi

Statistihkalaš Guovddášbyrá 2010 logut čájuhii ahte oktiibuot leat Romssas 246 343 daa viidosas areálat main jodihuvvo eanadoallu. Dain leat 58 % láigoeatnamat. Dušše Aust-Agderis lea alit eanaláigoproseanta. 2010:s ohce 1151 doalu buvttandoarjaga. Dain ledje dušše 172 doalu mat eai láiguhan eatnama, ja 979 doalu láiguhedje eatnama ovttá dahje mánnga eanaoamasteaddjis.

Tabella 7. Eanadoalodáluid lohku Romssas main lea láigoeana 2010

Doalut oktiibuot	Doalut main ii leat láigoeana	Doalut main lea láigoeana	Láiguhit olles eanadoalloareála	Láiguhit unnit go 50 %	Láiguhit 50 – 90 %
1151	172	979	84	368	527

Buot eanadoaluin riikkas mat láiguhit eatnamiid, lei gaskamearálaš láigodilli 3,6. Romsa lei dat fylka mas ledje eanemusat, gaskamearálaččat guhtha láigodili. Sihke Agderfylkkain, ja Nordlánddas ja Finnmárkkus lei gaskamearálaš láigodilli bures vihtta (SSB, 2010).

Eanaláiguheapmi láigošiehtadusa haga dahje oanehis áiggi siehtadusain, mielddisbuktá dávjá dan ahte láiguheaddji ii investereme maidege eatnamii, agronomiija ii leat buorre, ja dat fas dagaha unnit šattu.

Eanasuodjaleapmi

Biebmobuvttadeami lassáneami eaktun lea eanaresurssaid suodjaleapmi, ahte váldá vára olles fylkka eanadoalus ja sihkkarastá biebmobuvttadeami man vuodđun leat Norgga resurssat. Kultureatnamat leat dasa lassin dehálaš virkosmahttin báikkit, mátkeealáhusaid mihttomearit, kulturguoddit ja šattuid ja ealliid eallinguovllut.

Gilvojuvvon eatnamiid nohkan bohtá das ahte eanadoalut heaittihuvvojit ja nohket. Hástalussan lea nagodit doalahit doarvá biebmobuvttadeami dakko bokte ahte goahcat

guovddáš guovlluid huksennjedjama ja doaresbealbáikkiid vuovdiluvvama. Dat gáibida odđa váikkuhangaskaomiid nannosit eanasuodjaleapmái ja bidjat suohkaniidda ovddasvástádussan čuovvolit dan. Doaimmat fertejit hábmejuvvot nu ahte eanadoalloeatnamiin čadat jodihuvvo doaibma.

Areálaid hálddašeami sihkkarastá buoremusat bajitdási areála-plánaiguin, ovdamearkkadihte suohkanplána areálaosiin, mii addá eanadollui vejolašvuoda diehtit mii ovddosguvlui dáhpuhuvvá nu ahte sáhtta guhkesáigái geavahit ja suodjalit eanadoalu eatnamiid. Eanadoalu beroštumit ja dat maid eanadoallu mearkkaša suohkana árvoháhkamii ja ássamii, berre maid oainnusindahkkojuvvot suohkanplána servodatoasis. Suohkanplánat fertejit heivehuvvot guđege suohkana hástalusaid ja diliide, muhto dat bohtet álo leat buoremus reaidut boahhteáiggi diehttevašvuoda dáfus.

Suohkanat gozihit iežaset beroštumiid buoremusat burii- guin plánaiguin. Eanas servodatplánen Norggas dáhpuhuvvá suohkandásis. Suohkaniid plánenbarggut láchčēt dili mearrá- dusaid dahkamii mat gusket areálaid ja luondduriggodagaid hálddašeapmái, lassin fysalaš doaimmaide.

5. Rekrutteren ja gelbbolašvuhta

Rekrutteren ja gelbbolašvuhta gullet hui dárkilit oktii. Dat leat guovddáš fáttát eanadoallopolitihkas ja dain lea mearrideadji mearkkašupmi go galgá joksat našuvnnalaš mihttomeriid. Dat leat nannosit celkojuvvon Stuoradiggediedáhusas *Buresboahhtin beavdái*.

Go geahččá dasa makkár agis otná eanadoallit Romssa leat, de oaidná ahte lea unnán nuorra boanddat dán fylkkas. Dušše 14 % leat vuollel 40 jagi (tabealla 8). Bures njealját oassi otná boanddain leat badjel 60 jagi. Gaskamearálaš ahki lea 52 jagi.

Tabealla 8. Persovnnalaš doallobargit agi mielde. Gáldu SSB, 2012

Ahki	Lohku	%
Vuollel 40 jagi	144	14
40 - 49 jagi	292	29
50 - 59 jagi	298	29
60 - 69 jagi	242	24
770 jagi ja boarráseappot	41	4
Submi	1017	100

Nugo eará vuoddoealáhusain ge, ja huksen-ja ráhkadussuorgis, de leat vuoddoeanadoalus maid hui unnán nisssonolbmot barggus. Nisssonolbmuid oassi Romssa vuoddoeanadoalus lei 2011:s 19 %, ja olles riikkas lei 14 %. Nie lea sohka beali juohku leamaš mañemus 10 jagi áigodaga.

Tabealla 9. Persovnnalaš doallobargit sohka beali mielde. Gáldu: SSB.

	Lohku	%	G.m ahki
Dievdoolbmot	826	81	
Nisssonolbmot	191	19	
Gaskam.ahki buohkat			52
Gaskam.ahki dievddut			52
Gaskam.ahki nisssonat			48
Submi	1017	100	

Ii leat vejolaš geassit ovdan ovtta eanjil siva dasa manne dilli lea ná. Muhto oazžu rehkenastit ahte sihke árben, oamas-teapmi, oahppu, bargujoohku ja dat makkár eará bargu lea gávdnamis eanadoallobálvalus, sáhttet váikkuhit dasa man mudui guhetege hálida searvat doalu bargguide ja jodiheapmái.

Eanadoalloealáhusa gelbbolašvuhta

Analysas «Trender i norsk landbruk - Troms» (2012) /"Norgga eanadoalu treandat – Romsa," oaidná ahte Romssa eanadolliin lea obbalaččat vuolit oahppodási go riikkas mudui. Dan mihtilmasvuoda oaidná maid oahpuin mat earenoamážit gusket eanadollui. 42 % eanadolluiin Romssas mat barget eanadoalus leat čadahan muhtun lágan formálalaš eanadoalloahpu. Riikkadásis leat dat lohku 50 %.

Eanadoallooahppu

Romssas leat buorit ja mánggalágan fáldadagat eanadoallooahpus. Sážžá joatkkaskuvla fállá agronomaoahpu ja earet eará JO2 Eanadoallu ja gilvvagárdeoahppu ja JO2 Heasta ja heastaskuovvadahkki. Rá joatkkaskuvla fállá mánggabelálaš välljenvejolašvuodain luondduodalus JO1 dásis ja earenoamáš fágaoahpu JO2 dásis, Gilvvagárdečeahppi ja Falástallanráhkadusfága. Rá joatkkaskuvllas leat maid restauránja ja biebmofátagat maid sáhtta oktiiveivehit eanadoallofágaiguin. Agronomaoahppu rávisolbmuide lea maid lihkestuvvan bures ja gokčá duohta dárbbuid. Sážžá joatkkaskuvlla agronomaoahpus lea maid veaháš vuovdedoallofága.

Romssas ii leat mis makkárge oahppu mii heive njuolga giliealáhusaide, muhto lea vejolaš čuovvut mátkeealáhus ja sullasaš oahpuid eará allaskuvllain jna. Innovasjon Norge fállá ollu kurssaid ja rávvemiid álgaheami, ovddideami ja jodiheami oktavuodas. Davvi-Norgga báikkálaš biepmuid Gealboguovddáš fállá Bioforsk bokte ollu kurssaid, guosástallanortnegiid ja bagadallama báikkálaš borramušaid oktavuodas.

Romssa eanadoallofágalaš guovddáš lea áсахuvvon Sážžá joatkkaskuvlii, dan várás ahte jodihit lassi- ja joatkkaoahpu oanadoalus. Mihttomearrin lea *"loktet olles eanadoalloealáhusa gelbbolašvuoda vuodđun ealáhusaid ovddideapmái ja rekrutteremii"*. Fágaguovddáš galgá leat doaibmil dan oktavuodas ahte ovddidit oahppomálliid, kursaráidduid, eanet viidát gealbodoaimmaid nugo formaliserejuvvon oahppodahkosiid, "skuvllaid" dakkáriid go Gáicaskuvla iešgudetlágan buvttademiin jna.

Rávven/bagadallan

Priváhta bagadallanbálvalus Romssas leat 3 ovtadaga mat leat čadnon Norgga Eanadoallorávvenoiimii (Davvi Eanadoallu, Romssa Eanadoallorávven ja Gaska Hålogalánnda Eanadoallobálvalus), TINE ja Nortura. Davvi eanadoallu ja Gaska Hålogalánnda Eanadoallobálvalus leat maid čadnon Norgga Eanadoallobálvalusaide. Romssa eanadoallobálvalus lea čadnon dušše Norgga Eanadoallobálvalusaide. Dasa lassin

addet rehketdoallosearvvit rávvagiid mat gusket verrui, divvagiidda jnv. Felleskjøpet ja priváhta fitnodagat jođihit veaháš bagadallama muhtun gálvosurrggiin maid vuvdet. Eanadoalu bagadallan bálvalus vásihuvvo dávjá unnán ollislašžan ja oktiiheivehuvvon.

Dutkan ja ovdánahttin

Leat eatnat dutkan- ja ovdánahttinbirrasat fylkkas ja dán guovllus riikkas mat barget eanadollui guoskevaš váttisvuodaiguin. Dat leat earet eará Bioforsk, Skog og landskap, NILE, Nordlandforskning ja Norgga árkntalaš universitehta. Daid birra namuhuvvo eanet 2.mildosis.

Davvinorgga eanadoalloráđdi (NNLR) (geahča plána diehtobokda 1) álggahii 2005:s Dutkan-ja ovdánahttin prográmma (FoU) Árkntalaš eanadollui ja luonddudollui. Dat čalmmustahttá Dutkan- ja ovdáideami mii lea ávkin eanadoalloealáhussii. Eanadoalus dárbbášuvvo máhttovdánahttin, ja lea dehálaš oktiiordnet gealbobirrasiid vai šaddet eanet áigequovdilát dáid guovlluid ealáhusovdánahttimii. NNLR lágida guktii jagis «Smiehttanlokta» čoahkkimiid, dat leat dakkár deaivvadanbáikkít gos galget buktit jurdagiid ođđa prošeavttaide. Dat lea dasa lassín dilálašvuohta gos ealáhusbargit, hállddahas, dutkit ja eará ovttasbargit besset deaivvadit. Prográmma lea hui bures lihkestuvvan ja lea lokten davvi dutkan-ja ovdánahttima. Dasa leat gidden fuomášumi eará guovlluin ja lea geavahuvvon ovdamearkan dasa movt ealáhus ja dutkan sáhttet ja berrejit ovttasbargat.

6. Boraspiret

Romssa mehciin leat ollu boraspiret ja eallit guohtuneatnamiin. Tabealla 10 čájeha guđege spire nállemeari mat gávdnojit Romssas ja maiddá movt getkkiid ja albasiid lohku lea ovdánan gaskal 2008 ja 2012, go leat atnán vuodđun juohke jagi čivgama (juohke čivgamis leat sullii 6,4 ealli).

Guovžžaid lohku lea, go geavaha seammalágan lohkanmetodihka, vuollel mearriduvvon šládjalogu Romssas, mii lea 1 čivgi guovža juohke jagi. Gonagasgoaskimii lea mearriduvvon šládjalohku dušše olles riikka dásis, ja 2008 kártemat čájehit ahte leat varra oľahan dan mearrelogu.

Tabealla 10. Šládjalohku ja getkkiid ja albasiid logu ovdáneapmi Romssas.

Šládja	2008	2009	2010	2011	2012	Šládjalohku
Geatki	12	13	17	12	18	7
Albbas	4	4	9	5,5	6	6

Gáldu: NINA/Rovdata.

Romssas leat earenoamáš buorit meahcceguohtumat ja danin heivejit meahcit bures smávva ja stuora šibihiidda guohtuneanan. Tabealla 11 čájeha sávzadoalu viidodaga (man ollu elliid leat luoitán meahcceguohtumiidda) ja man ollu leat massán meahcceguohtumiin gaskal 2003-2012.

Tabealla 11. Sávzzaid lohku maid leat luoitán meahcceguohtumiidda ja man ollu leat massán meahcceguohtumiin Romssas gaskal 2003- 2012.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Oktiibuot sávzzat 31.7 ¹	139 526	138 348	136 377	134 442	126 393	123 835	122 461	120 999	111 671	114 605
Buhtaduvvon eallit ²	3 396	3 333	4 183	3 886	3 734	2 878	2 229	2 282	1 274	1 646
Massan elliid lohku, OBB ³	8 721	7 898	9 962	8 987	8 664	7 002	7 415	8 576	6 444	7 842

¹ Stáhta eanadoallohállddahas¹ buvttadandoarjagiid ohcan (buot sávzzaid luitet meahcceguohtumiidda)

² Šibihiid buhtadanortnet (buhtaduvvon eallit dan vuodul maid leat rehkenastán massán boraspiriide)

³ Organiserejuvvon guohtungeavaheapmi – ollislaš tápha

7. Meahcielliid hálddašepmi/vahágat

Ealga

Ealga lea dat ealli maid eanemus bivdet Romssas. Bivdu lea sihke biergoháhkkan ja das lea maid virkkosmahttinárvu. Romssas lea ealgalohku laskan ollu 1970-logu rájes otnáži. Statistihkas oaidnit ahte Romssas báhçe 179 ealga 1970:s, 463 ealgga 1988:s ja 1448 ealgga 2012:s. Ealga gávdno miehtá fylkka, maddái sulluin mat leat ábi vuostá, nugo Vártnasullos ja Ártnis.

Ealga lassána danin go leat unnit šibihat mat guhtot mehciid, ja dat vuovdiluvvet, go lea unnán aktiivvalaš vuovdedoallu ja ulbmillaš ealgabáhčin hálddašepmi.

Bivdinuoigatvuodát gullet eanaoamasteaddjái, dat ii leat buohkaid vuogatvuohka. Ealgabivdu lea árbevirolaččat leamaš eanadolliid ja eanaoamasteaddjiid ealáhusláhki.

Bivdovuoigatvuodaid láiguheapmi buktá buori dietnasa. Bivdiid lohku, main lea dušše guhkkin čanastat eanadollui, lea lassánišgoahtán. Romssas gal dat ii dovdo nu bearehaga, danin go muhtun vuovdeoamasteaddjit ja olbmot geat daidda gullet, háldit doalahit bivddu alcceseaset virkkosmahttindoaiman.

Leat šaddagoahtán stuorát váttisvuodát gaskal vilda čuohtnjáigiid ja eanadoalloberoštumiid maŋemus 10 +-20 jagis. Sivvan dasa lea go čuohtnjáigiid lohku lea issorasat lassánan, seammás go eanadoalu ássan- ja jodihnmálla lea nuppástuvvan. Čuohtnjáigat guhto ovdalaš áiggiid sulluin ja sulložiin gos láddjejedje gittiid, ja gos oamit guhto ja dikšu eatnamiid. Dál leat visot diet giettít rássiluvvan ja vuovdiluvvan ja čuohtnjáigat leat bákkus šaddan ohcat odđa guohtunbáikkiid gittiin maid eanadoallit dál dikšot.

8. Biras, kultureatnamat ja kulturmuittut

Kultureatnamat ja kulturmuittut

Romssa eanadoalloareálat leat eanas dakkár guovlluin gos mánggaid čudiid jagiid leat bargan eanadoaluin. Dat leat eanas LNFR (Eanadoallu-luondu-astoáigi-boazodoallu) guovllut suohkaniid areálaplánain. Go diein guovlluin leamaš nu guhká eanadoallu ja ássan, de dain leat juo automáhtalaččat ollu ráfáidahttojuvvon kulturmuittut (ovdal 1537 kulturmuittut/sámi kulturmuittut mat leat boarráseappot go 100 jagi), main vuohtta ovdalaš áiggiid eallima ja bargguid. Dat sáhttet leat dállosajit, hávdit, duktásajit, mearkkat ovdalaš áiggiid eanadoalus jnv.

árvosaš kulturmuittoeatnamat dán riikkas. Romssas leat válljen mearrasámi giláža Skárfvákki Gáivuonas.

Prošeakta lea čuvvon našuvnnalaš ulbmiliid ahte earenoamáš dehálaš kultureatnamat galget dokumenterejuvot ja daid galgá earenoamáš bures hálddašit. Vuodđun válljemii lea leamaš ahte guovlluin galget leat eanemus lági mielde biologalaš árvvut ja stuora kulturhistorjjálaš árvvut, ja ahte galgá leat vejolaš oážžut guhkesáigásaš jodiheami, divššu ja ortnegisdoallama daid báikkiide.

Válljejuvvon kultureatnamat eanadoalus

Norgga eanadoallo- ja birashálddahusa fágaid gaskasaš prošeavttas leat válljen 22 guovllu mat leat earenoamáš

Skárfvággi – oassi Romssa kultureatnamiin. Govva: Cathrine Amundsen

9. Ekonomalaš dilli

Eanadoallu lea nuppástuvvamin. Doalut sturrot dađistaga, dain leat stuorit areálat, eanet šibihat, stuorát miellekvohtat ja vuovdin. Ovdáneapmi lea ain nu ahte ealáhusa ekonomija duvdiluvvo veaháš doaresbeallái ja effektiviseren ja ođđa jurddašeami gáibádušat lassánit. Juohke boanddas leat stuora vejolašvuodát váikkuhit iežas ekonomalaš dillái fágalaš čehppodaga, plánema ja heivehuvvon investeremiid bokte.

Boanddaid dietnasat eanadoalus sisttisdoallet mánga fáktora:

1. Buktagiid vuovdindietnasat
2. Doarjagat (má gga lágan doarjagat, geahča vuollelis)

Dienasvuodu rámmat biddjojuvvojit eanadoallošiehtadusas. Eanadoallošiehtadus ii dáhkkit vissis dienasdási, muhto ásaha vuodu dinenvejolašvuodaide.

Mihttohattit (buktagiid hattit)

Eanadoallošiehtadusas šihttojuvvojit iešgudetlágan eanadoallogálvvuide mihttohattit. Mihttohaddi lea dat haddi maid eanadoallu duohtavuodas sáhtta olahit go márkanis lea balánsa (mii mearkkaša ahte buvttadeapmi lea heivehuvvon gálvvu johtui), ja go lea vuhttiiváldán mearriduvvon sisafievrredansuodjaleami ja daid márkareguleren vejolašvuodaid mat leat gávdnamis. Eanadoallu máksá ieš goluid maid badjelmearálaš buvttadeapmi dagaha (márkareguleren ja heajut buvttamáksu).

Doarjjaortnegat

Eanadoalu doarjjaortnegat sáhttet leat oalle váddásat ipmirdit. Ulbmil doarjjaortnegiiguin lea buhtadit dan ahte leat iešgudetlágan jodihaneavttut eanadoalus, nugo geografija, dálkkádagat, doaluid sturrodasat ja buvttadeami kanaliseren.

Doarjjaortnegiid sáhtta juohkit joavkkuid mielde ná:

1. Buvttadeapmái čadnon
2. Eai buvttadeapmái čadnon
3. Goluid geahpedeapmi
4. Ovddidandoaimmat

Dieid joavkkuid erohus ii leat álo seamma čielggas. Dás vuolábealde namuhit oanehaččat daid deháleamos doarjjaortnegiid. Leat ain ollu ortnegat mat eai namuhuvvo dás. Daid birra sáhtta lohkat eanadoallošiehtadusas.

Buvttadeapmái čadnon doarjagat

Dát leat vuosttažettiin doarjagat juohke šibiha nammii ja / dahje doarjja dan mielde man ollu lea buvttadan ja guovlo-doarjja. Doarjja šibihiidda lea juohke ealli nammii, muhto doarjjamearri unnu dađi mielde man ollu oamit leat.

Guovlo-doarjja mielkái dahká lassihatti mielkái Romssas mii lea kr 0,92 rájes gitta kr 1,71 rádjái lihttaris (guovllus guvlui erohusat). Guovlo-doarjja biergobuvttadeapmái lea aitto jur kr 12,00 stuora oami ja gáiccabirgui, sullii kr 13,50 sávzza ja lábbá birgui ja bures kr 5,00 spiinnebirgui (veaháš iešgudetlágan mearit danin go leat sonarájit doarjagiidda fylkkas). Leat goabbatlágan sonat mielkái ja birgui.

Doarjagat maid vuodđun ii leat buvttadeapmi

Areála- ja kultureanadoarjagat. Areálo-doarjja roavvafuodđariidda lea ordnejuvvon nu ahte lea lea vissis doarjja areálaide mat leat gitta 250 dekára viiddu ja unnit doarjja areálaide mat leat stuorábut go 250 daa. Leat sierra doarjjamearit buđehiidda, ruotnasiidda ja murjjiide. Kultureanadoarjja lea seamma stuoris miehtá riikka, beroškeahhtá das man viiddis areála lea.

Luopmu- ja astoáiggedoarjja lea oassi eanadoalu buresbirgejeadjiortnegiin. Eanemus doarjja maid guhtege doallu sáhtta oazžu, lea kr 72 000,- juohke doaimma nammii ja dat rehkenastojuvvo oapmelogo vuodul.

Jodihandoarjja miellebuvttadeapmái lea okta submi juohke doibmii, ja lea veaháš stuorát doarjja Davvi-Norggas (earret gáiccaide) go muđui riikkas.

Regionála birasprográmma sisttisdoallá ollu ortnegiid mat galget vuhttiiváldit birra.

Doaimmat mat geahpedit goluid

Doarjja ealáhusvisttiid huksemii dahje ođasmahttimii. Doarjja meroštallojuvvo goluid estimerema vuodul ja Romssas sáhtta eanemusat oazžut 1 700 000 kr.

Eanadoalu buhtadusortnegat

Leat ásahuvvon ortnegat mat muhtun muđui galget buhtadit šaddovaháigiid mat čuvvot dálkkádagaid, maid boanda ii sáhte, dahje maid sus lea hui unnán vejolašvuolta eastadit. Muhtun buhtadanortnegat leat mielde eanadoallošiehtadusas ja earát eai. Lassin buhtadusortnegiidda sáhtta oastit vahát/táhpá dálkkádusa. Dan birra čilgejuvvon eanet plána 5.mildosis.

Ovdánahttindoaimmat

Eanadoalu ovddidanfoanddas ja eará doarjjaortnegiin leat várrejuvvon ruđat ovddidandoaimmaide. Dat doarjagat eai váikkut njuolgut eanadoalu dienasvuđđui, muhto galget leat ovddidanveahkkin ja dien láhkái nannet eanadoalu. Ovdamearkkat: Ovddidan- ja heivehandoarjagat, ovddidanprográmma báikkálaš biepmuid ja mátkeealáhusa várás, doarjja vuovdedolui, bioenergiijaprográmmii, dutkamii, doarjja oapmenáliide, siepmanšaddademiide jnv.

Boanddaid dietnasiid meroštallan

Leat áshuvvon fágaášahusat mat fáktadieđuid vuodul galget veahkehit meroštallat boanddaid dietnasiid ja daid ovdáneami. Eanadoalu bušeahttalávdegotti (BFJ) váldobargun lea ovdanbuktit dieđuid maid vuodul sáhtta árvoštallat eanadoalu ekonomalaš dili. Dat dieđut galget eandalii geavahuvvot eanadoallošiehtadallamiin. Bušeahttalávdegottis leat áirasat mángga departemeanttas, eanadoalu fágaserviin ja statistihkalaš guovddášbyráas.

Norgga instituhtta eanadoalloekonomalaš dutkama várás (NILF) lea Bušeahttalávdegotti čállingoddi.

NILF ráhkada juohke jagi «Eanadoalu ja vuovdedoalu jodihanguorahallamiid». Jodihanguorahallamat leat suokkardallat mas bálldastahttet ja giedahallet 8-900 rehketoalu doaluin mat jodihuvvojit ámmátlaččat, gos doalodáluid dienas lea stuora oassi bearraša dietnasis. Doalodálu välljejuvvojit dan láhkái ahte galget ovddastit iešgudet guovlluid riikkas, iešgudet doallosturrodagaid ja jodihanmáliid.

Olles Davvi-Norggas ledje 107 doalu jodihanguorahallamiin mielde. Dan 107 oapmedoalus ledje 58 gussadoalu ja stuora njuovvanomiid doalut, 14 gáicadoalu 21 sávzadoalu. Jus dieid searvvis galggašii sirret Romssa doaluid, de dat gártet nu moadde doalu ahte dat attášii eahpesihkkaris statistihka.

Davvi-Norgga dáfus čájehit 2012 jodihanguorahallamat čuovvovaččat, ja das leat buot bohtosat meroštallojuvvon ruvnuid mielde juohke jahkeberggu várás eanadoalus:

	Gusat ja stuora omiid njuovvan	Sávzadoallu	Gáiccat
<i>Doaluid lohku mat leat meroštallamis mielde</i>	60	20	14
<i>Man stuora doallu</i>	22,6 årskyr	155 v f sau	115 årsgaiteir
<i>Bargogeavaheapmi</i>	1,95 årsværk	1,13 årsværk	1,83 årsværk
Mielkki, bierggu jna vuovdindienas	536 000	237 078	290 207
+Doarjja	353 132	388 924	444 825
Submi buvttadandietnasat	889 132	626 002	735 814
- Golut	624 538	419 048	543 222
Buorrin eanadoalu jodiheamis	264 594	206 954	192 493
<i>Eará ealáhusdietnasat oktiibuot</i>	34 065	40 645	112 241
<i>Bearraša bálkádietnasat oktiibuot</i>	176 723	282 835	238 139

Eanadoalu jodiheamis buorrin mearkkaša dietnasat eanadoalus main lea geassán eret buot goluid mat eanadoalus leat.

Tabella boadusmihtut leat gaskamearálaš logut dain doaluin mat leat guorahallamis fárus. Variašuvnnat ja sullasaččat leat čilgejuvvon gudege buvttadančuoggá vuolde dás vuollelis.

Eará gánnahtahttivuoda mihtideapmi lea eanadoalu goluid gokčannákca. Gokčannákca leat dietnasat main lea geassán eret rievddadalli goluid, goluid mat rievddadallet buvttadansurrodaga mielde. Oasttogilvagat, gilvingálvvut, fuođđarat,

konserverenávdnasat jna. leat hui čielgasit diekkár rievddadalli golut. Goluid gokčannávcca meroštallamis ii váldde mielde fásta goluid. Gokčannákca ii mital maidege šibitdoalu dahje eanadoalu ollislaš ekonomijja birra, muhto dan heive hui bures geavahit vuodđun go áigu bálldastahttit guokte doalu main lea seamma buvttadeapmi, ja dat ii leat čadnon dasa man ollu buvttada. Gokčannákca geavahuvvo maid ollu plánenoktavuodain.

Gusamielkki buvttadeapmi

TINE čadaha «Effeavtta iskkadeami» (EK) mas leat muhtun mielkebuvttadeaddjit fárus. Effeavtta iskkademiin analyserejit eanjkildoaluid jodihanbohtosiid. Guovddáš boadusmihttu maid EK geavaha, lea olahuvvon gokčannákca juohke birrajagi gusa nammii doarjagiin ja doarjaga haga. Romssas leat mii ožžon dieđuid 23 gusamielkkebuvttadeaddjis. Jus ii váldde mielde dan 3 alimus ja 3 vuolemus doalu gokčannávcca, de oaidná ahte juohke jahkegusa nammii lea liikká gokčannákca almmá doarjagiid haga gaskal 18 372,- ja 26 451 kr-.

Raporta «Analysa – Mielki Romssas» lea namuhuvvon 5.2.1 kapihttalas, ulbmil 4 ja 5.

Gáiccamielki

Eai leat ollu dieđut maid EK lea gáicadoalus čohkken, dušše 6 buvttadeaddjis. Jus ii váldde mielde doaluid main lea alimus ja vuolemus gokčannákca, de oažžu gaskamearálaččat golmma jagis kr 850,- erohusa gaskal buoremus ja njealji heajumus doalu gokčannávccain.

Gáicca earenoamášvuohta lea ahte dat heive hui bures min guovlluid smávva doaluide. Dat dikšu bures kultureatnamiid ja lea sosiála ealli. Min fylka lea njunuš gáicafylka, ja danin lea ge gáicca namahuvvon árktalaš mearkagálgvun. Dat mielddisbuktá hástalusaid kvalitehta ja gelbbolašvuođa hárrái, seammás go rahpá maid stuora vejolašvuođaid ásahit lassiarvvuid ja dan láhkái buoridit dietnasiid.

Sávzadoallu

Sávzadoalus gávdnojit logut mat oktiivástidit TINE effeavtta iskkademiin. Liikká orro leamen nu ahte sávzadoalu gokčannávccain leat unnimusat seamma ollu variašuvnnat go mielkebuvttadeddjiin.

Deháleamos fáktorat mat váikkuhit sávzadoalu gánnáhahtimii leat:

- Lábbáid lohku juohke badjeldálvvi sávzza nammii
- Čakčadeattut
- Njuovvankvalitehta

Ovdamearka mii čájeha gokčannávcca iešguđetlágan lábbálogu ektui ja čakčadeattuid doalus mas leat 100 badjeldálvvi sávzza:

Čakčadeattut kg	Lábbáidlohku juohke badjeldálvvi sávzza nammii		
	1,5	1,8	2,0
42	235 000	273 000	298 000
45	243 000	283 000	310 000
48	252 000	294 000	322 000
51	260 000	304 000	333 000

Gáldu: Nortura

Sávzadoalu mihttomearri lea dat ahte buvttadit nu eatnat kilo bierggu go vejolaš mas lea buorre kvalitehta. Lábbáid lohku lea dat oktonas fáktor mii eanemusat mearkkaša buvttandietnasiidda. Ullo dietnasat leat gaskamearálaččat 6-7 % sávzadoalu dietnasiin.

Sávzadoallu lea oalle ekstensiiva buvttadeapmi. Danin lea ge ollislaš ekonomijai dehálaš ahte fásta golut jodihanvisttiide, mašiinnaide/reaidduide jna. doalahuvvojit govttolaš dásis.

Sávzadoalu mihtilmasvuohta lea dat ahte sávza nagoda buorebut go makkárga eará ealli ávkin atnit meahcceguohtumiid ja dan láhkái lasiha árvoháhkama. Sávzzaide geavahuvvojit unnán oasttofuodđarat. Sávzadoallu lea dat šibitdoallu maid buoremusat heive doaimmahit seammás go lea eará bargu.

Sávzzat ja lábbát leat oalle stuora oassi buvttadanindustriijas ja stuora oassi lábbábierggus buvttaduvvo smávva ovttahadkan. 1.1.2013 rádjái lei mis dát struktuvra Romssa sávzadoalus:

Badjeldálvi sávzzat guđege doalus	Doaluid lohku	Oktiibuot badjel dálvi sávzzat	% buot badjeldálvi sávzzain
≤ 50	153	4 437	9
51 - 100	162	12 164	24
101 - 200	160	23 403	46
201 - 300	30	7 068	14
301 - 400	3	994	2
> 400	5	2 345	5
Submi	512	50 411	100

Gáldu:Stáhta eanadoallohálddahuš

Tabeallas oaidnit ahte 33 % (1/3) sávzadoalus leat smávva doalut main leat gitta 100 badjeldálvi sávzza ja olles 79 % leat doalut main leat gitta 200 badjeldálvi sávzza. Smávva sávzadoalut leat stuora ávkin njuovahagaide ja nu maiddái njuovahagaide ekonomiiija, ja dat fas váikkuha ruovttoluotta buvttadeddjiide.

Buđehat, ruotnasat ja muorjjit

Mis ii leat seammalágan ekonomiijastatistihkka buđehiid, ruotnasiid ja murjjiid buvttadeapmái go šibitbuvttadeddjiin lea.

Buhtadan dihte dálkkiid ja eará headuštusaid mat čuhcet eanadollui, de addojuvvo pá kr 1,30 jođihandoarjja juohke kilo ala davvi-norgga biebmobuđehiidda. Dasa lassin juol-luduvvo areáladoarjja mii lea kr 930,- juohke dekárii. Olles Davvi - Norggas (ja kr 80,- muđui riikkas).

Ruotnasiidda addojuvvo kr 1 650,- juohke daa areáladoarjja Davvi-Norggas (ja kr 550,- muđui riikkas).

Murjjiide (eanamurjjiide ja eará muorjesorttaide) addojuvvo kr 5,71 kr juohke kilo ala guovlo- ja kvalitehtadoarjja (go murjjiid vuovdá dohkkehuvvon vuovdinladdasa bokte) ja kr 1 450,- juohke daa areáladoarjja Davvi-Norggas ja muhtun eará guovlluin Norggas, ja kr 1 000,- muđui riikkas.

Dáid buvttademiid ekonomiiija lea hui gitta juohke buvttadeaddji ja doalu jođiheami gelbbolašvuodas. Buot dáin buvttademiin livččii buorre ekonomalaš vejolašvuohta váldit eambohatti báikkálaš márkaniš, vaikko dat gáibida ge eambo barggu.

10. Romssa eanadoalu treandat

Norgga eanadoalu treandat (Treandaiskkadeapmi) lea stuora jearahallaniskadeapmi mii lea čadahuvvon juohke jagi 2002 rájes. Jearahallama lea čadahán Norgga gilidutkan guovddáš Troandimis/Norsk senter for bygdeforskning i Trondheim. Juohke jagi fáallet sii liigeanalysa gudege fylkii. 2012:s čadahuvvui diekkár liigeanalysa Romssas.

Ulbmil iskkademiin lea kártet guovddáš fáttáid norgga eanadoalus. Iskkadeapmi sisttisdoallá golbma váldosuorgi:

- Sosiokultuvrralaš bealit eanadoalus. Earet eará ustibiid ja ránnjaid oktavuodát, ámmátidentitehta ja man duhtavaš lea bargobirrasii.
- Dálááigi ja boahhteáigi – maid jurddašit boanddat boahhteáiggi birra?
- Subjektiiiva bealli – das leat boanddaid iežaset oavilát ja vásáhusat guovddážiis.

2012 treandaiskkadeamis Romssas bohtet ovdan mánga bohtosa/gávdnosa dálá boanddaid birra min fylkkas:

Ollesáiggi boanda

Iskkadeapmi čájeha ahte 35 % dálá boanddain ii leat eará bargu go eanadoallu. Dat lea mearkkašahtti earalágan lohku go našuvnna dásis, gos diet lohku lea 29 %. Romssa boanda geavaha ollu áiggi doalu jodiheapmái. Sullii 50 % muitalit ahte sii barget eanet go 1700 diimmu jagis eanadoalodáalus, muđui riikkas 40 %. Dat čájeha ahte ollesáiggi bargi/ollesáiggi boanda lea nanu dilis fylkkas.

Movttegis boanddat

Iskkadeapmi čájeha maid oalle buori movtta mii guoská eanadoalodálu ekonomiijai. 37 % jáhkket ahte ekonomiija dáidá rievdat buoret guvlui boahhteavaš jagiid Romssas. Našuvnna dásis leat 25 % mat jáhkket ekonomiija manna-goahtit buoret guvlui. Boahotá maid ovdan ahte Romssa boanddaid gaskkas geat barget omiiguin vástidit 47 % ahte sis lea buorre jáhkku.

Romssa boandá hálida ánggirdit eanadoalodáluin. Stuorát oassi Romssa boanddain (14 %) go muđui riikkas (12

%) jáhkket oalle sihkkarit ahte sii dáidet čadahit stuorát investeremiid eanadoalodáalus boahhte viđa jagis.

Romssa boandá oaidná boahhteáiggi čuovgadin. Vuordámušat boahhte 5 jahkái:

- 47 % vurdet buvttadeami lassánit (našuvnna dásis 33 %)
- 24 % vurdet lassi bargguid doalus (našuvnna dásis 15 %)
- 15 % barget eanet olggobealde eanadoalu (našuvnna dásis 20 %)
- 19 % vurdet ovddidit lassiealáhusa man vuodđun leat eanadoalodálu resurssat (našuvnna dásis 16 %)

Ekonomiija

Romssa boanda rahčá eanet ekonomalaččat go boanddat muđui dán riikkas. Vaikko eai leat ge nu beare stuora erohusat, de boahotá ovdan ahte ekonomalaš noadđi lea losimus sis geat barget buot eanemus doalu jodiheamiin. Sin gaskkas geat barget unnit go beallebarggu eanadoalus, leat dušše 3 % geain leat ekonomalaš váttisvuodát, ja 10 % sis geat barget badjel 150 % virggis eanadoalodáalus.

Oahppu/gelbbolašvuohhta

Mii guoská alimus čadahuvvon ohppui, de leat 29 % Romssas geat vástidit ahte dat lea vuodđoskuvla dahje sullasaš, 14 % vástidit dan seamma našuvnnalaččat. 42 % vástidit joatkkaskuvla (fidnofága/eanadoallofága) ja 50 % našuvnnalaččat. Dušše 10 % vástidit dábálaš oahpposuorgi, 11 % našuvnna dásis. Mii guoská alit ohppui mii lea guhkit go 4 jagi, de vástidit dan 9 % sihke Romssas ja muđui riikkas. Dat muitala ahte lea hástalussan Romssa eanadollui go eanadolliin leat vuolit formálalaš gelbbolašvuohhta. Dán áiggi gáibiduvvo máhttu sihke ekonomiijas, agronomiijas ja šibitdoalus/divššus. Ja go dasa lassin vel lea heajut kapasitehta rávvenapparáhtas ja suohkaniid bagadallanapparáhtas go ovdal, de dat mearkkaša dan ahte boanddat fertejit čadat doalahit gelbbolašvuohđa iežaset doalus ja jodiheamis.

Nanu čanastat eanadollui

Go jerrojuvvo lea go doalu bargi bajásšaddan eanadoalodálus, de vástidit olles 70 % ahte sii leat bajásšaddan eanadoalu dálus, ja 72 % lohket ahte eanadoalloberoštupmi lea hui mávssolaš. Jus sii beasaše välljet áibbas nugo ieža hálidit, beroškeahttá ekonomijjas, de vástidit 69 % ahte sii livčče välljen eanadoalu ollesáigi bargun. 19 % vástidit ahte sii dovdet geatnegasvuoda jođihit doalu viidáseappot ja 36 % dovdet iežaset hui unnán árvvusadnojuvvon stuoraser-vodagas. Vuollet bealli eanadolliin vástidit ahte sii jáhkket muhtuma bearrašis váldit doalu badjelosas. Stuorámuš oassi sis leat mielkebuvttadeaddjit.

50 % hálidit ávžžuhit mánáid váldit badjelosas doalu. Dat lea 10 % unnit go muđui riikkas. Odelsláhka ja árbevierut mat

gusket odelsriektái, mielddisbuktet ahte eanas eanadoal-loopmodagat bissot bearraša hálddus.

Treandaiskkadeamis leat sin bivdán smiehttat makkár ovdáneami sii oidnet eanemus jáhkehahttin boahte viđa jagis. 47 % oaivvildit ahte eanadoalodálu buvttadeapmi fievrreduvvo viidáseappot, 19 % jáhkket ahte buvttadeapmi boahťá njiedjat. Muđui riikkas vástidit 33 % ahte sii jáhkket iežaset doalu buvttadeami lassánit. Sis geain lea mielkebuvttadeapmi Romssas, lea eanemus jáhkku dasa ahte buvttadeapmi lassána.

Gáiccat guohtumin Orjješ-Ráissas. Govva: Erlend Winje

MIELDDUS 2

1. Hálldašan ja ovddidanoassádallit

Jus galgá sáhhtit jodihit buori ja buresdoaimbi eanadoalu, de ferte eanadoalu doarjjaapparátta doaibmat. Dás čuovvu obbalašgovva mii čájeha Romssa eanadoalu hálldašan- ja ovddidanoassálastiid. Čilgejuvvo maid makkár doaibmá ja ovddasvástádussuorgi guđesge lea go guoská eanadollui.

Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta

Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta lea biebmomodepartemeanta - ja eanadoallopolitihka válodoovdasvástideaddji. Ráđdehusa ulbmil lea doalahit ealli eanadoalu miehtá riikka.

Biebmopolitihka galgá sihkkarastit olbmuid oadjebas borramušaid main lea buorre kvalitehta, mat leat dearvvašlaš vugiin ráhkaduvvo, ja láchit dili nu ahte olbmot ožžot obalaččat dearvvašlaš borramušdili. Eanadoallo- ja biebmodepartemeanttas lea ovttas Ealáhus- ja guolástusdepartemeanttain ja dearvvašvuoda- ja fuolahandepartemeanttain ovddasvástádus hábmet biebmopolitihka, ja hálldašit biebmogálvohoiddu vuodđobuvttadeddjiin geavaheddjiide.

Eanadoallopolitihkkii gullá areálahálldašeapmi, eana- ja vuovdedoallu, šibitdoallu, boazodoallu ja odđa ealáhusaid ovddideapmi maid vuodđun lea eanadoallu. Eanadoallopolitihka galgá sihkkarastit eanadoalu buvttademiide resursavuoda, ovdánahttit máhtolašvuoda ja veahkehit árvoháhkamiin ja barggahemiin miehtá riikka, man vuolggabáikin lea eanadoallu ja eanadoalus ráhkaduvvon buktagat.

Stáhta eanadoallohálldahus

Statens landbruksforvaltning (SLF) er et utøvende forvaltningsorgan for de sentrale landbrukspolitiske virkemidlene og et støtte- og utredningsorgan for Landbruks- og matdepartementet. SLFs hovedoppgaver er knyttet til følgende resultatområder:

- areal, skogbruk, ressursforvaltning og økologisk landbruk
- inntekts- og velferdspolitiske tiltak
- markedstiltak, handel og industri

Romssa Fylkkamánni

Fylkkamánnis leat sihke ovddidan- ja hálldašanbarggut mat gusket eanadollui. Regionála heivehemiiguin galgá Fylkkamánni váikkuhit dasa ahte bisuhuvvo ealli ja mánggadáfot eanadoallu ja guoddilis vuovdedoallu, mii addá geasuheaddji bargosajiid ja sihkkarastá rekrutterema miehtá fylkka.

Regionála bargoguoibmevuoda bokte jodiha Fylkkamánni regionála ealáhusprográmma barggu, mii lea láidesteaddjin fylkka giliovddidandoarjagiid geavaheapmái ja vuoruhemiide. Fylkkamánni lea buohkaid várás gealboguoivddáš ja earenoamážit suohkaniid várás. Guovddáš barggut lea viidáseappot ovddidit ja nannet suohkaniid rolla ealáhuspolitihkas ja duvdiit ovddos eanadollui guoskevaš dálkkádatbargguid ja ealáhus- ja servodatovddideapmi.

Fylkkamánni hálldašanbarggut leat čadnon ekonomalaš ja juridihkalaš váikkuhangaskaomiide eanadoalus ja vuovdedoalus. Fylkkamánnis lea regionála ovddasvástádus bearráigeahččat ahte doarjagat eanadollui hálldašuvvojit ja dárkkistuvvojit bajitdási ulbmiliid mielde, ja ahte dat čuvvot guoskevaš lágaid ja njuolggadusaid.

Fylkkamánni galgá áimmahuššat eanadoallo- ja biebmopolitihka našuvnnalaš ulbmiliid, ja ahte dat heive guđege guvlu. Jámma oktavuoha suohkaniiguin, fylkkasuohkaniiguin ja Innovasjon Norge doaimmain galgá movttiidahttit báikkálaš čanastupmái ja dasa ahte dehálaš eanadoallopolitihkalaš mihtomearit dohkkehuvvojit, mat earet eará huksejit regionála ovdamunnái.

Fylkkamánni lea 01.01.2014 rájes leamaš boazodoallohálldašeami ovddasvástideaddji, ja galgá leat veahkkin láchit dili nu ahte olahit boazodoalu hálldašeami bajemusdási ulbmiliid. Dat leat mearriduvvon Stuoradiggediedáhusas nr. 28 (1991-1992) ja jahkásaš Stuoradiggeproposišuvnnain Boazodoallošiehtadusa oktavuodas. Fylkkamánni barggut boazodoalu hálldašeamis leat earet eará: areálahálldašeapmi, resursabearráigeahččan, váikkuhangaskaomiid ja lánkaásahusaid hálldašeapmi. Maiddá areálasuodjaleapmi lea guovddáš bargosuorgi. Fylkkamánnis lea viidáseappot ovddasvástádus doalahit oktavuoda suohkaniiguin ja eará hálldašanorgánaiguin, ja fállat bagadallama ja diehtujuohkima boazodolliide. Fylkkamánni bargun lea maid doallat ortnegis ráđjeáiddi Suoma guvlu. Fylkkamánnis lea gelbbolašvuoha buktit vuosteákkaid áššiin mat gusket boazodollui.

Romssa fylkkasuohkan

Fylkkasuohkanis leat seammaládje go Fylkkamánnis, sihke ovddidan- ja hálddašandoaimmat mat gusket eanadollui. Mii guoská regionála ovddideapmái ja eanadoalu mearkkašupmái, lea fylkkasuohkanis rolla mii lea earet eará:

- Eanadoalu árvoháhkkan
- Dálkkádagat, areála ja servodatplánen
- Rekrutteren, eanadoalu dásseárvu ja gealbolokten, sihke ovddasvástideaddji joatkkaoahpahusa fáluheaddjin ja dakko bokte ahte hálddaša doarjagiid rekrutteremii, dásseárvui ja gelbbolašvuoda nannemii
- Rámmadirektiiva čáziide
- Kultursuodjaleapmi

Fylkkasuohkanis lea maid regionála politihkalaš oassádallin ovddasvástádus ovddidit Romssa eanadoalu, earet eará danin go fylkka eanadoallostivra lea heaittihuvvon.

1.1.2010 rájes ožžo fylkkasuohkanat dehálaš ja viiddiduvvon mieldeovddasvástádusa čadahit eanadoallo- ja biebmopolitihka, regionála ovddideaddjin eanadoallo- ja biebmosuorggis. Fylkkasuohkan galgá áimmahuššat bargguid mat gusket eanadoalu árvoháhkamii, dálkkádagaide ja servodatplánemii, ja maiddá rekrutteremii ja gealboloktemii. Dehálaš váldoubmilat fylkkasuohkana eanadoallo- ja biebmosuorggis leat:

- nannet regionála árvoháhkama, resursahálddašepmi ja birasdoaimmat mat vulget eanadoalus ja eanadoalu resurssain
- nannet ovttasdoaimma eará áššáiguoskevaš regionála ja báikkálaš oassádalliiguin eanadoallopolitihka čadaheamis
- nannet regionála álbmotválljejuvvon olbmuid beroštumi eanadoallopolitihkkii
- sihkkarastit buori čanastaga eanadoalu ja eará servodat – ja ealáhusovddideami gaskii fylkkas, dán vuolde maiddá dat ahte oážžut eanadoallosuorggi mielde fylkkasuohkana eará ovddasvástádus ja bargosurggiide

Fylkkasuohkana ángiruššan eanadoalu ealáhusovddideamis oktiidávista daid eará ealáhuspolitihkalaš bargguiguin mat fylkkasuohkanis leat, ja Innovasjon Norge oamastemiin. Fylkkasuohkan galgá láchit dili báikkálaš saddanfápmui ja doarjut ja movttiidahttit regionála innovašuvnna ja árvoháhkama eavttuid ja ovdamuniid.

Fylkkasuohkan galgá váikkuhit dasa ahte eanadoallo-, dálkkádat ja energiijapolitihkalaš beroštumit vuhtiiváldojuvvojit servodatplánemis, earet eará lassi odasmuvvi energiija geavahemiin ja nannosit eanasuodjalemiin. Fylkkasuohkanis lea fylkkaplánaid ráhkadeamis, ja ovttrasáidid suohkaniid plána-bargguiguin, ovddasvástádus suodjalit gilvojuvvon eatnamiid ja eatnamiid maid sáhtta gilvit, geahča Našuvnnalaš vuordámušat regionála ja suohkandási plánenbargguide, dohkkehuvvon gonagaslaš resolušuvnnain geassemánu 24. beaivvi 2011.

Dálkkádat- ja energiijaplánaid ráhkadeami oktavuodas berre fylkkasuohkan doalahit buori gulahallama eanadoallosurggiin, mi guoská dan suorggi konkrehtalaš dálkkádat- ja energiijadoaimmaide.

Fylkkasuohkana doaibma joatkkaoahpahusas lea dat ahte ovddidit luonddudoalloahpu ja sihkkarastit ohppiid dan ohppui. Bohteáiggis boahá šaddat stuora dárbu ovddidit buriid lassi- ja joatkkaoahppofálaldagaid eanadoalloeláhussii.

Fylkkasuohkanis lea earenoamáš ovddasvástádus oččodit eanet olbmuid eanadollui, gozihit dásseárvvu ja gealbonanema eanadoalus, earet eará sierra doarjjaortnegiiguin.

Suohkanat

Suohkanat leat dehálaš oassádallit servodat- ja ealáhusovddideamis. Suohkanat leat vuosttašlinnjábálvalus boanddaide ja earáide geat dárbbasit veahki ohcamušaide, ovddidan-doaimmaide jnv. Dat gáibida sihke gelbbolašvuoda ja doaibmannávccaid. Dávjá diet váilot, ja boadus das lea ahte boanddat eai oaččo veahki dahje ožžot váilevaš veahki. Romssas leat mis ain mánga smávva eanadoallokantuvrra suohkaniin. Jus livččii eanet ovttasbargu suohkaniin eanadoallosuorggis, de dat attášii eanet doaibmanfámu go sáhtáše eanet spesialiseret ja de eai livčče nu maid nu rašit.

Suohkanat gárvvistit ja buktet cealkámuša sierralohpeáššiin doarjjahálddašeamis, ja maiddá buot áššiin mat gusket investeren- ja ovddidandoarjagiidda. Ággiid čada leat suohkanat ožžon mearridanválddi eanas áššiin eanalága ja konsešuvdnalága mielde. Dasa lassin leat ožžon dađistaga eanet mearridanválddi áššiin mat gusket doarjagiidda maid juolludit earenoamáš doaimmaide eanadoalu kultureatnamiidda, vuovdedoalu ealáhus- ja birasdoaimmaide jnv.

Suohkaniid ovddasvástádus lea ovddidit báikkálaš politihka našuvnnalaš ja regionála politihka rámmaid siskkobealde. Suohkanat leat 1.linnjábálvalus sidjiide geat áigot hukset dahje

earaládjje ovdánahttit olmmošlaš ja materiálaš resurssaid. Seammás leat suohkaniin maid ovddosduvdi doaibma ovdidanbarggus. Eaktun ovdáneapmái lea ahte diet bálvalusat doibmet dohkálaččat. Suohkanplánen ja plána- ja huksenlága geavaheapmi leat deháleamos reaiddut mat suohkaniin leat go galget oktiiheivehit politihka hábmema ja lámhčit eanadoaluvudot ealáhusovddideami.

Suohkaniin lea 2004 rájes leamaš mearridanváldi eanalága, konsešuvdnalága, odelslága ja vuovdedoallolága mielde, ja muhtun ekonomalaš váikkuhangaskaomiid giedahallamis. Dat lea addán suohkaniidda doaibmanfámu čoavdit konkrehtalaš hástalusaid. Suohkanat sáhttet ovdamearkkadihte gávnnahit iešguđetlágan čovdosiid eanajuohkimiin. Nugo dakkár diliin gos opmodat lea dakkár guovllus gos ássama doalaheapmi lea deháleabbo go eanasuodjaleapmi, dahje jus opmodat lea guovddáš báikkis gos váttisvuotán lea garra báhken eanadoalloareálaide. Seamma sullasaš vihkkedallamiid feritejtit dahkat konsešuvdnaohcamiid meannudeamis.

Innovasjon Norge

Innovasjon Norge lea sierraláhkasealskáhppi mas Ealáhus- ja gávpedepartemeanta oamasta 51 % ja fylkkasuohkanat ovttas oamastit 49 %. Innovasjon Norge galgá ovddidit čovdosiid olles riikka ealáhusovddideamiide, ja luvvet iešguđet báikkiid ja guovlluid ealáhusaide vejolašvuodaid innovašuvnna, internašunaliserema ja profilerema bokte. Innovasjon Norge hálddaša vihtta iešguđetlágan bálvalusa: Rávven, fierpmádagat, gelbbolašvuotna, profileren ha ruhatdeapmi.

Innovasjon Norge lea fitnodagaide oaiivilduvvon giliovdidandoarjagiid hálddašeaddji, Fylkkamánni gohččuma mielde, ja maiddá fylkkasuohkana fitnodagaide oaiivilduvvon regionála ovddidandoarjagiid operatevra. Doarjagat galget veahkehit ovddidit odđa ealáhusdoaimmaid eanadoalloopmodagain, ja ovdánahttit ja odasmahttit árbevirolaš eanadoalu.

Innovasjon Norge oázžu ollu doaimmaid Eanadoallo- ja biebmodepartemeanttas mat leat čadnon Eanadoallošiehtadusa, Boazodoallošiehtadusa čadaheapmái ja Árvoháhkan – ja ovdidandoaimmaid čadaheapmái eanadoalus. Innovasjon Norge addá maid loanaid eanadoalu ássandáluide ja ealáhusulbmiliidda.

Sámediggi

Sámediggi galgá lámhčit dili sámii guovlluid ealáhusovdáneapmái. Sámediggi juolludan jahkásaččat gaskal 35 ja 40 miljovnna ruvno ealáhusaid ovddideapmái. Váikkuhangaskaoamit leat ráddjejuvnon doaibmaguvlui masa gullet 31 olles suohkana dahje oasit suohkaniin. Ulbmil doarjagiiguin lea ásahit nanu ja mánggabealat ealáhusaid, mat huksejit sámii kultuvrii, lundui ja birrasii ja váldet dain vára, ja dahket vuodu ealli báikkálaš servodagaide gos olbmot hálidit ássat. Doarjagiiguin sáhtá ruhtadit eanadoalu jodihanvistiid gitta 600.000 kr rádji 13 suohkaniin Romssas. Dát ruhtadeapmi dahká álkibun investeret jodihanvistiid. Muhto ollu stuora huksenprošeavttat dárbbasit dasa lassin maid Innovasjon Norge doarjagiid. Sámedikki eavttut leat ahte olles huksenprošeakta lea ollásit ruhtaduvvon ovdalgu juolluda doarjaga.

Lassin das ahte juolluda doarjagiid eanadoalloealáhussii, bargá Sámediggi maid ángirit dan badjelii ahte oázžu buriid rámmaeavttuid eanadoalloealáhussii.

Biebmobearráigeahčču

Biebmobearráigeahčču lea guovddáš doaibma biebmopolitihka čadaheamis. Barggut siskkildit olles biebmobuvttadangeainnu bearráigeahččama, bagadallama, kártema ja goziheami, gitta dan rájes gálvvu álgá buvttadit, vuodđobuvttadeami rájes gitta dassáži gálvu lea vuovdinláhká olbmuid. Biebmobearráigeahčču leat maid viiddis barggut mat gusket njuolggadusčállosiid ovdánahttimii.

Lea juohke doaimma iežas ovddasvástádus dovdat ja čuovvut njuolggadusčállosiid. Biebmobearráigeahču ovddasvástádus lea gozihit ahte doaimmat čuovvot njuolggadusčállosiid. Jus ulbmiliid olaheami dáfus leat dárbbaslaš, de sáhtá Biebmobearráigeahčču váldit atnui njuolggadusčállosiid, dakko bokte ahte geavaha váikkuhangaskomiid maid lágaid mielde sáhtá geavahit.

Biebmobearráigeahčču lea dehálaš doaibmilit bagadallat njuolggadusčállosiid birra. Leat maid dehálaš ahte sii guđet juogaládjje ožžot dahkamuša Biebmobearráigeahču doaimmasurggiin, váldet oktavuoda Biebmobearráigeahču in johtilit go vejolaš, vai garvet boasttu ipmárdusaid ja ožžot dárbbaslaš bagadallama.

Debio

Buot ekologalaš biebmogálvvut mat buvttaduvvojit Norggas, galget dohkkehuvvot Debio mearkkain. Dát dohkkeheami lea eaktun dasa ahte galgá sáhttit gohčodit gálvvu ekologalaš gálvun, ja sáhttit geavahit Ø-mearkka márkanastimis. Ekologalaš doaba lea suodjaluvvon, ja buohkat geat ráhkadit ekologalaš biebmogálvvuid, galget čuovvut almmolaš njuolggadusčállošiid mat gávdnojit dan suorgis (ekologijja lánkanjuolggadus).

Bearráigeahčču maid Debio čadaha, lea vuodustuvvon siehtadussii mii sis lea Biebmobearráigeahču. Bearráigeahčču fáttmasta sihke eanadoalodálu, biebmoráhkadanfitnodagaid,

páhkkenhoiddu, vuovdinhoiddu ja gálvvuid sisafievrrereddjiid. Debio bearráigeahčču čuovvu gálvvuid eatnamis beavdá. Buvttadeaddjit sáhttet ohat beassat mielde dien bearráigeahččanortnegii, ja de Debio inspisere ja iská ahte duhtada go fitnodat daid gáibádusaid mat leat ekologalaš buvttadeapmái. Buohkat geat ožžot dien dohkkeheami, dárkkistuvvojit jahkásaččat ja ožžot dárkkisteddjiid dieđitkeahhtá guossin.

Debio doalaha maid jámma oktavuoda buvttadeddjiiguin, ja bagadallá njuolggadusaid birra ja bearráigeahčča ahte buvttadeapmi jođihuvvo nugo galgá.

2. Eará assádallit, eavttuidbiddjit

Bagadallanbálvalus

Norsk Landbruksrådgivning /Norgga eanadoalloráddeaddin Norga eanadoalloráddeaddin, NLR, lea 41 ráddeaddinovttadaga goavdeorganisašuvdna mas leat oktiibuot 25.000 miellahtu ja 270 bargi miehtá riikka. NLR lea dutkama ja eanadoalu čanastat, mii čohkke, ovddida ja oktiiheiveha máhtu maid ráddeaddit gaskkustit eanadoalu ealáhusbargiide.

Norske Landbrukstjenester /Norgga Eanadoallobálvalusat Norgga eanadoallobálvalusat (NLT) álggahuvvui 1991:s. Dat lea Norgga sadjásašbargiid searvvi ja eanadoallobálvalusaid miellahttoorganisašuvdna. NLT váldobargun lea bargat dan badjelii ahte miellahttosearvvit galget nákcet fállat boanddaide bálvalusaid main lea alla kvalitehta. Vuosttažettiin galgá dat veahkehit gávdnat bargofámu mas lea máhttu.

Eanadoalu Dearvvašvuoda-biras ja sihkarvuolta (LHMS) LHMS lea riikaviidosas fitnodatbálvalus mas leat sullii 10.000 miellahtu. Miellahttovuodain ožžon bagadallama dasa movt buoridit bargobirrasa, dakko bokte ahte doalus fitná HMS geahčču, ahte ožžot dearvvašvuoda čuovvoleami fitnodagaid dearvvašvuodabálvalusas ja eará buriid fágalaš rávvagiid. Mii rávvet maid movt heahedilis galgá láhttet. LHMS ortnegis leat 50 gelbbolaš mielbargi geat hoidet min viiddis kursadoaimmaid ja čuovvolanbarguid.

Landbruk Nord /Davvi eanadoallu

Davvi eanadoallu fállá bondii mánggabeallásaš rávvenfálaldagaid eana- ja šaddobuvttadeamis, huksenplánemis ja sadjásašbargi bálvalusaid. Davvi eanadoallu lea čadnon Norgga Eanadoallobálvalusaide ja Norgga Eanadoalloráddeaddimii.

Landbrukstjenesten Midtre Hålogaland /Gaska Hålogalándda Eanadoallobálvalus

Gaska Hålogalándda Eanadoallobálvalus bargá fágalaš ovdánahttimiin ja ráddeaddimin mii guoská eanadollui ja lundui, ja sáhtta fállat ollu bálvalusaid. Sii fállat rávvenbálvalusaid ja čadahit fealtabarguid ja geahčadanmátkkiid Lulli-Romssas ja davit Nordlánddas. Gaska Hålogalándda Eanadoallobálvalus leat čadnon Norgga Eanadoallobálvalusaide ja Norgga Eanadoalloráddeaddimii.

Troms Landbruksrådgivning /Romssa Eanadoalloráddeaddin

Romssa Eanadoalloráddeaddin lea čadnon Norgga Eanadoalloráddeaddimii, ja bargá eana- ja šaddofágalaš ráddeaddimiin.

Troms Landbruk /Romssa Eanadoallu

Romssa Eanadoallu norgga Eanadoallobálvalusaide ja fálla sadjásašbargiid bálvalusaid.

TINE

TINE hálldaša viiddis rávvenfálaldagaid mat gusket gusaid ja gáiccaid mielkebuvttadeapmái. TINE Ráddeaddin jođiha viiddis kursa- ja lassioahppodoaimmaid fágain nugo ekonomii, jođiheapmi, fitnodatovddideapmi ja buvttadanfágain. TINE Ráddeaddimis lea gelbbolašvuolta ráhkadit ovddidanplánaid ja dahká dan, maiddá eará buvttadansurggiin go mielkebuvttadeamis.

NORTURA

NORTURA hálldaša viiddis rávvenfálaldagaid mat gusket spiinni, stuora omiid ja smávva omiid birgobuvttadeapmái ja monnebuvttadeapmái.

ALLSKOG

ALLSKOG lea ovttasdoaimman man oamastit Møre og Romsdal, Trøndelaga fylkkaid, Nordlándda ja Romssa vuovdeoamasteaddjit, ja dat lea sin váste. ALLSKOG ulbmil lea bargat oasusoamasteddjiid ekonomalaš beroštumiid ovdas mat gusket sin opmodagaide. ALLSKOG fállá vuovde- ja meahcebálvalusaid, bagadallama ja gelbbolašvuoda.

Matmerk

Matmerk lea vuodđudus man ulbmil lea oččodit golaheddjiid válljet ovddemus norggas buvttaduvvon biepmuid. Dan galgá dahkat kvalitehtastivremiin, gelbbolašvuodain ja dakko bokte ahte oainnusindahkat norgga gilvalanovdamuni ja álgoboađu biebmobuvttadeddjiide ja golaheddjiide.

Matmerk lea sorjameahtun vuodđudus mii oazžu almmolaš doarjaga, ja dan lea Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta vuodđudan 2007:s. Dan jodiha stivra mas leat eanadoalu, biebmobuvttadeddjiid, dálloallogávppit ja mearkageava-heddjiid ovddasteaddjit.

Davvinorgga eanadoalloráđdi

Davvinorgga eanadoalloráđdi (NNLR) lea ideála organisašuvdna mas leat mielde Norgga Eanadoalloovttasdoaimma miellahttoorganisašuvnnat, mat leat fágaserviid regionála ovttasbarggu duogábealde, Nordlándda Boanddaidsearvi, Finnmárkku Boanddaidsearvi, Nordlándda Boanddaid ja smávvaluoaluidsearvi, Romssa Boanddaid- ja smávvaluoaluidsearvi ja Finnmárkku Boanddaid- ja smávvaluoaluidsearvi. Romssa Boanddaidsearvi lea čállingoddi.

Davvinorgga eanadoalloráđdi ulbmil lea dán guovllu eanadoalu organisašuvnnaid oktiiláhčima ja ovttasbarggu bokte ovddidit davvinorgga eanadoalu beroštumiid, ja bargat dan badjelii ahte olahit buori ovdáneami davviguovlluid eanadollui.

Davvinorgga eanadoalloráđdi čalmustahtá dutkan- ja ovddidanbargguid mat leat ávkkálaččat eanadoalloealáhussii. Eanadoallu dárbbasa ovddidit máhtu, ja lea dehálaš oktiordnet gealbobirrašiid vai dat šaddet áigeovuodilat dán guovllu ealáhusaide ovddideamis. NNLR lágida “Smiehttanlovttá”, mii lea čoaggananbáiki gos sáhttet buktit jurdagiid ođđa prošeavttaide. Dat lea dasa lassin čoaggananbáiki gos ealáhusbargit, hálldahus, dutkit ja eará ovttasbargit deaivvadit.

Árktalaš eanadoallu lea NNLR nannensuorgi, ja lea álggahuvvon proseassa mas leat fárus ealáhusa, gealbobirrašiid ja árvoráiddu oassádallit. Davvinorgga eanadoalloráđdi dáhttu ásahtit mearkagálvvu mii ovddasta earenoamáš kvalitehta ja earenoamáš vuodđogálvvuid mat leat buvttaduvvon Davvi-Norggas.

Bioforsk

Bioforsk lea dutkaninstituhta mas lea njunušgelbbolašvuhta alla internašuvnnalaš dásis dakkár fágasurrgiin go eanadoallu, biebmobuvttadeapmi, šaddodearvvašvuhta, biras ja resursahálldasaepmi. Bioforsk čalmustahtá maid dutkanvuodot innovašuvnna ja árvoháhkama. Guoddilis resursageavaheapmi lea vuodđoeaktu. Bioforsk:s leat čieža dutkanguovddáža main leat sullii 450 bargi, ja ossodagat miehtá riikka.

Davvi Bioforsk deháleamos bargosuorgit leat máhtu ovddideapmi mii guoská davviguovlluid šaddaneavttuide, árkatalaš kvalitehta ja rittu ja mehciid resurssat. Guovddáža jodiha Bioforsk Nord Holt Romssas, ja leat ossodagat Budejju ja Tjottas. Fágasuorgi “Árktalaš eanadoallu ja meahccedutkan” lea juogaduvvon čuovvovaš fágasekšuvnnaide: Árktalaš eanadoallu ja kvalitehta (maid Holt jodiha), Biras ja meahcceresurssat (maid Tjotta jodiha) ja Davvinorgga gealboguovddáš (maid Holt jodiha).

Davvi Bioforsk lea meahcemurjiiid dutkama ja viidáseappot ráhkadeami našuvnnalaš ovddasvástideaddji. Dan ovddasvástáduš lea maid meahccesurssat ealáhusvuodot ja siseatnama guolleresurssat ávkkástallan ja ovddideapmi. Davvinorgga gealboguovddáža bokte lea Davvi Bioforskas maid regionála doaimma, mii mearkkaša ahte galgá innovašuvnna vuodul ovddidit davvinorgga eanadoalu ja luondduoalu.

Davvi báikkálaš biepmuid gealbofierpmádat

Báikkálaš biepmuid gealbofierpmádat váikkuha dasa ahte lasihit árvoháhkama gelbbolašvuoda nannemiin. Váldoulbmiljoavkkut leat báikkálaš biepmuid buvttadeaddjit ja guossohanbáikkid mat čalmustahttet báikkálaš borramušaid ja main leat 0-10 jahkebarggu. Gealbofierpmádat fállá kurssaid mat leat heivehuvvon ulbmiljoavkku dárbbuide, ja lágida gelbbolašvuoda doaimmaid maid heiveha jur juste eankilfitnodagaide. Gealbofierpmádaga náhpi Bioforsk Nord Holt.

Skog og landskap/ Vuovdi ja eanadagat

Norgga vuovde ja eanadat instituhta lea našuvnnalaš instituhta mas lea máhtu areálaresurssain. Instituhta gaskkusta dieđuid eiseválddiide, ealáhusaide ja almmolašvuhtii, sihkkarastin dihtii guoddilis hálldasaemi ja árvoháhkama mii guoská eanariggodagaide.

Vuovdi ja eatnamat lea organiserejuvvon Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta hálldui. Instituhta váldokantuvra lea Ás Akershusas, ja leat guovllukantuvrrat Davvi-Norggas, Gaska-Norggas ja Oarje-Norggas. Davvi-Norgga guovllukantuvra lea Romssas.

Dehálaš prográmmat main leat ođđa raporttat Romssas leat:

- Mehciid areálastatistihkka
- Eanadoalu kultureatnamiid goziheapmi
- Romssa vuovdedili ja vuovderesurssaid statistihkka

Norgalaš instituhtta eanadoalloekonomalaš dutkamii

Norgga instituhtta eanadoalloekonomalaš dutkamii (NILF) lea friddja bealátkeahkes stáhta dutkaninstituhtta mii lea čadnon Eanandoallo- ja biebmodepartementii.

Dutkanossodat áimmahuššá dutkama ja čielggademiid mat gusket eanadoallopolitihkkii, biebmogálvoindustriijai ja márkaniid, fitnodekonomiijai ja ealáhusaid ja giliid ovddideapmái..

Statistihkka-ja analisaossodat doaimmaha eanadoalu Bušeahhtalávdegotti čállingoddebarggaid, internašuvnnalaš statistihkaid ja dokumentašuvnnaid, jodihanekonomalaš bagadallama ja stivrema, jodihanekonomalaš dataid ja analysaid, dasa gullá maid eana- ja vuovdedoalu jodiheami suokkardallan.

Čielggadanossodat ovddasvástida stuora oasi NILF čielggadanbargguin. Sii barget eará eará dáid fáttáiguin; eanadoallo-, guovllu- ja biepmoávnnašpolitihkka, biepmoávnnašindustriija ekonomiiija ja gilvalanfápmu, eanadoallu ja guollebiebman, internašuvnnalaš áššit (WTO ja EU), boazodoalloealáhus ja hadde- ja margiinnadutkan.

NILF váldokantuvra lea Oslos ja leat golbma guovllukantuvrra: Bergenis, Troandimis ja Budejjus. Guovllukantuvrrat leat NILF čanastagat eanadoalloealáhussii ja guovllu eiseválddiide. Dat leat dehálaččat jodihanguorahallamiid oktavuodas ja mii guoská barggahemiid háhkamii regionála dásis.

UiT – Norgga árktalaš universitehta Romssas

Eanadollui guoskevaš dutkan ja ovdánahttin

Romssa universitehtas lea stuora ja mánggadáfot dutkandoaimma, mii obbalohkái lea áigeovuodil eanadoalu hálddašeapmái ja ovdánahttimii. Sis leat /leat leamaš mañemus jagiid doaimmat nugo árktalaš kvalitehta, giliellin ja kultureatnamat, buvttadanvuodđu meahcceguohtumiin gos guhtot smávvašibihat ja bohccot ja vuovdi. Sii leamaš mielde eatnat dutkanprošeavttain maid Davviorrga Eanadoallorádi lea ožžon johtui.

Guovddáš ja obbalaš nannen dain fáttáin dáhpáhuvvá eatnamii guoskevaš leavgaskiipaovttasbarggus maid universitehta Framsenteret jodiha, earenoamážit KOAT hálddašan ja bearráigeahččansystemain ja AMINOR dutkanskuvllas. Maiddái UTMARK lea dehálaš– mii lea eanadolluigulleaš institušuvnnaid ovttasbargu Romssas.

Eanadolluiguoskevaš oahppu

Norgga árktalaš universitehta ja UMB leat ovttas ovddasvástideaddjin deavdit daid dárbbuid mat leat biebmindustriijas, instituhtain ja oahppobáikkiin gos lea akademalaš bargit mai lea biebmobuvttadeamis máhttu. UIT ja UMB leat dat oahppobáikkis Norggas main lea ollislaš oahppu biebmobuvttadeamis. Doppe addo dál oahppu biepmuid birra bachelor dásis gitta mastergráda ja doavttergrádadássái.

Oahppovejolašvuodat eanadoalu ealáhusbargiide ja eanadoallohálddahusa, váikkuhangaskaomiid apparáhta bargiide jnv. ”Digitála historjámuitaleapmi” lea ovdamearkkadihte okta kursa mii lágiduvvui ovttas fylkkamánni eanadoalloossodagain, man čuvvo ollu biebmobuvttadeaddjit. Muđui fállá Romssa universitehta saji eanilkurssaide dahje bargamušaide ovttas universitehta bargiiguin, sidjiide geat hálidit lassioahpu, beroškeahhtá sin vuoddo-gelbbolašvuodas , mat bistet 2 mánu rájes (10 ECTS) gitta 2 jahkái(120 ECTS).

Harstad allaskuvla

Harstad Allaskuvla rahppojuvvui almmolaččat 1983:s. Álggos lei doppe suodjalandivššároahppu ja dađistaga maid buohccidivššároahppu. Allaskuvla lea áiggi mielde viiddiduvvon, ja doppe leat dál hálddahus, ekonomiiija ja jodiheapmi ja ollu eará universitehtafágaid oahppofálaldagat. Mii gosoká oahppofálaldagaide main lea earenoamáš mearkkašupmi eanadoalloealáhussii, ja eanadoalu lassiealáhusaide nugo ruoná mátkeealáhus dahje Inn pá tunet, de sáhttá namuhit: «*Travel and tourism management*», «*Psykososiálalaš bargu mánáiguin ja nuoraiguin*» ja «*Movttiidahttin, máhttin ja bargu*» mat dán oktavuodas leat áššáiguoskevaččat.

Finnsnes oahppoguovddáš

Finnsnes oahppoguovddáša ulbmil lea jodihit oahpu Gaska-Romssa guovllus, ovttas alit oahppoinstitušuvnnaiguin Davvi-Norggas. Sii fálet earet eará oahpuid «*Guvlui heivehuvvon ealáhusvuodot alit oahppu*» ja «*Árktalaš mátkeealáhusa doalloguoddi ja guiding* » ovttas Finnmárkku Allaskuvllain ja «*Travel and tourism management*» ovttas Harstad Allaskuvllain.

MIELDDUS 3

EKONOMALAŠ VÁIKKUHAN - GASKAOAMIT EALÁHUSOVDDIDEAPMÁI

Das čájehit daid ekonomalaš váikkuhangaskaomiid mat lea gávdnamis Romssa eanadoalu ealáhusovddideapmái. Čájehit maid eará loatna- ja doarjjaortnegiid mat sáhttet leat ávkin eanadoalu ealáhusovddideapmái. Suohkana ealáhusfoanda ii čilgejuvvo dárkileappot dás.

1. Giliid ovddidandoarjagat (GO-doarjagat)

Giliid ovddidandoarjagiid ulbmil lea láhčit dili guhkesáigásaš ja gánnáhahtti árvoháhkamii, ja lávdaduvvon ássamii, man vuodđun leat eanadoalu obbalaš resurssat ja earenoamážit eanadoalloopmodagaid resurssat. Nissonolbmuid ja dievdoolbmuid galget addojuvvot seammalágan vejolašvuodát. Dan sáhtá dahkat dakko bokte ahte viidáseappot ovddidit ja bures doaimmin dahkat vuodđobuvttadeami sidjiide geat háliidit bargagoahtit árbevirolaš eanadoaluin, ja ovddidit ealáhusaid sidjiide geat háliidit ángiruššat bargat eará vejolaš ealáhusaiguin.

Giliid ovddidanfoanddas leat mánga doarjaortnega, eanas doarjagat, reantodoarjagat ja sirren táhpafondii risikoloana váste.

Ovddidan – ja heivehandoaimmat (GO-láhkaásahusa § 3)

Fylkkaid ovddidan- ja heivehandoarjagat sáhttet juolluduvvot doarjjan regionála strategiijaide eanadolluigullelaš ealáhusovddideapmái ja našuvnnalaš strategiija rámmaid siskkobealde dákkár ealáhusovddideapmái:

Čielggadan – ja heivehandoaimmat

Sáhtá addot doarjja čielggadan- ja ovddidandoaimmaide gitta 50 % dohkkehuvvon gollomeroštallamis. Earenoamáš diliin sáhtá juolluduvvot gitta 75 % doarjja dohkkehuvvon gollomeroštallamis.

Praktikántaortnet

Sáhtá addot gitta 60 % doarjja mainna fitnodagat gokčá bargoaddivvaga, fidnovahátdáhkádusa ja bálkká praktikántii mii dahká 70 % bálkáeahki 1 mielde Stáhta regulatiivas, ja luopmoruđaid dan ektui. Dasa lassin sáhtá gokčat dokumenterejuvvon goluid mánnágeahččái ja kursagoluid. Bargohárjehallan iežas, váhnemiid dahje vuoni/vuohpá doalus eai guoskka dán ortnegii.

Dásseárvu, rekrutteren ja gealboovddideapmi (LUF-doarjagat)

Fylkkasuohkan lea 2010 rájes hálldašan doarjagiid Rekrutteremii, dásseárvui ja gealboloktemii eanadoalus. Ulbmil ortnegiin lea nannet ángiruššama mii guoská eanadoallosorggi rekrutteremii ja gealboloktemii ja galgá váikkuhit dasa ahte nissonolbmuid ja dievdoolbmuid duohta dilis galget leat seamma vejolašvuodát eanadoalloaláhusas.

Ortnega ulbmiljoavkkut leat eanadoalloorganisašuvnnat, searvvit, suohkanat, kursalágideaddjit ja joatkkaskuvllat. Dat sáhttet ohcat doarjaga prošeavttaide mat leat dán doarjaortnega njuolggadusaid siskkobealde. Romssa fylkkasuohkan sáhtá ieš vuolggahit prošeavttaid mat gusket dán ortnega doaimmasuorgái.

Sáhtá addot doarjja kurssaide, konferánssaide, semináraide, fágačoagganemiide, oahppomátkkiide, mobiliserendoaimmaide, gealboovddidandoaimmaide, rekrutterenprošeavttaide, dutkan- ja ovddidanbirrasii ja eará doaimmaide mat veahkehit joksat dán doarjaortnega mihttomeari.

Dán doarjaortnega vuoruhuvvon suorggit leat:

- Gealboovddideapmi ja gealbonannen doaimmat árbevirolaš eanadoalus ja ođđa ealáhusain, dan vuolde maid dáid doarjja lassi- ja joatkkaohppui eanadoalu fitnobargiide. Sáhtá maid addot doarjja gealbodoaimmaide mat addet rávisolbmuid, gain lea eará joatkkaohppu, vuđolaš eanadoalloahpu.
- Prošeavttat/doaimmat mat leat čadnon eanadoalloaláhusa rekrutteremii.
- Baggut mat gusket eanadoali dásseárvui.
- Doaimmat mat veahkehit oččodit ohcciid almmolaš ja priváhta joatkkaskuvllaid luonddudoallolinjái.

2013 rájes lea ohcanáigemearri dán ortnegii, vuosttaš geardde njukčamánu 1.beaivvi 2013. Dieđuid dán ortnega birra gávdná Romssa fylkkasuohkana ruovttusiiddus, www.tromsfylke.no. Ohcamiid galgá sáddet elektrovnnalaččat dáppe www.regionalforvaltning.no.

Fitnodagaid váste ovddidandoaimmat

Álggahanstipeanda

Sáhtá addot doarjja buktagiid ovddideapmái, gealbohuksemii, márkaniskkademiide, vuovdingeahččaleapmái, fierpmádathuksemii, ođđa buktagiid márkanastimii ja sullasaš doaimmaide gitta 50 % dohkkehuvvon gollomeroštallamiin. Vuollel 35 jáhkásaččaide, ja dan sohkabeallái mas leat unnit olbmo fitnodagain sáhtá addot gitta 75 % doarjja dohkkehuvvon gollomeroštallamiin.

Fitnodatovddideapmi

Sáhtta addot doarjja buktagiid ovddideapmái, gealbohuksemii, márkanskademiide, vuovdingeahččaleapmái, fierpmádathuksemii, ođđa buktagiid márkánastimii ja sullasaš doaimmaide gitta 50 % dohkkehuvvon gollomeroštallamiin. Vuollel 35 jahkásaččaide, ja dan sohkabeallái mas leat unnit olbmo fitnodagain sáhtta addot gitta 75 % doarjja dohkkehuvvon gollomeroštallamiin.

Ovdaprošeavttat gealbolokten

Sáhtta dárkilit eavttuid vuodul addot gitta 50 % doarjja, eanemusat 25 000 kr gealboloktemii ja čielgadeapmái makkár vuoddu lea eanjkildoalus viiddidit doaimma. Doarjaga sáhtta geavahit konsuleanttaide, mátkegoluide, sadjásaš bargái jnv.

Investerendoarjagat

Investeremat

Sáhtta addot doarjja investeremiidda mat gusket bissovaš rusttegiidda ja daidda guoskevaš bissovaš buvttadanrusttegiidda gitta 30 % dohkkehuvvon gollomeroštallamiin. Láhkaásahusas ii leat alimus doarjjamearri Davvi-Norggas, muhto regionála dásis Romssas lea mearriduvvon alimus mearri mii 2013:s lei 700 000 kr guđege prošeaktii. Eanemus maid sáhtta oažžut doarjjan, lea 30 % dohkkehuvvon gollomeroštallamiin mat leat gitta 3 miljovvna ruvno, 20 % gollomeroštallamiin mat leat gaskal 3 ja 6 miljovvna ja 10 % goluin maid leat gaskal 6 ja 8 miljovvna ruvno.

Reantodoarjja

Sáhtta addojuvvot doarjja mii lea dán váste ahte geahpedit investerenloanaid šihttojuvvon reantodási. Reantodoarjja lea 50 % risikerekehtes reantus 3 jagis stáhta (STX4), mii rehkenastojuvvo ovddit jagiid reanttuin. Reantodoarjja rehkenastojuvvo ráidoloana mielde mii lea 15 jahkái, ja sáhtta eanemusat dahkat 4 proseantačuoggá. Reantodoarjja lea 2013:s mearriduvvon leat 0,7 %. Regionála dásis lea mearriduvvon alimus dási doarjjasubmi ja reantodoarjjaloatna gitta 100 % dohkkehuvvon gollomeroštallamiin. Sáhtta addot doarjja táhpafondii ja reantodoarjjafondii (reantobeassamii) Innovasjon Norge riskaloanaide, mat juolluduvvojit investeremiidda mat dahkkojit huksemiid, ođasmahttima, nuppástuhttima, ovddiandoaimmaid ja buolvamolsuma oktavuodas.

Buolvamolsun

Sáhtta addot doarjja vuollel 35 jahkásaččaide, geat eanadoallopmođaga badjelasas váldima oktavuodas dárbbasit čadahit smávit investeremiid. Sáhtta oažžut gitta 40 % doarjaga dohkkehuvvon gollomeroštallamiin. Dan sohkabeallái mas leat unnit olbmot fitnodagain sáhtta addot gitta 60 % doarjja dohkkehuvvon gollomeroštallamiin. Regionála dásis lea mearriduvvon 1 000 000 kr alimus ráđji dohkkehuvvon gollomeroštallamiidda gusaid dahje gáiccaid mielkebuvtteddjiide ja 500 000 kr eanadoallođuide main leat eará buvttadeamit.

Doarjagat bioenergijadoaimmaide

Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta lea čállosis 8.11.2012 ja 8.2.2013 bidjan čuovvovaš láidestemiid doarjagiid geavaheapmái:

- RNP siskkobeale bioenergija ulbmiliid doarjagat galget movttiidahttit boanddaid ja vuovdeoamasteddjiid geavahit eanet bioenergija iežaset ealáhusdoaimmain ja ássanviesuin. Dán suorggi doaibma galgá maid váikkuhit gealbohuksemii.
- Sáhtta addot doarjja doallođuide liggenrusttegiid ja šaddadanvistiid investeremiidda, njuolggadusaid mielde mat namuhuvvojit dás vuolemus čuoggás. Doarjja lieggasa vuovdimii ja biogássii lea našuvnnalaš ovddasvástáduš ja gieđahallojuvvo našuvnnalaš Bioprográmmas. Diehtujuohkindoaimmaid galgá regionála dásis ja regionála rámmaid siskkobealde áimmahuššat.
- Ulbmil lea geavahit báikkálaš roavvaávdnasiid vuvddiin dahje kultureatnamiin.
- Bioenergija prošeavttain galgá doarjagiid juolludeamis, lassin gánnáhahttin árvoštallamii, maiddá árvoštallat energiijaávkki ja makkár ávki doaimmas lea mii guoská dálkkádatgássaide luoitimii.
- Innovasjon Norge njuolggadusat mat gusket áššemeannudeapmái ja Bioenergija prográmma doarjagiid juohkimii, leat maiddá vuodđun RNP bioenergijadoarjagiid juohkimis, dassázi dat šaddet oassin ođđa láhkaásahusaide mat gusket GO - doarjagiidda.

2. Sámedikki váikkuhangaskaoamit ealáhusovddideapmái

Sámediggi sáhtta addit doarjagiid earet eará vuoddoealáhusaid ealáhusovddideapmái, mánggadáfot ealáhusaide ja kulturrealáhusaide. Sámedikkis lea árvohákanprográmma man ulbmil lea láchit dili lotnolasdoaimmaide ja sámi mátkeealáhusaide. 2013:s lei biddjon badjel 9 miljovna ruvno duodjeealáhusa ealáhusšiehtadussii.

Sámediggi áigu sealluhit ja ovddidit eanadoalu dehálaš sámi kulturguoddin ja barggaheaddjin sámi guovlluin. Sámediggi vuoruhii 2013:s doarjagiid čuovvovaš ulbmiliidda eanadoalloealáhusas:

- Ođđahuksemiidda ja doallovisttiid viiddis rievdademiide.
- Stáhtalaš mielkekvohtat ođđa ásaheami dahje eanadoallođu badjelis váldima oktavuodas
- Nissonolbmuid geat barget ealáhusas
- Viidáseappot fievrredit Innovasjon Norge ja Finnmárkku Fylkkamánni eanadoalloossodaga ovtasbargoproševtta man ulbmil lea ovddidit eanadoalu guovlluin gos doaluid lohku lea njiedjan.

Doarjagat galget váikkuhit dasa ahte

- Šaddá eanet gánnáhahti eanadoallu
- Oččodit eanebuid álgit eanadoaluin
- Buoridit sohkaabealebalánssa

3. Boazodoalu ovddidanfoanda

Boazodoalu ovddidanfoanda (RUF) galgá, boazodoallopolitihkalaš ulbmiliid vuodul, leahket mielde ovddidit ekologalaš, ekonomalaš ja kultuvrralaščat guoddilis boazodoalus. Dat mearkkaša earet eará doarjagiid doaimmaide mat movttiidahttet ovdánahttit ealáhusas olmmošlaš návccaid, veahkehit geavahit luondduvuođu nu ahte das bissu balánssa ja ollislaščat geavahit buvttadanvuođu mii lea ealus. Sáhtta maid ohcat RUF doarjaga doaimmaide mat veahkehit márkanastit ja lassiealáhusaid ovddideami.

Sáhtte ovdamearkkadihte leat dákkár doaimmat:

- Bagadallan ja oahpahus boazodoalus (nugo kurssat, fágareive, lassioahppu)
- Doaimmat praktihkalaš boazodoalus (ovdamearkkadihte guodohanbarttat, doarjja táhpaid, riidoeastademiide)
- Nissonolbmuid váste doaimmat
- Dutkan ja gaskkustepmi
- Siidaosiid oastin ja árrapensuvdna

Oktasaš eavttut buot dieid iešguđetlágan doarjagiidda leat ahte dat galget ovddidit orohaga ja dan guovllu boazodoalu.

Eanemus vejolaš doarjja lea 600.000 kr dahje 35 % gollomeroštallamiin. Ođđa ásaheamiid mielkekvohtaid oastimii lea bajimus rádjji 100.000 kr.

Sámedikki doaibmaguovlu ealáhusovddideami doarjagiidda

Romssas sáhttet čuovvovaš suohkaniid ohccit ohcat doarjaga ealáhusovddideapmái; Skánit, Rivttát, Loabát, Siellatgieldda, Báhcavuotna, Ivgu Omasvuotna, Gáivuotna, Ráisa, Návuoatna, Skiervá ja Gálsa. Dasa lassin sáhtat Sámediggi addit doarjaga ohcciide muhtun guovlluin Romssa ja Ráisavuona suohkaniin.

Olggobealde dieid guovlluid sáhtta Sámediggi addit doarjaga sámi kulturealáhusaide ja boazodoalu lassiealáhusaide. Sámi kulturealáhusat sáhttet leat duodji, sámi musihkkadoaibma ja dáiddalaš doaimmat main leat bissovaš bargosajiid jna.

Dárkilit čilgehusat eavttuid ja doarjjameriid birra gávdná Boazodoalu Ovddidanfoandda láchkačállosis.

Boazoprográmma

Innovasjon Norge hálddaša Boazoprográmma, mii lea boahtán boazodoalu Árvohákanprográmma sadjái. Boazodoalloprográmma lea huksejuvvon sullii seammaládje go Báikkálašbiepmuid prográmma.

Prográmma fátmasta fitnodagaid mat viidáseappot ráhkadit boazodoalu buktagiid, ealáhusovddidemiid maid vuodđun lea mátkeealáhus ja ovtasbargodoaimmaid gaskal boazodoalu ja buvttadanfitnodagaid.

Riidoeastadandoaimmat

Lulli -Trøndelaga Fylkkamánni lea váldán badjelasas doarjagiid hálddašemi mat gusket riidoeastademiide gaskal boazodoalu ja muđui eanadoalu, mas geavahit Boazodoallošiehtadusa ja Eanadoallošiehtadusa doarjjaruđaid.

4. Eará loatna-/doarjjaortnegat

Vuollegisriskaloatna

Innovasjon Norge sáhtta addit vuollegisriskaloana eanadoal-
lodálu ássanvisttiide ja eanadoalu ealáhusulbmiliidda, dasa
gullet maid opmodaga oastin ja bissovaš rusttegiid ja buvttan-
danbiergasiid investeremat, sihke árbevirolaš eanadoalus ja
giliealáhusain. Innovasjon Norge juolluda jahkásaččat bir-
rasii 500 milj. ruvno loana guhkesáigásaš investeremiidda
eanadoalus, mii lea sullii 20 % sin jahkásaš loatnarámmas,
mii lea 2,5 miljárdda ruvno, maid Innovasjon Norge sáhtta
fállat norgga ealáhusaide.

Romsa lea nubbin stuorámuš fylka dán riikkas dan dáfus mii
guoská Innovasjon Norge eanadoalloloanaide. Oktiibuot loat-
nasaldo mii Romssas lei Innovasjon Norge duohken2012:s
lei 450 miljovvna.

Doarjagat birasváikkuhemiide

Regionála birasdoarjagat (RMP)

Fylkkamánni oažžu doarjjaruđaid Eanadoalldirektoráhtas
regionála birasdoaimmaide. Suohkan lea mearridaneis-
seváldi. Doarjagat juolluduvvojit doaibmalisttu mielde, mii
lea Romssa eanadoalu regionála birasprográmmas. Doaimmat
leat hábmejuvvon dan mielde mat jáhkkinis leat stuorá-
muš birashástalusat Romssa eanadoalus. Danin leat eanas
doaimmat heivehuvvon dan váste ahte movttiidahttit doa-
lahit kultureatnamiin rabas ja váldit vára ja oainnusindahkat
eaŋkilelemeanttaid kultureatnamiin. Buot eanadoallofidnut
main lea riekti oažžut buvttandoarjaga, sáhttet ohat regi-
onála birasdoarjaga.

Earenoamáš birasdoaimmat eanadoalus (SMIL)

Fylkkamánni oažžu ruđaid Eanadoalldirektoráhtas
mat galget geavahuvvot earenoamáš birasdoaimmaide
eanadoalus, mat juogaduvvojit suohkaniidda mat leat mear-
ridaneiseválddit. Ulbmil ortnegiin lea ovddidit luonddu- ja
kulturmuoárvvuid eanadoalu kultureatnamiin ja geahpe-
dit eanadoalu nuoskkideami, mii lea eanet go dat maid ferte
vuordit dábálaš eanadoallojodiheamis. Sáhtta addot doarjja
plánen- ja heivehandoaimmaide, kultureanandoaimmaide ja
eananuokkidan eastademiide.

Ealáhus- ja birasdoaimmat vuovdedoalus (NMSK) - Suohkanat

Romssa Fylkkamánni oažžu doarjagiid Eanadoalldi-
rektoráhtas mat galget geavahuvvot vuovdekultuvrii,
njárbudahttimii, birasdoaimmaide, jnv. Fylkkamánni juohká
doarjjaruđaid suohkaniidda suohkaniid doaibmastrategiijaid,
doaibmabušehtaide ja ovdalaš jagiid geavaheami vuodul. Suo-
hkaniin lea mearridanváldi.

Vuovdekultuvra. For å stimulere til utvikling av kvalitetsskog
kan det gis tilskott til planting, ungsogpleie og andre kvali-
tetsfremmende tiltak. Dette omfatter også tilskott til skjøtsel
av skog i kantsoner og i sammenheng med kulturminner. Det
kan ikke gis tilskott til bruk av kjemiske midler, kjøp av utstyr
eller til tiltak som ved uttak av virke gir overskott.

Birasdoaimmat vuovddis. Det kan gis tilskott til å ivareta og
videreutvikle miljøverdier knyttet til biologisk mangfold, land-
skap, friluftsliv og kulturminner.

Eará doaimmat vuovdedoalus. Det kan gis tilskott til andre
tiltak og prosjekter som bidrar til å utvikle skogbruket i en
kommune eller region. For eksempel prosjekter som har som
formål å auke aktiviteten og ressursutnyttelsen i og fra skogen.

Vuovdedoalu ealáhus- ja birasdoaimmat (NMSK) - Fylkkamánni

Romssa Fylkkamánni lea ožžon Eanadoalldirektoráhtas
doarjjaruđaid mat galget geavahuvvot doarjjan vuovdege-
ainnuid huksemii ja doarjjan jodihit doalu báddebánnain,
heasttain dahje earaláđe. Fylkkamánis lea mearridanváldi.

Vuovdegeaidnohuksen. Sáhtta addot gitta 75 % doarjja
hukset vuovdebiilageainnuid, ođđa geainnuid ja buoridit
geainnuid luoddaklássii 3,4 ja 5 ja gurrenbáikkiid ráhkade-
apmái, ja gitta 70 % doarjaga ođđa tráktorgeainnuid huksemii.
Oktasašgeaidnohoiddut vuoruhuvvojit. Ii galgga addot doar-
jja bissovaš geainnuid huksemii, mat billistit guovllu "ávdin
meahcebaikkiid", mii mearkaša guovlluid mat leat eanet go
5 km horisontálalaččat duohtademiin mat leat juo dahkkon.

Jodiheapmi báddebánnain, heasttain jna. Sáhtá addot doarjja fievrredit muoraid vuovddis báddebánniin, heasttain dahje sullasaččain. Fylkkamánni njuolggadusaid mielde sáhtá addot doarjja čohkket muoraid guhpan meahcis, guhkes fievrredangoluide ja barggu jodiheapmái ceakko eatnamiin. Dát ortnet guoská dušše sidjiide geat murrejit vuovdima várás.

Doarjja eatnamiid čázehuhttimii

Romssa fylkkamánni oažžu Eanadoalldirektoráhtas doarjjaruđaid mat galget juolluduvvot eanadoalloeatnamiid čázehuhttimii (drenereimii). Fylkkamánni juohká ruđaid suohkaniidda. Suohkaniin lea mearridanváldi. Oamasteaddji, dahje fitnodat mii láiguha, eanadoalloareála mii ovdal lea leamaš drenerejuvvon, sáhttet ohcat doarjaga.

5. Prográmma báikkálaš biepmuide ja ruoná mátkeealáhussii

Doarjja sáhtá addojuvvot:

- Fylkkaidgaskasaš beagginprošeavttaide nugo biebmolágidemiide
- Gelbbolašvuodanannen kurssaide, guossástallanortnegii ja mentor ortnegii ovtta báikkálaš Navain
- Fitnodatovdánahhtimii, šaddan nannemii ja geatnegahtti buvttadatovttastusaide

Fitnodagaid váste doarjagat biepmosuorggis leat 2013 rájes sirdojuvvon fylkkaid Giliovdidandoarjagiidda, seamma leat maid doarjagat mátkeealáhussii, sáivaguolásteapmái ja bioenergiijai.

6. Regionála ovddidandoarjagat (fylkkasuohkana doarjagat)

Fylkkasuohkan hálddaša stáhta doarjagiid mat bohtet Gielddaja guovlodepartemeanttas (kap 551 poasta 60) regionála ovddideapmái, ja bidjá maid ieš ruđaid regionála ovddideapmái. Muhtun doarjagiid lea departemeanta merken dihto ulbmiliidda. Dat ledje 2013 ruđat suohkaniid ealáhusfoanddaide ja nuppástuhttimii.

Doarjagiid juogadeami dohkkeha fylkkaráđdi jahkásaččat ja 2013:s dat juolluduvvojedje earet eará Innovasjon Norge Romssa fitnodatbargguide, suohkaniid ealáhusfoanddaid nuppástuhttimii, regionála oassái našuvnnalaš ortnegiid ruhtadeamis ja Davviguovvluid nannemii. Fylkkaráđiin leat dasa lassin sierra doarjjaruđat heivehuvvon doaimmaide.

Prošeavttat mat ohcet doarjagiid, galget leat mielde deavdimin guoskevaš Regionála Ovddidanplána ovtta dahje mánga nannensuorggi (4-jagi dahje jagi).

Fylkkasuohkan sirre maid iežas bušehtain doarjjaruđa fylkkasuohkana ealáhusfondii mii geavahuvvo regionála ovdánahhtimii.

Váldonjuolggadus lea ahte addojuvvo gitta 50 % doarjja dohkkehuvvon golloárvoštallamiin ja doarjjaohcan galgá sáddejuvvo elektrovnnalaččat dáppe www.regionalforvaltning.no

ORGANISEREN JA MIELDEVÁIKKUHEAMI LÁHČIN

Tabealla 1 Čoahkkáigeassu, regionála váikkuhangaskaoamit ealáhusovddideapmái:

Váikkuhangaskaoapmi	Gii sáhtta ohcat	Juolludaneiseváldi
GO- doarjja, ovddidan- ja heivehandoarjagat	Suohkanat, organisašuvnnat ja eará ovddideaddjit	FM
Praktikántaortnet	Eanadoallit, vuovdedoallit, gieddedikšut jnv	FM
GO- doarjja, investeremat árbevirolaš eanadollui	Eanadoallodoaimmat	IN
GO- doarjja giliealáhusaid investeremiidda	Eanadoallodoaimmat	IN
GO – doarjja, álggahanstipeanda ja fitnodatovddideapmi	Eanadoallodoaimmat	IN
Reantodoarjja	Eanadoallodoaimmat	IN
Dásseárvu, rekrutteren ja gealbohuksen (LUF- doarjagat)	Suohkanat, organisašuvnnat ja eará ovddideaddjit	FS
Bioenergiiprográmma • Čielggadan ja gealbodoaimmat • Investeremat	Boanddat, vuovdeoamasteaddjit ja daid organisašuvnnat	IN
Regionála ovddidan-prográmma (ROP)	Suohkanat, organisašuvnnat ja eará ovddideaddjit	FS
Fylkkasuohkana ealáhusfoanda	Suohkanat, organisašuvnnat ja eará ovddideaddjit	FS
Doarjagat árttalaš eanadoalu nannemii		Árttalaš eanadoalu doarjjastivra
Sámedikki váikkuhan - gaskaoamit ealáhusaid ovddideapmái	Doaibmaguovllu eanadoallit	Sámediggi
Boazodoalu ovddidanfoanda	Boazodoallit, organisašuvnnat ja eará ovddideaddji boazodoalus	Boazodoalu ovddidan – foandda stivra
Eastadan ja riidduid geahpedan doaimmat	Boanddat, boazodoallit ja organisašuvnnat	FM ja IN
Organiserejuvnon guohtun geavaheapmi, investerendoarjja	Guohtunsearvvit	FM
Árrapenšunortnet	Eanadoallit geat áigot penšuvdnii mannat	FM
Regionála birasdoarjagat	Eanadállodoallit	Suohkan
Vuovdedoalu ealáhus- ja birasdoaimmat	Vuovdeoamasteaddjit geain lea eanet go10 daa buvttadanvuovdi	Suohkan ja FM
Earenoamáš birasdoaimmat eanadoalus	Buohkat geain lea eanadoallo-opmodat	Suohkan
Eatnamiid čázehuhttin	Eanadállodoallit	Suohkan
Suohkana ealáhusfoanda	Boanddat, vuovdeoamasteaddjit, organisašuvnnat ja eará ovddideaddjit	Suohkan

Váikkuhangaskaoapmi	Gii sáhtta ohcat	Juolludaneiseváldi
Nasjonale program		
<p>Ovddidanprográmma báikkálaš biepmuide ja ruoná mátkeealáhussii</p> <p>Fitnodagat sáhtte oazžut veahki ovddidit iežaset buktagiid:</p> <ul style="list-style-type: none"> • stuorrut • nannet gelbbolašvuoda • huksen beaggima • ásahit fierpmádaga 	<p>Fitnodagat mat ánggirdit borramušaiguin, mátkeealáhusain ja sáivaguolástemiin.</p>	IN
<p>Našuvnnalaš bioenergiiprográmma. Investerendoarjja lieggasa vuovdinrusttegiidda, eanadoalodáluid liggenrusttegiidda, šaddadan- visttiide ja biogássadoibmii. Doarjagat čielggadan- ja gealbodoaimmaide addojit čuovvovaš ulbmiliidda: Konsuleantaveahkki álgo-suokkardallamii. Ovdaprošeakta ja čielggadeamit. Gelbbolašvuoha ja diehtujuohkindoaimmat.</p>	<p>Eana- ja vuovdedoallit geat hálidit buvttadit, geavahit ja vuovdit bioenergiija boaldámuššan dahje gárvves liekkasin.</p>	IN

7. Doarjagat boraspirehálddašeapmái

Investerendoarjja organiserejuvvon guohtungeavaheapmái

Investerendoaimmat mat ovddidit organiserejuvvon guodoheami galget veahkehit nagodit guohtunguovlluid buorebut geavahit, jodihit buresdoaimmi guohtunserviidda ja hehttet dan ahte eai masse ealliid guohtumiin. Doarjja sáhtta juolluduvvon buot lágan doaimmaide mat ovddidit muhtun guovllu guohtumiid geavaheami. Vai dáid doarjagiid nákkešii geavahit buresdoaimmi ja ulbmillaš vuogi mielde, de berre vuoruhit doaimmaid maid guohtunsearvvit álggahit. Lea vejolaš addit doarjaga dákkár lágan doaimmaide: gaskaáiddiide, ealliid risttaide, šalddiide, guodohanbarttaide, ja eará investeremiidda nugo čohkken- ja rátkingárddiide, jodihangeainnuid čorgemii/buorideapmái jna.

Eastadan ja riidduid geahpedan doaimmat (FKT)

Ulbmil dáinna doarjjaortnegiin lea álggahit buresdoaimmi eastadan ja riidduid geahpedan doaimmaid mat sáhttet geahpedit vahágiid maid boraspiret dahket šibihiidda ja bohccuide, ja váivvádušaid maid dahket báikkálaš servodagaide. Eaktun dasa ahte addit doarjaga šibit- ja boazoeaiggádiidda, lea ahte doaimmain oba mihá sihkkarit lea njuolgut *táhpaid geahpedeaddji ávki*. Dat mearkkaša dan ahte oktonas doaimmat nugo omd. viidát guodoheapmi ii galgga dorjojuvvot ekonomalaččat. Doaimmat maid sáhtát doarjut leat ovdamearkkadihte: plánejuvvon árranjuovvan, viidát bearráigeahčču, guodohanbeatnaga geavaheapmi, radiobiellut/lammenoder.

Tabealla 2. Doarjagat boraspirehálddašeapmái.

Doarjjaortnegat	Ohcanáigemearri
Eastadan ja riidduid geahpedeapmái	15.1. (fáhkkadoaimmaide sáhtta ohcat birra jagi)
Buhtadus sávzzaid ovddas maid ráfáidahtton boraspiret leat goddán	1.b. skábmamánus
Buhtadus sávzzaid ovddas maid guohtumiin lea massán	31.b. juovlamánus
Regionála birasdoarjja eanadollui	20.b. borgemánus
Earenoamáš birasdoaimmat eanadoalus	Suohkan mearrida
Doarjja organiserejuvvon guohtungeavaheapmái	1.b. skábmamánus
Investerendoarjja organiserejuvvon guohtungeavaheapmái	Romssas: 15.b. guovvamánus. Finnmarkkus: Birra jagi.

Muhtun doarjjaortnegiid eanadollui sáhtta geahččat dan oktavuodas ahte leat hástalusat čadnon boraspiriide mat leat namuhuvvon 2.tabeallas dás bajábealde. Dás lea dušše diehtun biddjojuvvon 2012 ohcanáigemearit. Fylkkamánniiguin sáhtta váldit oktavuoda ja jearrat doarjjaortnegiid birra. Sáhtta maid dieđuid gávdnat go ohcá dáid sániiguin "landbruk" dahje "miljøvern" iežas fylkkamánni neahttasiiddus <http://fylkesmannen.no>.

Odđa eanadoallomašiidna. Govva: Ulrikke Naumann

MIELDDUS 4

STATISTIHKKA ROMSSA EANADOALLU 2002-12

Rydeng dállodoalu oamit. Govva: Romssa eanadoallosearvi

ROMSSA REGIONÁLA EANADOALLOPLÁNA 2014-2025

	2012			2002			Rievdan 2002-12	
	Norga	Romsa	Romsa %	Norga	Romsa	Romsa %	Norga	Romsa
Eanadoalloareála (daa gilvvaena maid barget)	9893628	239261	2,4	10361509	269579	2,6	-4,5	-4,5
Oktiibuot vuovdeareála (mill daa)		8,08						
Eanadoallofitnodagat	43954	1037	2,4	58892	1647	2,8	-25,4	-37,0
Vuovdeopmodagat (badjel25 daa, 2010 logut)	134 658	9 518						
Šibihat								
Bohččigusat	233164	4766	2,0	282740	6178	2,2	-17,5	-22,9
Doalut bohččigusat	9953	253	2,5	18568	422	2,3	-46,4	-40,0
Njamatgusat	73319	901	1,2	48674	810	1,7	50,6	11,2
Doalut njamatgusat	5096	79	1,6	5748	99	1,7	-11,3	-20,2
Bohččigáiccat	35129	9031	25,7	46666	13293	28,5	-24,7	-32,1
Doalut bohččigáiccat	350	87	24,9	624	171	27,4	-43,9	-49,1
Badjeldálvi sávzzat	823767	42281	5,1	947106	54784	5,8	-13,0	-22,8
Doalut badjeldálvi sávzzat	13998	517	3,7	20131	948	4,7	-30,5	-45,5
Monnevuoncát	3975843	31774	0,8	3140940	42951	1,4	26,6	-26,0
Doalut monnevuoncát	1799	49	2,7	3138	103	3,3	-42,7	-52,4
Njuovvanspiinnit	464594	4059	0,9	410975	4153	1,0	13,0	-2,3
Doalut njuovvanspiinnit	2009	24	1,2	3766	50	1,3	-46,7	-52,0
Šaddoprodukšuvdna								
Budehat (daa)	126633	2895	2,3	51791	3229	6,2	144,5	-10,3
Buvttadeaddji budehat	2281	195	8,5	7272	684	9,4	-68,6	-71,5
Ruotnasat (daa)	61954	88	0,1	151854	165	0,1	-59,2	-46,7
Buvttadeaddji ruotnasat	821	24	2,9	1626	42	2,6	-49,5	-42,9
Muorjjit (daa)	43899	148	0,3	23798	224	0,9	84,5	-33,9
Buvttadeaddji muorjjit	924	37	4,0	1776	90	5,1	-48,0	-58,9
Šaddadanviesut (m²)	1006309	7659	0,8	1167223	16249	1,4	-13,8	-52,9
Buvttadeaddji šaddadanviesut	497	18	3,6	997	39	3,9	-50,2	-53,8
Vuovdi								
Produktiiva vuovdeareála (milj daa)		4,64						
Obbalaš čuollan (m3)		153 000			130 000			
Čuollan vuovdimii (m3)		59 000			56 000			
Vuovdegilvin, odđa hoiddut (daa)		1 648			4 565			
Nuorravuovddi dikšun, suppleren, ovssiid čuollan (da)		1451			2805			
Vuovdegeaidnohuksen, odđa biilageainnut (km)		0,5			4,7			
Vuovdegeaidnohuksen, odđa tráktorgeainnut (km)		16			24,2			
Vuovdegeaidnohuksen (km)		13,6			7,6			

MIELDDUS 5

BUHTADAN- JA DÁHKÁDUSORTNEGAT ROMSSA

ŠADDOBUVTTADEAMIS

Leat ásahuvvon ortnegat mat muhtun muddui galget buhtadit vahágiid maid dálkkit dahket šattuide, maid boanda ii sáhte hehttet, dahje maid sus leat unnán vejolašvuodat hehttet. Muhtun buhtadanortnegat leat eanadoallošiehtadusas mielde, ja muhtumat eai leat. Lassin buhtadanortnegiidda sáhtta oastit dáhkádusa mii gokčá vahágiid/táhpa.

Buhtadus ja doarjja vahágiid ovddas maid dálkkádagat dahket šaddo- ja honnetbuvttadeapmái

Áibbas čielga eaktun dasa ahte oažžut dán ortnegis buhtadusa, lea ahte dálkkádagat leat sivvan vahágiidda. Ii galgga leat vejolaš čállit priváhta dáhkádusa. Dasa lassin galgá doalu jodihit fágalaš dohkálaš vuogi mielde, mii earet eará mearkkaša dan ahte eastadit ja geahpedit vahágiid.

Leat dušše vaháгат maidda dálkkádagat leat sivalaččat maidda lea riekti oažžut buhtadusa, ii kvalitehtatáhpui (earret šattuun ja murjjiin), buozanvuhtii dahje árvvohisrásiide dahje fágalaš dohkketmeahttun jodiheapmái.

Ortnet leat jurddašuvvon heahteveahkkin. Dasto gullet ge doarjagiidda stuora iežasoasit. Láhkaásahus mii guoská dálkkádat vahágiidda fátmasta njeallje ortnega:

- doarjja dálvevahágiidda gittiin
- buhtadus heajos šattu ovddas
- buhtadus heajos honnetbuvttadeami ovddas
- buhtadus jus massá honnetkássaid

Dás čilgejuvvojit oanehaččat guokte vuosttaš ortnega.

Doarjja dálvevahágiidda gittiin

Doalut main leat mearkkašahtti stuora dálvevaháгат gittiin, sáhtte oažžut ekonomalaš doarjaga dán buhtadanortnegis. Doarjja galgá leat veahkkin dasa ahte eanadoalli oažžu rássešattu dahje ruoná fuođđariid maid sáhtta láddjet seamma jagi, vai šaddovahát geahppu.

Dálvevaháгат maid sivvan lea buolaš, jieknagovččas, čáhcegovččas, goikkádat, jieknun ja bioguoskevaš diliid nugo guobbarat mat birgejit dálvvi badjel.

Iežasriskas (iežasoassi) dán ortnegis lea 20 % ollislaš roavvafuođarareálas. Lea mearriduvvon standárdamearri doarjagiidda, mii lea kr 330,- juohke daa buoriduvvon areálas. Máksinmeari vuodđun leat duohta divodangoluid meroštallamat.

Statistihkka áigodagas 2003 ja 2012 čájeha ahte sullii 31 % doarjagiid mat máksojuvvo dálvevaháguvvân gittiide, máksojuvvo Romssa eanadolluide. (Gáldu: SLF.

Ortnega árvoštallan:

Romssas láddjet dábalaččat gittiid dušše okte geasis. Go bálddaštahtta daid guovlluiluin gos láddjejit guovtte golmma geardde geasis, der mii oažžut unnit ávkki dán doarjjaortnegis, danin go mii dárbbášit arvat stuorát eatnamiid vai oažžut seamma meari šattu. Dasa lassin leat Romssas mihá eanet dálvevaháгат

go eará guovlluin. Doarjagii juohkin čájeha dan hui čielgasit. Váldosivvan dasa go dáppe leat nu ollu dálvevaháгат, leat temperatuvrrat mat molsašuvvet dávjá ja ollu jieknun dálvvi mielde, ja mis leat beare unnán dálkkádagaide heivehuvvon šaddošlájat ja sorttat. Dát mearkkaša ahte juohke boanddas, bagadallanbálvalusas ja dutkiin leat stuora fágalaš hástalusat.

Buhtadus gokčat šaddovahágiid

FEanadoalut main leat eanet go 30 % šaddovaháгат guđege dáin šaddošlájain; roavvafuođar, gortnit/oljosiepmanat, frukt, muorjijt, buđehat ja ruotnasat, sáhtte oažžut buhtadusa gokčat šaddovahágiid. Šaddovahát meroštallojuvvo dábalaš jahkešattu vuodul, mii mearkkaša manemus viđa/golmma jagi gaskamearálaš šattu ektui, muhto lea vejolaš sirret eret ovttá vahátjagi.

Leat mearriduvvon našuvnnalaš standárdamearit šaddovahágiid buhtadeapmái. Deháleamos máksomearit leat:

Roavvafuođar šibitdoaluin	kr 3,40 juohke FEM
Roavvafuođar vuovdinbuvttadeapmi	kr 2,15 juohke kg
Borramušbuđehat	kr 3,50 juohke kg
Eanamuorjijt/Jordbær	kr 27,10 juohke kg
Gállaruohas/Kálrot borramuš	kr 4,50 juohke kg

Eanemus maid sáhtta oažžut dán ortnegis lea kr 750 000,- juohke šaddošlájii guđege doalus.

Vahátjagis 2010, go alimus máksomearri lei 500 000 kr, de livčče 5 doalu Romssas ožžon arvat alit buhtadusa jus ii livčče leamaš alimus máksomearrerádji. Dan viđas ledje 4 buđetbuvttadeaddji ja 1 roavvafuođar šibihiiguin. Dat 5 doalu ožžo gaskamearálaččat 500 000,- kr unnit doarjaga, das ledje variašuvnnat gaskal 402 000 ja 636 000 kr.

Ortnega árvoštallan:

Obbalaččat lea 30 % iežasriskas beare allat. Ortnet lea jurddašuvvon heahteveahkkin dakkár diliin go leat hui stuora šaddovaháгат. Standárda máksomearri roavvafuođđariid ovddas doaluin main leat šibihat, gokčat dan maid máksá oastit šibitjáfuid. Roavvafuođđariid oastingolut rievdadit oalle ollu jagis jahkái, dan mielde man viidat šaddovaháгат leat ja man guhkin fuođđariid šaddá viežžat. Golut mat leat go oažžu fuođđariid buktojuvvon dálldollui, go leat oalle viiddis šaddovaháгат, leat dávjá kr 5,50 – 7,00 juohke FEM. Muhtun dábalaš šaddojagiin, go leat dušše muhtun doaluin

šaddovaháгат, de sáhttá leat vejolaš báikkálaččat oastut šibitjáfuid, ja de gal gokčá standárdamearri oalle muddui daid duohta fuodaroastingoluid.

Go šaddovahát leat obba muddui 30 % , de sáhttá, buriin šibitbiebman plánemiin, buhtadit stuora oasi vahágis šibitjáfuiгуin. Muhto go šaddovahát leat badjel 20-30 % , de gal ferte dan buhtadit oasto roavvafuodđariiguin. Dasto šaddá

Luondduvaháгат

Luonddulihkuhisvuodát nugo stoarpmat, stoarbmadulvvit, dulvvit, uđđasat dahje eanadoarggástus addet rievtti oažžut luondduvahátbuhtadusa.

Ulbmil ortnegiin lea váikkuhit dasa ahte doallu mii lea vaháguvvan galgá sáhttit joatkit doaimma maiddá mañnel luonddulihkuhisvuoda, vuosttažettiin dakko bokte ahte oažžu ekonomalaš veahki buhtadit vahága. Ortneга hálddaša leansmánni, politiijastašuvdna dahje nammaváldi, Stáhta eanadoallohálldahus ja Stáhta luondduvahátfoandda stivra. Juolludeamit luondduvahátfoandii bohtet njuolga stáhtabušeahas.

Stáhta luondduvahátfoanda gokčá vahágiid mat dáhpáhuvet dinggaide maid ii leat vejolaš dáhkidit luondduvahágiid vuostá dábálaš priváhta dáhkádusortnegiin. Dat mii dás lea mearrideaddjin, lea ahte livččii go dingga sáhttán dáhkidii, ii ge dat ahte lei go dat duohtavuodas dáhkiduvvon.

Ortnet gokčá vahágiid mat dáhpáhuvet eanadoalloareálaide, muhto ii ceakko šattuide. Ceakko šattuide guoská šaddovahátortnet. Vaháгат mat čuvvot manjit jagi, eai gokčojuvvo.

Priváhta dáhkádus mii gokčá šaddovahágiid

Dáhkádussearvvit fáallet dáhkádusa mii gokčá šaddovahágiid mat leat badjel dan ráji maid šaddovahágiid buhtadanortnet gokčá. Eaktun lea ahte šaddovahága lea riekti oažžut dán láchkaásahus vuodu: "Láchkaásahus mii guoská vahágiid buhtadeapmái maid dálkkádagat dahket šaddo-ja honnetbuvttadeapmái". Buhtadus lea ráddjejuvvon 15 % ollislaš táhpas maid šaddovahát lea dagahan, mañná go lea geassán eret iežasoasi. Jođihantáhpa meroštallojuvvon seammaládje go stáhta meroštallanmálles.

Roavvafuodarvahágiin lea eará dárбу, go omd. buđetbuvttadeami buhtadanvuodot vahágiid oktavuodas. Dat mielldisbuktá iešgudetlágan máksinmearre-meroštallamiid.

Vuovdevaháгат

Vuovdevaháгат válđojuvvo eret Luondduvahátfoanddas 1992:s Skogbrand lea áidna dáhkádussearvi mii dáhkida vuvddiid.

ge duohta iežasriská dakkár jagiid go olles regiovnnas váilot šibitbiepmut, mihá alit go 30 %.

Buđetbuvttadeamis lea okta máksinmearri borramušbudehiidda. Dat máksinmearri lea vuogas dábálaš jorba budehiidda maid doaimmaha grossistii. Muhtun variašuvnnaiguin olaha mandel ja gulløye dábálaččat duppal nu buori hatti go eará budehat. Danin leat ge dieid buđetgilviide dát máksinmearit heajubut go earáide.

Ortneга árvvoštallan:

10 000 kr iežas máksinoassi juohke opmodagas lea stuora noađđin Romssa eanadolliide, danin go badjel bealli eatnamiin maid sii barget, leat láigoeatnamat, ja dává leat láigodilis mánga eanadoalli mielde.

Berre leat veaháš muddenmunni áigemearis goassá rádjái galget divvon vahágiid. Dat berre heivet dasa maid lea vejolaš čadahit ja berre leat vejolaš oažžut dárbbášlaš ovdagihtii mávssu dan távstta vuodul mii lea čadahuvvon.

Lea dehálaš oaidnit buot áššiid oktilaččat. Stuorát dulvvi mañná lea dehálaš ahte NVE:s lea várru ja vejolašvuohta divvut ja ása-hit johkaderpmiid nu ahte eai šatta vel eanet čáhcevaháгат.

Viidáseappot, de berrejit šiehtadusbealálaččat eanadoalus dárkileappot geahččat ii go sáhte oktiordnet luondduvahátortneга ja doarjagiid dálkkádatvahágiidda. Dálkkádatvaháгат leat maid luondduvaháгат. Leat lossat go galgá čuovvut mánga ortneга maid leat iešgudetlágan hálddašanmállet.

Dat mearkkaša, oalle álkis čilgemiin, ahte dáhkádusubmi rehenastojuvvo ná: Šaddovahát go bálldastahttá dábálaš jagiin:

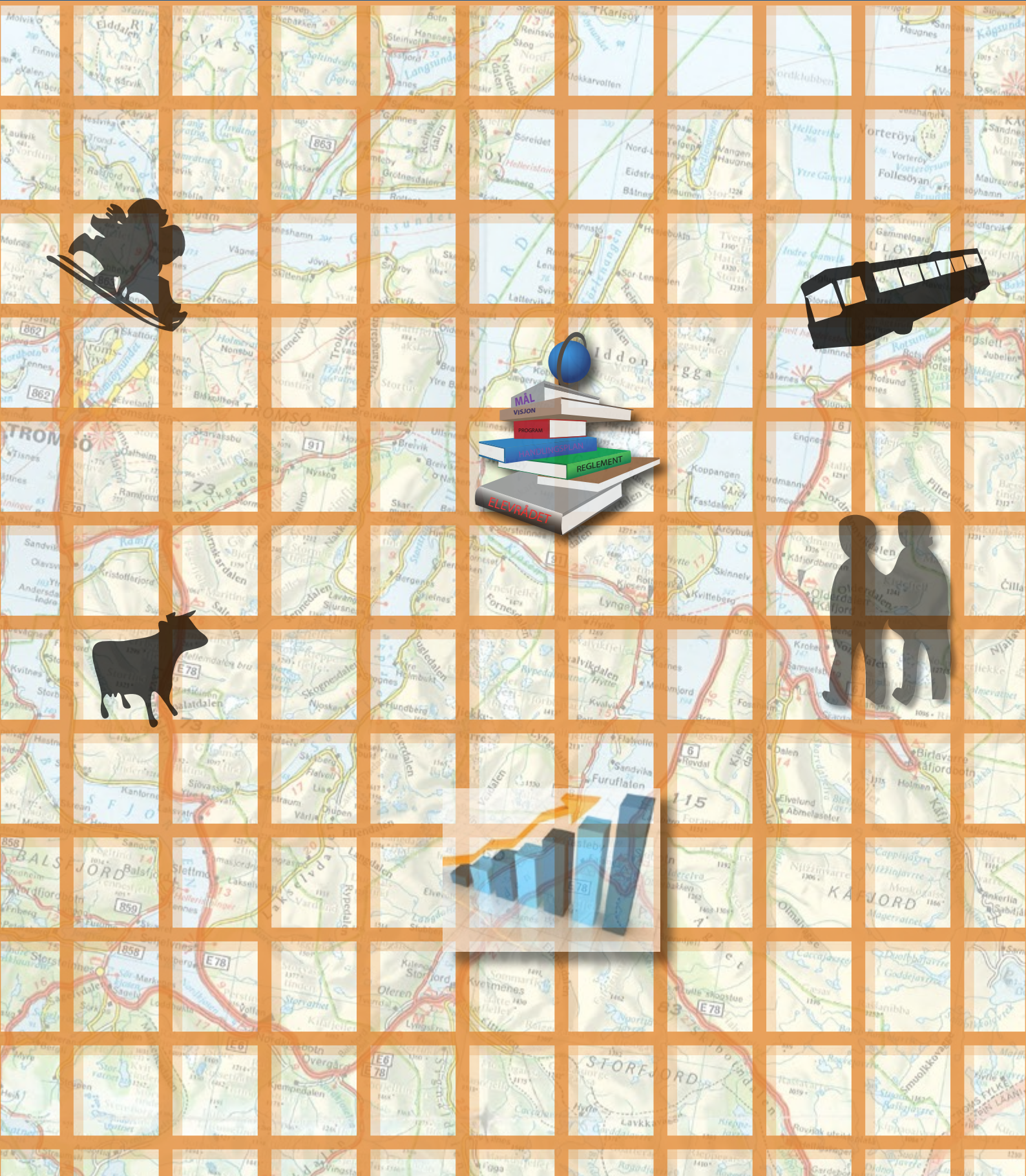
Šaddovahát go bálldastahttá dábálaš jagiin	kr 1 000 000
- Šaddovahátbuhtadus	kr 750 000
- Iežasoassi, 15 % dás: kr 1000 000,-	kr 150 000
Dáhkádus maid oažžu	kr 100 000

Dáhkáduseavttut rievddadallet dáhkádussearvvis dáhkádussearvi, ja juohkehaš ferte eavttuid čielggadit iežas servviin.

ROMSSA REGIONÁLA EANADOALLOPLÁNA 2014-2025

TROMS fylkeskommune
ROMSSA fylkkasuohkan